

Branko Tošović, Arno Wonisch (ur.)

**Srpski pogledi na odnose
između srpskog, hrvatskog
i bošnjačkog jezika**

**Serbische Sichtweisen
des Verhältnisses zwischen
dem Serbischen, Kroatischen
und Bosniakischen**

I/5

2005—2012

Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz
Beogradska knjiga
2013

Branko Tošović
[rođ. 1949]

**Postdisolucijske godine (2005–2012) srpskih pogleda
na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika
[2012]**

0. Ovaj tom predstavlja jednu od posljednjih publikacija u okviru završne faze projekta „Razlike između bosanskog/bošnjačkog, hrvatskog i srpskog jezika“ (Grac, 2006–2012) u kojoj se prezentiraju nacionalne pozicije o odnosu srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika. Do sada su objavljena četiri zbornika srpskih pogleda (Tošović/Wonisch 2010, 2011, 2012), dva hrvatskih (Tošović/Wonisch 2010, 2012) i jedan bošnjačkih (Tošović/Wonisch 2009).

1. Prvi i drugi tom srpskih pogleda obuhvataju radove nastale u okviru pomenutog projekta (Tošović/Wonisch 2010/1, 2010/2). Prvi tom (753 str.) posvećen je opštim aspektima, fonetici, fonologiji, prozodiji, ortografiji, leksici i frazeologiji. Drugi se odnosi na tvorbu riječi, morfologiju, sintaksu, stilistiku, govornu kulturu i korpusnu lingvistiku (28 tekstova). U tim publikacijama objavljen je 71 rad 26 autora iz Austrije, Poljske, SAD i Srbije. Autori su: Jelena Ajdžanović, Milan Ajdžanović (2 priloga) Milivoj Alanović (2), Isidora Bjelaković (3), Božo Ćorić (2), Milorad Dešić (4), Jasmina Dražić (3), Egon Fekete, Goran Injac, Miloš Jevtić (2), Vesna Jovanović, Aleksandar Kupusinac, Maja Marković (2), Aleksandar Milanović, Marina Nikolić (2), Miloš Okuka, Darko Pekar, Ljudmila Popović, Milan Sečujski (3), Rada Stijović, Ljiljana Subotić, Strahinja Stepanov (3), Danko Šipka (3), Milan Tasić (2), Branko Tošović (34), Jelena Vojnović (2).

Treći zbornik obuhvata 42 priloga nastala od kraja XVIII do kraja XX stoljeća (Tošović/Wonisch 2010/3), koje su napisali Dositej Obradović, Vuk Stefanović Karadžić, Đuro Daničić, Evstati Mihajlović, Laza Kostić, Stojan Novaković, S. M. D., Ljubomir Stojanović, Milan Rešetar, Jovan Skerlić, Aleksandar Belić, Radovan Bošković, Isidora Sekulić, Mihailo Stevanović, Radovan Lalić, Lazo M. Kostić, Milka Ivić, Pavle Ivić, Mitar Pešikan, Svetozar Marković, Jovan Vuković, Srđan Janković, Jovan Deretić, Slavko Vukomanović. Najviše tekstova pripada Aleksandru Beliću (osam), Vuku Karadžiću, Milanu Rešetaru, Mihailu Stevanoviću i Pavlu Iviću (po tri). U ovoj publikaciji su objavljeni i najvažniji dokumenti iz datoga perioda – jedni pripadaju isključivo srpskoj lingvistici (PREDLOG ZA RAZMIŠLJANJE, 1969; OCENE SA STRUČNOG SASTANKA INSTITUTA ZA SRPSKOHRVATSKI JEZIK, 1988), drugi su nastali uz aktivno učešće srpskih lingvista i filologa (BEČKI KNJIŽEVNI DOGOVOR 1950; NOVOSADSKI DOGOVOR 1954, DOKUMENTI O JEZIČKOJ POLITICI U BOSNI I HERCEGOVINI, 1970–1977). Zbornik takođe nu-

di materijal triju anketa o tada aktuelnim jezičkim pitanjima: u slovenačkom časopisu VEDA (1913), SRPSKOM KNJIŽEVNOM GLASNIKU (1914) i LETOPISU MATICE SRPSKE (1954–1955).

Četvrti tom srpskih pogleda obuhvata period od 1990. do 2004. i donosi 28 radova 22 autora (sa kolektivnim dokumentima ukupno 36 priloga). Autori su Branislav Brborić (3), Ranko Bugarski (2), Tihomir Burzanović, Jovan Ćirilov, Božo Ćorić (2), Pavle Ivić (2), Srđan Janković, Ivan Klajn, Miloš Kovačević (3), Mile Medić, Radmilo Marojević, Petar Milosavljević (2), Milivoje Minović, Pavle Nikolić, Ljubomir Popović (5), Milorad Radovanović, Vladislav B. Sotirović, Nenad Suzić, Milan Šipka, Sreto Tanasić, Miljan M. Todorović, Branko Tošović (2). U zborniku su objavljeni sljedeći dokumenti: STAV SANU O JEZIKU (1990), ZAKON O SLUŽBENOJ UPOTREBI JEZIKA I PISMA U REPUBLICI SRBIJI (prva varijanta 1991, posljednja 2010), ZAKON O SLUŽBENOJ UPOTREBI JEZIKA I PISMA U REPUBLICI SRPSKOJ (1992, 1996), ODLUKA BR. 1 ODBORA ZA STANDARDIZACIJU (1998), SLOVO O SRPSKOM JEZIKU (1998), PLATFORMA POKRETA ZA OBNOVU SRBISTIKE (1998), MEMOAR O OČUVA-NJU I UNAPREĐENJU SRPSKOG JEZIKA, KNJIŽEVNOSTI I SRPSKE SABORNOSTI (1998).

Peti tom sadrži 30 priloga nastalih u periodu od 2005. do 2012. godine 15 autora iz Austrije (Graca), Bosne i Hercegovine (Banjaluke, Pala), Njemačke (Minhena), Srbije (Beograda, Novog Sada) i SAD (Čandlera). To su: Milanka Babić, Slobodan Jarčević, Srđan Maldoran Jovanović, Miloš Kovačević, Radmilo Marojević, Petar Milosavljević, Miloš Okuka, Dragoljub Petrović, Slobodan Remetić, Biljana Samardžić, Radoje Simić, Mirjana Stojisavljević, Danko Šipka, Milan Šipka, Branko Tošović. Publikacija nudi i jedan dokumenat: PROGLAS JEZIČKE TRIBINE UDRUŽENJA KNJIŽEVNIKA SRBIJE (2011).

2. U fokusu svih autora nalazi se trougao srpski jezik – hrvatski jezik – bošnjački jezik. Pogledi srpskih lingvista i filologa prilično se razlikuju u izboru teme, vrsti analize, istraživačkoj orijentaciji, cilju i zaključcima. U nastavku ćemo ukazati na njihove osnovne poglede ne ulazeći u dublju valorizaciju, kritičko ocjenjivanje i iznošenje vlastitih sudova, je će to biti predmet posebne studije.

3. U ovome periodu **Radoje Simić** se bavio dvjema temama – odnosu srpskog jezika prema hrvatskom (2005) i opsegu srpskog književnog jezika (2008). Što se tiče prvog pitanja, autor smatra da je od velike važnosti za identifikaciju srpskoga književnog jezika njegovo razgraničenje od hrvatskog, na čemu „zdušno rade hrvatski jezikoslovci, ali uglavnom sa ciljem ne samo da negiraju svaku vezu hrvatskoga sa srpskim, nego i postojanje srpskoga književnog jezika kao kulturne činjenice“ (Simić 2013 [2005]: 13). Simićev je stav da je za Srbe najprobitačnije rješenje da prihvate srpskohrvatski književni jezik u onom opsegu i obliku kako su ga upotrebljavali prije razlaza sa Hrvatima, a da Hrvatima ostave pravo da izaberu iz toga korpusa ono i onoliko što i koliko odgovara njihovim shvatanjima. Autor potencira pogubnost shvatanja o tome da Srbi izvan Srbije treba da se služe srpskim jezikom onakvim kakav se govori i

piše u Srbiji i sl. i da svi oni čije se jezičke navike u bilo čemu razlikuju od „beogradskog stila“, „novosadskog standarda“, „ekavskog narečja“, „istočne štokavštine“ nisu Srbi, jer su takva shvatanja postala jedan od uzroka stalnom topljenju srpske nacionalne supstance u zapadnim krajevima, što je od devedesetih godina poprimilo „katastrofalne razmjere“. Autor vidi jedino rješenje u suprotstavljanju protivniku njegovim sredstvima. Kada je u pitanju Hrvatska, Simić smatra da jezičku asimilaciju ne treba uzimati kao čin nacionalne asimilacije i ističe da Srbi na zapadu jesu Srbi i onda kad upotrebljavaju jezički izraz svojstven njihovoj kulturnoj sredini – hrvatski. Pri tome podsjeća na jedan „mudri“ zaključak konferencije održane 23. i 24. decembra 1994. u Topuskom: „Srpska kultura, književnost i jezik nisu djeljivi – oni obuhvataju sav srpski narod“. Po sili istorijske neminovnosti, nastavlja autor, mora se priznati da je hrvatski jezik dio srpskoga književno-jezičkoga korpusa jer Srbi u Hrvatskoj upotrebljavaju samo taj izraz kao svoj sopstveni pa je stoga srpski književni jezik kontinuant srpskohrvatskoga u punom njegovom obimu (Simić 2013 [2005]: 15). Slijedi zaključak da bi svaki pristanak na čerečenje jezičkog organizma naslijeđeno od prethodnika i na jednostrano odbacivanje normativnih rješenja koja su na liniji vukovskih pogleda samo radi striktnog razgraničenja od Hrvata i ostalih donijelo Srbima isto onoliko štete koliko i nepromišljene odluke i postupci u politici (Simić 2013 [2005]: 18).

U drugom radu Simić takođe ističe da srpska kultura, književnost i jezik nisu djeljivi i da je srpski književni jezik kontinuant srpskohrvatskoga u punom njegovom obimu (Simić 2013 [2008]: 183). Simić razlikuje vanjski i unutrašnji opseg srpskog jezika. Prvi određuje opsegom srpske nacije – brojem i geografskim rasporedom njenih pripadnika, položajem pripadnika srpskog naroda na prostorima koje zaprema. Autor smatra da je taj položaj u posljednjem ratu naglo i radikalno pogoršan, kako u zemlji tako i u dijaspori. „Uz to je pogoršan i kvantitetski odnos unutar-zemaljskog dela nacije i dijaspore – jedno pojačanim odlivom stanovništva iz zemlje, a drugo – i uvećanjem prostora koji se mora smatrati inostranstvom na račun matičnog područja“ (Simić 2013 [2008]: 184). Što se tiče unutrašnjeg opsega, fonetska, morfološka i sintaksička struktura srpskog jezika određeni su njegovim slovenskim porijeklom i istorijskim razvojem. Simić tvrdi da u posljednje vrijeme jačaju glasovi za radikalnu reviziju, čak i potpuno napuštanje osnova književnog jezika i za njegovo ponovno normiranje. S tim u vezi podsjeća na dva temeljna postulata realizovana u književnom jeziku vukovske i postvukovske ere. Prvi je formulisao Stojan Novaković: srpski jezik svoju fizionomiju nije dobio prema nekom konkretnom govornom idiomu koji bi u čistom vidu bio prenesen u oblast pisane komunikacije, već prema apstraktnom modelu koji je srpskim filolozima lebdio pred očima kao ideal čistoga narodnog jezika, ili narodnoga književnog jezika, a koji se nigdje ne govori u narodu (Simić 2013 [2008]: 185–186). Drugi je utvrdio Radoslav Bošković: književni jezik nije književni samo zato što je jezik knjige, jezik

pisane reči; on je književni jezik i zato, i naročito zato, što ima svoju sintaksu, svoje konstrukcije, svoju strukturu, svoju fizionomiju (Simić 2013 [2008]: 186). Simić smatra da su strukturna stabilnost i funkcionalno jedinstvo dvije temeljne odlike svakoga književnog jezika pa i srpskog. On tvrdi da je najosjetljiviji problem na vanjskim granicama srpskog jezika razgraničenje sa hrvatskim. S tim u vezi ističe da su srpska i hrvatska pozicija u jezičkom i nacionalnom pogledu (nakon stvaranja srpske države i učvršćenja položaja srpstva u međunarodnim odnosima u devetnaestom vijeku) dugo bile slične, zapravo recipročne i da je bilo književnika srpskog porijekla koji su se pridružili hrvatskim kolegama i ugradili svoje djelo u hrvatsku književnost (Simić 2013 [2008]: 188). Autor zaključuje:

Ono što je u ovom trenutku i sa izloženoga gledišta diskutabilno, i o čemu valja posebno razmisliti – jesu nasilne jezičke izmene u izdvojenom jezičkom korpusu posle njegovog istrgnuća iz celine, kao i eventualne pravopisne inovacije u Zagrebu. Koliko smo imali prilike da se uverimo, ni ove intervencije u hrvatskom jeziku i dr., ni inovacije u pravopisu – sem u politici i propagandnoj delatnosti – nisu takvog obima da bi bitnije ometale komunikaciju. Jedinstvo ovako široko shvaćenoga srpskog književnog jezika ne bi, prema tome, bilo ugroženo, a akutna opasnost po jedinstvo srpske nacije bila bi bar u izvesnoj meri, ukoliko se tiče jezičkih pitanja, – otklonjena (Simić 2013 [2008]: 190).

4. Danko Šipka razmatra varijantsku raslojenost u okviru leksičkog raslojavanja zavisno od konteksta (Šipka 2013 [2005]). Autor ističe da nema posebnog termina za lekseme raslojene na toj osnovi pa predlaže da se nazovu *varijantizmima*.

Najgrublja podjela leksičke mase po ovom principu podrazumijeva izdvajanje vrijednosti za srpsku i hrvatsku varijantu. Prve bismo mogli zvati *s e r b i z m i*, a druge kroatizmi. Tako bi prva vrijednost bila pripisana npr. leksemama *hleb*, *voz*, *januar*, a druga leksemama *kruh*, *vlak*, *siječanj*. U većini slučajeva, kao što je vidljivo, razlika je formalna (razlikuje se oblik leksema), ali je moguće da se javi i semasiološka razlika: npr. *sat* = 'školski čas' (kroatizam) = '60 minuta' (serbizam). Neka manja količina oblika, npr. *lahak*, *babo*, *amidža* mogli bi se nazvati *b o š - n j a k i z m i m a* (Šipka 2013 [2005]).

On smatra da se tu mogu ubrojiti i lekseme koje se razlikuju na fonetском, odnosno morfološkom planu: *gluv* – *gluh*, *opština* – *općina*; *autobuski* – *autobusni*, *definirati* – *definirati*. Zatim konstatuje da se u određenom izrazu mogu javiti ili samo kroatizmi ili samo serbizmi, ali se najčešće upotrebljavaju oblici iz jedne i druge grupe pošto se pojedinac, pa i grupa, identifikuje po nizu osnova (nacionalnost, teritorijalna pripadnost, profesija, obrazovni stepen, socijalno porijeklo i sl.); njegov se izraz i formira pod uticajem tih faktora te oni utiču na izbor leksema jedne ili druge varijante. Pri tom je udio kroatizama nešto viši kod, recimo, Srbina iz Zagreba, nego kod onoga iz Nikšića. Dalje se navodi podatak da u istom kratkom tekstu (odrednica „Rudi Čajavec“, ENCIKLOPEDIJA JUGOSLAVIJE, JLZ, knj. 2, str. 516, Zagreb, 1956) Franjo Tuđman upotreb-

ljava tri srbizma (*bombardovanje, mobilisan, vazduhoplovstvo*) jedan kroatizam (improvizirani), dok su ostale lekseme nemarkirane. Kod Petra II Petrovića Njegoša autor nalazi leksičke jedinice koje se danas određuju kao kroatizmi – u monologu igumana Stefana majmun sebe gleda *u zrcalo*, a ne *u ogledalo*. Ovi su primjeri, smatra Šipka, dovoljno ilustrativni da pokažu kako markiranost u datom smislu ne znači apsolutnu nemogućnost, odnosno izvjesnost pojavljivanja u nečijem izrazu, odnosno tekstu (Šipka 2013 [2005]: 24–25). On dodaje da sa rječnicima varijantizama Guberina i Krstić 1940, Benešić 1937, Ćirilov 1989, Brodnjak 1991 treba pristupati pažljivo, što zbog političkog ekstremizma (prvi rječnik), što zbog nedovoljne lingvističke spremne autora (pretposljednji) ili i jednog i drugog (posljednji).

5. Miloš Okuka razlikuje pet sociolingvističkih pristupa srpskom standardnom (književnom) jeziku.

Prvi model pokriva sve teritorije na kojima su živjeli i na kojima danas žive svi Srbi bez obzira na njihovu vjersku i nacionalnu pripadnost te taj jezik predstavlja „srpski jezički i etnički komonvelt“ i služi kao komunikativno sredstvo između Srba koji se tako danas osjećaju i zovu i etničkih Srba koji se više tako ne osjećaju i ne zovu, između Srba u etničkom i Srba u nacionalnom smislu, bez obzira na vjeru, stepen nacionalnog osjećanja, državu u kojoj žive i na državnu ideju za koju se vezuju (Okuka 2013 [2006]: 31). U tome pristupu srpski jezik je određen svojim svesrpsstvom. Prema ovom modelu nesrbi ili odrođeni Srbi su preuzeli srpski književni jezik od svojih pradjedova Srba, prigrabili ga pod svojim imenom i „nagrdili“ ga novim jezičkim obilježjima. Model se bazira na slavističkom učenju iz prve polovine 19. vijeka, koji su razradili Jozef Dobrovski, Pavel Jozef Šafarik i, najpotpunije, Vuk Stefanović Karadžić.

U skladu sa ovim teorijskim shvatanjima dato je i lingvističko određenje srpskog jezika kao praslovenskog dijalekta i kao slovenskog jezika, te dijahrona i sinhrona klasifikacija književnih jezika srpske kulture. Tako se izdvajaju sljedeći srpski književni jezici: 1. staroslovenski književni jezik, 2. latinski jezik kao književni jezik srpske kulture, 3. srpsko-ćirilički književni jezik ranog srednjeg vijeka, 4. srpsko-latinički književni jezik poznog srednjeg vijeka, 5. arapski jezik kao književni jezik srpske kulture, 6. ruski jezik kao književni jezik srpske kulture, 7. slaveno-srpski književni jezik i 8. savremeni srpski književni jezik. Ovaj posljednji tip književnog jezika čine: a) izgovorne varijante (ijekavska i ekavska), b) pismene varijante (ijekavska, ekavska i jatovska) i c) konfesionalne varijante (pravoslavna, katolička i islamska) – Okuka 2013 [2006]: 31.

Drugi model se zasniva na stavu da je srpski standardni jezik nakon raspada srpsko-hrvatske jezičke zajednice (p)ostao ono što je omeđeno ekavskom izgovornom varijantom i ono što je svedeno na Beograd i Novi Sad, čime je, po mišljenju Miloša Okuke, nakon duge varijantske egzistencije i jezičke dvogubosti temeljene na jatovskoj podvojenosti izvršeno unificiranje srpskog književnog jezika i sa stanovišta izgovora (ekavski) i sa stanovišta pisma (ćirilica). „S tim

u vezi u srpskoj filologiji sve više dobijaju na značaju i termini (koji su inače već duže u upotrebi u radovima pojedinih srbista): srpski jezički istok, beogradski jezički uzus, srpski jezik onakav kakav se upotrebljava u Srbiji, jedinstveni srpski jezik i dr.“ (Okuka 2013 [2006]: 31). Za ovaj model autor kaže da se počinje u slavistici prihvatati kao nedvojbeno zbilja: sve što je napisano ćirilicom i ekavskim izgovorom pripada srpskom književnom jeziku, a sve što je napisano latinicom i ijekavskim izgovorom pripada hrvatskom književnom jeziku. Zatim se konstatuje da je dati model snažno instrumentalizovan, na što ukazuje „i bučno i nacionalno-egzaltirano zahtijevanje za obnovom iskonskog srpstva na ekavskom književnom nasljeđu i na ćirilici te traženje, ili bar priželjkivanje, od Crne Gore, dojučerašnje najsrpskije srpske zemlje, da se i ona – nakon velikog istorijskog opredjeljenja bosanskih Srba za ekavicu – konačno, i jednom za svagda, opredijeli kojem će se ‘privoleti carstvu’“ (Okuka 2013 [2006]: 33). Ovaj teorijski model, nastavlja Okuka, pokušali su da primijene u praksi bosansko-hercegovački Srbi određivši 1993. godine ekavski tip srpskog književnog jezika umjesto izvornog ijekavskog kao oficijelni jezik u sredstvima javnog informisanja, izdavaštvu, sudstvu, državnoj administraciji i školstvu u novoformiranoj Republici Srpskoj na teritoriji Bosne i Hercegovine.

U trećem modelu zastupa se pozicija da srpski književni jezik nije nastao radikalnim raskidom sa slavenosrpskom tradicijom, nego je proizvod kontinuiranog posrbljavanja te tradicije. Okuka dodaje da se ovdje ne uzima u obzir ijekavski izgovor srpskog standardnog jezika niti se njime bavi. „Model implicitno poriče i postojanje srpskohrvatskog standardnog jezika kao zajedničkog jezika Srba i Hrvata i uklapa se u ona shvatanja u srbistici koja nastoje da dokažu da se kod srpskohrvatskog jezika čak ‘ne može govoriti o procesu varijantskog raslojavanja, već o varijantama kao entitetima, koji su, svaki za sebe, postojali i prije formiranja zajedničkog jezičkog standarda’“ (Okuka 2013 [2006]: 35).

Četvrti model zasniva se na stavu da srpski jezik pokriva samo dio teritorije današnje Srbije (ekavski, istočni i sjeverni dio). Ijekavske teritorije u istočnoj Hercegovini do Neretve, istočnoj Bosni do Sarajeva, u Crnoj Gori, Sandžaku i zapadnoj Srbiji pripadaju crnogorskom jeziku, kojim govore Crnogorci, samosvojan, autohton i najstariji južnoslovenski narod koji se doselio iz svoje prapostojbine na teritoriji Istočne Njemačke (Polablje-Pomorje) – Okuka 2013 [2006]: 35–36. Prema takvom mišljenju osnovicu srpskog književnog jezika obrazuje ne srpska nego crnogorska gramatička struktura, a pravila za srpski jezik izveo je Vuk Stefanović Karadžić iz crnogorskog jezika.

Peti model se bazira na tumačenju da je srpski standardni jezik neorganiski idiom koji se temelji (a) na Vuk-Danićevom gramatičkom modelu i na istoriji srpske kulture koja ga određuje i definiše, (b) na Vuk-Novakovićevoj izgovornoj dvojnosti „jata“ i (c) morfofonološkom pravopisu i grafijskoj diglosiji (ćirilica i latinica, sa prevlašću ćiriličkog pisma) – Okuka 2013 [2006]: 36–37. Da-

ti idiom je u svojoj standardizaciji prošao faze integracije, varijacije, polarizacije, dezintegracije i promocije.

Među navedenim prsitupima autoru je najbliži peti jer „sve govori u njegov prilog“ budući da se sociolingvistički status srpskog standardnog jezika, i način njegovog funkcionisanja danas može možda ponajbolje odrediti ako se sveukupni odnosi između jezika, njegovih govornika (konzumenata) i društva posmatraju na osnovu četiri kriterijuma: 1. sociolingvističko određenje, 2. sociokulturni položaj, 3. sociopsihološki stavovi i pravo jednog naroda ili jedne jezičke (ili državne) zajednice na samoodlučivanje, i 4. državno-politička regulativa i političke aktivnosti (Okuka 2013 [2006]: 39).

U daljoj analizi Miloš Okuka pokušava da odgovori na pitanje kako funkcionise srpski standardni jezik i ukazuje na to da on predstavlja složen standardnojezički idiom koji opslužuje više nacija (Srbe i Crnogorce) i nacionalnih manjina u Srbiji, Crnoj Gori i Republici Srpskoj (Hrvate, Bunjevce, Muslimane-Bošnjake i Jevreje) te spada u policentrične standardne jezike (Okuka 2013 [2006]: 38).

Osnovni dio rada posvećen je divergentnim procesima u hrvatskom, bosanskom i crnogorskom jeziku u odnosu na srpski. Analiza je raščlanjena na tri segmenta: Hrvatski contra Srpski (i kontra Hrvatski), Bosanski contra Srpski, Crnogorski contra Sprski.

Poglavlje o hrvatskom „kontriranju“ autor počinje konstatacijom da je posljednjih desetak godina hrvatski književni jezik doživio krupne promjene, gotovo revolucionarne i da ta revolucija nije uperena samo protiv socijalističkog doba nego i protiv međuratnog, monarhističkog, i ranijeg, kuenherdervarskog, kao i protiv Srba i srpskog jezika, koji su „sinonimi zla i nesreće za hrvatski narod i za hrvatski jezik“ (Okuka 2013 [2006]: 39).

Tako se gotovo cijelo hrvatsko društvo pretvorilo u veliku nacionalnu jezičku radionicu koja je stalno liferovala „iskonski“ hrvatski izričaj, bučno trubila protiv Srba, srbizama, turcizama i internacionalizama (ovo dvoje posljednje često poistovjećivala sa srbizmima) i tako doprinijela da se hrvatski književni jezik, prije svega na leksičkom nivou, znatno udalji od srpskog književnog jezika [...] Tako su razlike u odnosu na srpski jezik stvarane svugdje gdje ih je bilo moguće stvoriti, tako se, blago rečeno, zaziralo od svega onoga što bi na bilo koji način ličilo na srpski jezički izraz i s averzijom se odbacivalo, tako je sve ono što je suprotno srpskome bilo bolje, draže, sustavnije, uljudnije, hrvatskije, europskije. Tako se sistematski i smišljeno širila i ljudima usađivala svijest da su hrvatski i srpski jezik dva potpuno različita jezika, prvi, naravno, srednjoeuropski, a drugi balkanski. Tako su kroatistika i hrvatsko narodno jezikoslovlje nekadašnjih 5% u cjelokupnoj sumi srpsko-hrvatskih jezičkih razlika (razlikovnica) ponosno proglasili razlikama od 20 do 30%, a u leksičkoj sferi je to, po njima, čak i nemjerljivo: u pitanju su desetine (pa možda i stotine) tisuća „razlika“ (Okuka 2013 [2006]: 40).

Okuka podrobnije analizira HRVATSKI JEZIČNI SAVJETNIK (1999) naročito zbog činjenice što su, kako kaže, njegovi autori definitivno raščistili sa metodom sučeljavanja hrvatskog i srpskog standarda (da bi se vidjelo šta je hrvatsko), a šta srpsko, što ne određuje hrvatski standard „u opreci prema srpskomu“, nego ga uspostavlja i rekonstruiše „iznutra, iz njega samoga, iz svojega vlastitog jezičnog (narječnog) i izvanjezičnoga (kulturnog i civilizacijskog) konteksta“ (Okuka 2013 [2006]: 42). Ali autor zapaža da se u ovoj publikaciji težilo da hrvatsko-srpske razlike budu potpuno vidljive pa se, kao i u ranijim radovima slične vrste, srpskom standardu dodijeljeni svi dijalektizmi, provincijalizmi, (h)istorizmi i ini izmi. „To je katkad toliko karikaturalno da se čak i srbisti (i serbokroatisti, tj. oni koji misle da poznaju oba standarda i koji se njima bave) moraju zapitati kojim oni jezikom govore i na kojem standardnom jeziku pišu“ (Okuka 2013 [2006]: 43). Dalje se konstatuje da se ne priznaje postojanje srpskohrvatskog jezika ni u kojoj fazi postojanja prve i druge Jugoslavije, a takođe ne priznaju postojanje bosanskog (bošnjačkog) standardnog jezika i crnogorske varijante.

Za njih postoje samo hrvatski i srpski jezik. A pošto jezik izjednačuju (ili poistovjećuju) sa narodom, onda se logično nameće zaključak da za njih postoje samo ta dva naroda koji su svoje standardne jezike vezali za novoštokavski vernakular (Okuka 2013 [2006]: 43).

U odnosu hrvatskog jezikoslovlja (i hrvatskog društva) prema srpskom jeziku i prema srbizmima uočavaju se tri kontinuirane faze: a) predratna i ratna (agresivna) faza, u kojoj se vodila bitka za hrvatski jezik i „u tuzemstvu i u inozemstvu“ i u kojoj su se razlike razgraničavale na svim nivoima jezičke strukture i supstance, b) poratna tzv. sumirajuća (ili slavljenička) faza, u kojoj srpski jezik i srbizmi više nisu igrali važnu ulogu i c) najnovija faza, u kojoj se srpski jezik i srbizmi ignorišu i prećutkuju (Okuka 2013 [2006]: 44).

Okuka tvrdi da je ijekavski izgovor, njegova grafijska i prozodijska realizacija, posebno zadavao brigu kroatistima i „hrvatsko-srpskim jezičkim razgraničiteljima“.

Tako se u kroatistici nisu birala sredstva da se ijekavski književnojezički izraz prikaže isključivo hrvatskim, a ekavski književnojezički izraz srpskim. A kad su im i Srbi u tome velikodušno išli na ruku (bosanskohercegovački Srbi uvođenjem ekavice umjesto ijekavice, a srbijanski Srbi podržavajući bosanskohercegovačke Srbe), nije bilo kraja njihovom radovanju da se i taj „kapitel“ jednom za svagda zatvori. No, ipak svjesni da će nacionalistička jezička politika kod bosanskohercegovačkih Srba jednom doživjeti poraz, hrvatski lingvisti su prišli drugoj strategiji: a) poricanju ili omaložavanju srpskog ijekavskog korpusa bacajući ga na rub srpskog standardnog jezika i b) opisu i fonološkoj, i (orto)grafijskoj, i prozodijskoj reformi hrvatskog ijekavizma (Okuka 2013 [2006]: 45).

U radu se ističe da je sistem poricanja i iskrivljavanja srpske standardno-jezičke prakse imao za cilj da se hrvatski i srpski jezik i hrvatska i srpska jezička teritorija podijele jednom za svagda po ekavsko-ijekavskim jezičkim šavovima (Okuka 2013 [2006]: 48). Autor zapaža da kroatisti (namjerno) ignorišu

srpske gramatike, pravopise i rječnike standardnog jezika i njegovu konjunktivnu normu (i ovo i ono) pa srpskima proglašavaju jezičke osobenosti samo jedne sredine (npr. beogradske) ili samo jednog stila književnog jezika (uglavnom kako im u kojoj prilici bolje odgovara) – Okuka 2013 [2006]: 50. Po Okukinom mišljenju, rezultati „pohrvaćivanja hrvatskog jezika“ su različiti na različitim jezičkim nivoima: dok su u oblasti gramatike i sintakse u osnovi mršavi plodovi, u tvorbi su ti učinci mnogo vidljiviji (Okuka 2013 [2006]: 52).

U nastavku se konstatuje da je u oblasti posuđenica, oživljenica i novotvorenica ostvarena posebna konfrontacija prema srpskom jeziku, a takođe prema „srbiziranom“ i „angliziranom“ hrvatskom jeziku (Okuka 2013 [2006]: 53).

Promjene političkih, ideoloških, društvenih i psiholingvističkih paradigmi snažno su uticale na promjene u cjelokupnoj književnoj leksici, osobito u administrativnom, publicističkom i naučnom stilu hrvatskoga književnog jezika. U izgrađivanju novohrvatskoga jezika sve političke, društvene, naučne i filološke strukture hrvatskoga društva gotovo plebiscitarno su prihvatile: a) ortodoksni purizam, tj. konsekvantnu zamjenu riječi stranog porijekla domaćom riječi „u općestandardnoj, općeobvezatnoj, referencijalnoj, javnoj i službenoj komunikaciji“ (a ako ona u jeziku ne postoji, onda je treba stvoriti); b) oživljavanje zaboravljenih (ili „prognanih“) riječi kojima se „Hrvati vraćaju svojoj zatrtoj jezičnoj baštini, svom jeziku i jezičnom identitetu“¹ i c) stvaranje novih riječi u skladu sa političkim, ideološkim i društvenim promjenama (Okuka 2013 [2006]: 53).

Za Okuku je slučaj novotvorenica priča za sebe: one su proglašene ne samo bitnim leksičkim slojem za „dobar hrvatski jezični osjećaj, a time i za sam hrvatski književni jezik“ nego se smatraju i jednim od važnih čimbenika hrvatskog patriotizma i nacionalnog ponosa (Okuka 2013 [2006]: 54–55).

Nove hrvatske jezične sadnice su, znači, postale sastavnim dijelom jednoga političkog programa nacionalne kroatistike. Sve se želi zamijeniti što se zamijeniti može, pa i ono nemoguće. Čak i tzv. stručno nazivlje, i to iz temelja“ (Okuka 2013 [2006]: 56).

Slijedi zaključak da je novohrvatski jezički inženjering potpuno pomiješao jezičke nivoe, jezički kontinuitet, jezičke navike i jezičku komunikativnost, osobito naučnu i internacionalnu (Okuka 2013 [2006]: 57).

Po autorovom mišljenju, posljednja oblast koja se u najnovije vrijeme u kroatistici postavila u nešto zaoštrenijoj formi jeste dijalekatska osnovica hrvatskoga standardnog jezika pa se s tim u vezi kaže: „Nacionalna novokroatistika oko časopisa JEZIK stavila je sebi u zadatak da sa hrvatskog jezika skine i tu posljednju stogodišnju ‘zabludu’ da mu je u temelju istočnohercegovačka gramatička struktura i da tako dokaže kako je hrvatski jezik i u genetsko-lingvističkom smislu potpuno različit od srpskog jezika“ (Okuka 2013 [2006]: 59).

¹ Up. Hrvatski jezični savjetnik 1999: 104, 110.

Poglavlje Bosanski kontra Srpski Miloš Okuka počinje analizom položaja ćirilice u jeziku Bošnjaka. Autor konstatuje da je prema USTAVU BOŠNJAČKO-HRVATSKE FEDERACIJE u zvaničnoj upotrebi Bošnjaka bosanski jezik i latinica, čime je u razvoju književnog jezika u Bosni i Hercegovini (koji traje gotovo 150 godina) napravljen veliki rez u zvaničnom odnosu ove nacije prema ćirilici.

Ćirilica je, dakle, konačno protjerana iz javnog života i predata povijesti. Nestale su ranije z v a n i č n e formulacije o dvoauzbučnosti Bošnjaka i o ravnopravnosti pisama, ćirilice i latinice. Nestale su gotovo sve pretpostavke na prostorima bošnjačko-hrvatske Federacije u Republici Bosni i Hercegovini da se aktivno uči, njeguje i javno (zvanično) upotrebljava, pored latiničkog, i ćiriličko pismo. Sve izjave, zvanične ili poluzvanične, na nekim nivoima upotrebe standardnog jezika (škola, izdavaštvo, sredstva javnog komuniciranja) o potrebi učenja (ne i o potrebi upotrebe) i ćirilice predstavljaju, na jednoj strani, obmanjivanje javnosti (ili samog sebe) ili, na drugoj strani, žal pojedinaca i grupa za ranijom jezičkom tolerancijom u Bosni i Hercegovini. Latinica je danas u jezičkoj praksi Bošnjaka praktično j e d i n o pismo. Ćirilica je, vjerovatno po inerciji ili iz nekih posebnih političkih razloga, svedena u stvari na pečate državnih institucija. U školi je postala simbol animoznosti prema Srbima, srpskoj pismenosti i književnosti. I često povod za emocionalne (nacionalističke) reakcije roditelja i partijskih vojnika. Isto tako kao što je kod Karadžić-Krajišnikovih Srba, pa i mnogih Srba u Srbiji, latinica bila neprijateljsko pismo, tako je kod Hrvata i većine Muslimana ćirilica bila glavni znak po kojem se prepoznavao agresor i varvarstvo (Okuka 2013 [2006]: 69–61).

Dalje se ističe da iz raznih političkih (ili politikantskih) razloga kodifikatori bosanskog jezika još uvijek pominju ćirlicu kao drugo, živo bošnjačko pismo i sofisticiranim formulacijama pokušavaju „opravdati“ njeno jadno stanje u današnjoj jezičkoj praksi (Okuka 2013 [2006]: 61). Pri tome se posebno spominje Senahid Halilović, koji je povodom ćirilice „pustio oduška svojem lamentiranju o upotrebi pisama, o slobodi i ravnopravnosti, o ‘uvjetima tržišta’ itd. (iznoseći nečinjenično stanje savremene bosanske prakse i često pobijajući sam sebe, te obračunavajući se sa ranijom politikom jezičke ravnopravnosti i tolerancije u Bosni i Hercegovini)“ – Okuka 2013 [2006]: 61. Zatim se dodaje kako se i ovdje vidi da se pod Bosnom podrazumijeva država koja pripada samo Bošnjacima i da se na Srbe uopšte i ne misli.

Tako se iznose višestruke neistine. Upravo je danas suprotno stanje od ovoga što Halilović kaže, jer se u Republici Srpskoj (koja čini pola teritorije Bosne i Hercegovine) upotrebljava gotovo isključivo ćirilica. Ili on Republiku Srpsku ne smatra dijelom Bosne! (Okuka 2013 [2006]: 61).

Što se tiče ortografije, Okuka tvrdi da su se od 1866/68. do 1992/93 (sa prekidima za vrijeme Prvog svjetskog rata i tokom ustaške NDH u Drugom svjetskom ratu) Muslimani (Bošnjaci) praktično služili srpskim pravopisom u sredstvima javnog informisanja, izdavaštvu, administraciji i opštoj komunikaciji (Okuka 2013 [2006]: 62). Međutim, od 1992. do 1996. to se stanje radikalno promijenilo na štetu srpskih pravopisnih uzusa.

Osobito d v i j e pravopisne odredbe reprezentuju taj zaokret: a) izvorno pisanje stranih vlastitih imena i b) rastavljeno pisanje futura I (*čitat ću*). Dok je druga odredba više tehničke naravi, pa se na nju nije posebno teško naviknuti, prva odredba duboko zadire u ukorijenjene jezičke navike i predstavlja, i optički posmatrano, veliku promjenu (Okuka 2013 [2006]: 63).

Odstupanja od srpske uzusne norme autor zapaža i na drugim nivoima, na primjer u pisanju velikog slova, upotrebi interpunkcije, označavanju pojedinih glasova itd. U kodifikaciji jatovih supstituenata, nastavlja Okuka, bosanski pravopisci su nastojali da se, gdje god je to moguće, odvoje od srpskog standarda. „Oni naglašavaju da su u osnovici bosanskoga standardnog jezika ijekavski govori, ali ih pri tome ne lociraju (štokavski ili ijekavskošćakavski?), prećutkujući činjenicu da su to u stvari prvenstveno štokavski srpski govori“ (Okuka 2013 [2006]: 65).

Autor konstatuje da se na fonetsko-fonološkom i gramatičkom nivou, izuzimajući inovacije u vezi sa glasom **h** i udvojenim geminatima i supstituente „jata“, kodifikatorima bosanskog jezika nametalo relativno malo materijala za diferenciranje bosanskog jezika prema srpskom (Okuka 2013 [2006]: 66). „No, i tu je trebalo čitateljstvo i naciju ubijediti da ima autohtonih bosanskih (bošnjačkih) jezičkih kategorija koje treba sankcionisati kako bi se što više udaljilo od srpskog nasljeđa, i da treba prihvatiti one oblike iz tzv. dvostrukosti koje nisu primarna osobina srpskog standarda, bez obzira što neki od njih nisu uobičajeni (dominantni) u bošnjačkoj jezičkoj praksi“ (Okuka 2013 [2006]: 66). Pri tome su, po njegovom mišljenju, uglavnom preferirane hrvatske forme ili ostavljeni dubleti, sa nejednakim odnosom prema njima (ali je, u većini slučajeva, prednost davana hrvatskima), bez jasnih kriterijuma i ponekad sa smiješnim rješenjima.

Što se tiče varijantske leksike, ukazuje se na to da je standardnojezički izraz bosanskohercegovačkih muslimana (Bošnjaka) bio na leksičkom nivou pod snažnim uticajem srpskog standardnojezičkog izraza i da su u kategoriji tzv. varijantske leksike preovladavale srpske forme, međutim od 90-ih godina one se svjesno zamjenjuju hrvatskim, u čemu se posebno utrkuju sredstva masovnog informisanja (Okuka 2013 [2006]: 68).

Najkraći dio analize odnosi se na crnogorsko „kontriranje“ srpskom jeziku. U ovome segmentu se ističe da se i crnogorski standardnojezički model konstruiše na račun srpskog jezika, da se kod Crnogoraca negira srpski karakter kulture i narodne tradicije, da se time srpskom, hrvatskom i bosanskom „preotima“ ijekavština (ostavljajući Srbima ekavicu, a Hrvatima i Bošnjacima ikavicu) – Okuka 2013 [2006]: 69. Autor potencira činjenicu da se „tzv. crnogorski jezik“ ne razlikuje od srpskoga, u dijahronoj i sinhronoj perspektivi, ni u čemu, da ne postoji nijedna diferencijalna jezička crta koja se pripisuje crnogorskom jeziku a po kojoj bi se on razlikovao od starosrpskog ili srpskog jezika danas (Okuka 2013 [2006]: 69–70).

[...] zasad se i ne može govoriti o posebnom crnogorskom standardnom jeziku (a o posebnom crnogorskom jeziku kao samosvojnom jeziku nije moguće uopšte govoriti ako se ne iskrivljuju i ako se ne falsifikuju lingvističke i istorijske činjenice), nego se može govoriti samo o jednom specifičnom standardnojezičkom varijetetu u okviru srpskog standardnog jezika kao policentričnog standardnojezičkog fenomena, koji u određenim svojim funkcijama (beletristici, esejistici, substandardu itd.) dijelom prelazi i granice Crne Gore protežući se i na Istočnu Hercegovinu i Istočnu Bosnu (npr. Trebinje, Nevesinje, Višegrad, Foča i dr., gdje su sasvim obične forme tipa nijesam, zrio, našijeh, promjena *Pero – Pera – Perov* i sl.) – Okuka 2013 [2006]: 70.

Autor smatra da ne postoji poseban standardni crnogorski jezik u onom značenju koje imaju standardni hrvatski ili standardni srpski jezik, a pogotovo da ne postoji crnogorski standardni jezik sa jezičkom strukturom i jezičkom nadgradnjom kakvu mu žele odrediti crnogorski filolozi okupljeni oko Matice crnogorske i Nezavisnog Crnogorskog PEN centra. „To, međutim, ne znači da se taj i takav standardni jezik, sa opisanom starijom jezičkom strukturom i arhaističnom jezičkom supstancom, ne može razviti i vremenom ‘ustoličiti’ u porodici novih standardnih jezika nastalih na štokavskom sistemu“ (Okuka 2013 [2006]: 71–72).

6. Slobodan Remetić konstatuje da su Srbi i Hrvati dočekali kraj XIX vijeka sa praktično ujednačenim književnim jezikom i da su do zajedničkog, objedinjenog, a nikad jedinstvenog književnog jezika, došli različitim putem (Remetić 2013 [2006]: 79). Međutim, krajnji rezultat njihovog približavanja, zbližavanja, ujedinjavanja, svih konvergentnih poteza i gibanja i, naročito, divergentnih pregnuća je „neprijatno različit“ (Remetić 2013 [2006]: 81). U tome procesu autor zapaža da je Zagreb bio, po pravilu, u poziciji da prvi povlači potez. A zatim dodaje:

Srpsko-hrvatski ukupni odnosi najbolji su dokaz čemu vodi, čemu mora odvesti „bogatstvo u razlikama“, pogotovo njihovo svesno stimulisanje i podgrejavanje, kod nas činjeno i obilato i u kontinuitetu, a danas je jasno i – čega radi! Različita nam je bila prošlost, različito smo stolovali i robovali. Iz različitog položaja glavni- ne dvaju naroda, okosnice bivših djevu nacionalnih država, u sastavu drugih država-porobljivača, odnosno iz različite sudbine hrvatske i srpske države i dvaju naroda u vremenu od ranog srednjeg veka do kraja XIX stoleća, proizići će, između ostalog, i dijametralno različit odnos prema posuđenicama, prema tuđoj leksici. Glavnu palicu divergencije nosila je verska podeljenost (Remetić 2013 [2006]: 82).

Remetić postavlja pitanje da li će se (i koliko) „sistemska istost“ triju jezičkih standarda u budućnosti mijenjati i daje odgovor da će to zavisiti od stručnjaka (i institucija zaduženih za brigu o „svome“ jeziku), ali, i to mnogo više, od političkih činilaca (Remetić 2013 [2006]: 82). Autor ne vidi ništa na vidiku što bi moglo ozbiljnije uzburkati vodu na srpskoj strani i sumnja da će se mijenjati sadašnje tendencije u jezičkoj politici.

7. Milan Šipka tvrdi da se nacionalna disolucija srpskohrvatskog (hrvatsko-srpskog, hrvatskog ili srpskog) standardnog jezika nije desila slučajno, da nije bila rezultat samo aktualnih društveno-političkih zbivanja krajem 20. stoljeća na području prethodne Jugoslavije, a ponajmanje neka prolazna, ekscesna pojava (Šipka 2013 [2006]: 85). „Ona ima duboke korijene i posljedica je djelovanja čitavog spleta različitih faktora (činilaca, čimbenika – kako hoćete), od kojih su neki, s odgođenim djelovanjem, postojali i mnogo prije zasnivanja jezičkog standarda četiriju južnoslavenskih nacija (Hrvata, Srba, Crnogoraca i Bošnjaka)“ – Šipka 2013 [2006]: 85. Autor analizira sve te faktore kako bi ispitaio valjanost pretpostavke da su sadašnje promjene dio dužeg procesa i da nisu plod djelovanja samo subjektivnih činilaca nego i određenih objektivnih okolnosti. Milan Šipka želi da (a) utvrdi sve društvene i sve lingvističke (unutarjezičke) činioce koji su „upravljali“ procesima jezičke standardizacije u toku proteklih 150 godina, (b) pokaže na koji je način svaki od tih činilaca uticao na profiliranje jezičkog standarda (izbor norme, kodifikaciju forme, leksički sastav itd.), kao i na samu standardnojezičku praksu u okviru svake nacije posebno i svih njih zajedno.

Nakon konstatacije da su varijante srpskohrvatskog standardnog jezika izdignute na rang posebnih standardnih jezika slijedi pitanje imaju li Srbi, Crnogorci, Hrvati i Muslimani/Bošnjaci jedan jezik ili svaki svoj poseban dolazi dvoznačan odgovor: „a) da, imaju jedan, zajednički jezik (u genetskolingvističkom smislu), ali b) imaju tri posebna standardna jezika, u vrlo visokom procenatu podudarna (Šipka 2006b: 69). Autor smatra da ne treba zanemarivati visoki procenat podudarnosti „naših nacionalnih jezičkih standarda“. On analizira deset sociolingvističkih faktora nacionalnog raslojavanja standardne novoštokavštine i izdvaja deset najbitnijih faktora: 1) društveno-istorijske specifičnosti formiranja nacija i nacionalnog razvitka na centralnom južnoslovenskom prostoru; 2) različiti kulturno-civilizacijski uticaji, uključujući i vjerske razlike, koje inače imaju i širi civilizacijski značaj; 3) različiti međujezički kontakti; 4) različita dijalekatska situacija; 5) folklorno stvaralaštvo i razlike u odnosu prema njemu; 6) različito književnojezičko nasljeđe; 7) policentričnost jezičke standardizacije; 8) filološka tradicija, odnosno razlike u kriterijima i postupcima pri izboru, kultivaciji, evaluaciji i rekonstrukciji standardnojezičke norme; 9) djelovanje centrifugalnih sila u međunacionalnim odnosima; 10) državotvorne ideje i formiranje nacionalnih država. Sve faktore dijeli na društveno-istorijske (1, 9. i 10), društveno-kulturne (2, 5. i 6) i lingvističke (3, 4, 7. i 8). Po mišljenju Milana Šipke nijedan od njih nije djelovao, niti djeluje, samostalno, sam po sebi, nego svi zajedno: jedan je s drugim u vezi i jedan iz drugoga često proizlazi, pa ih treba prihvatati kao svojevrsno dijalektičko jedinstvo (Šipka 2013 [2006]: 87).

Za naš zbornik posebno je interesantno tumačenje nekih faktora. Jedan od njih su međujezički dodiri.

Svojim geografskim položajem, ali i političkim, kulturnim i, u nekim slučajevima, religijskim vezama, Srbi su imali dodir sa grčkim (odatle i riječ *hiljada*), zatim ruskim i francuskim jezikom, nešto manje s njemačkim, a geografski još i s mađarskim i rumunskim, ali bez većeg uticaja, dok su Hrvati bili u dodiru s latinskim (u književnosti imaju čak i svoje latiniste), zatim talijanskim i njemačkim, a od slavenskih jezika posebno s češkim. Muslimani/Bošnjaci, opet, imali su, preko religije i kulturnih veza, dodir s orijentalnim jezicima: turskim, arapskim i persijskim (pa su i mnogi njihovi pisci u prošlosti pisali na tim jezicima). U vezi s ovim, treba reći da su i Srbi, a djelimično i Hrvati, bili takođe u kontaktu s orijentalnim jezicima, pa su leksički nanosi iz tih jezika u srpskom i hrvatskom standardu, osobito u srpskom, primjetni (Šipka 2013 [2006]: 91).

Rezultat svih tih kontakata (i uticaja) autor vidi u leksičkim razlikama i brojnim fonetsko-morfološkim varijacijama u okviru zajedničke jezičke strukture jer su mnoge grčke riječi i imena Srbi preuzimali direktno iz grčkog jezika, dok su te iste riječi i imena Hrvati primali preko jezika posrednika (latinskog, italijanskog ili njemačkog). Zbog bližeg kontakta s francuskim jezikom srpski jezički standard preuzeo je izvorni francuski izgovor nekih riječi, kao što su, na primjer: *finansije*, *finansijski*, *finans*, *finansijer*, *finansirati* pa i *santimetar* (pored *centimetar*), dok se u hrvatskom standardu te iste lekseme izgovaraju i pišu (prema njemačkom): *financije*, *financijski*, *financ*, *financijer*, *financirati* i *centimetar* (samo tako). Prisan kontakt Muslimana/Bošnjaka s orijentalnim jezicima doprinio je da se u bošnjačkom standardu, više nego u hrvatskom, a znatno više nego u srpskom, učvrsti glas **h**. Srbi su primili i dosta rusizama, dok Hrvati imaju više bohemizama. Muslimani/Bošnjaci su, opet, preuzeli u svoj standard veliki broj orijentalizama, težeći da ožive i riječi orijentalnog porijekla koje su odavno zastarjele i koje gotovo niko više ne razumije.

Značajan faktor nacionalnog raslojavanja standardne novoštokavštine Šipka vidi u dijalekatskoj situaciji. Tu nema u vidu dijalekatsku osnovicu standardnog jezika (koja je u sva tri standarda ista) – novoštokavsku, već dijalekatsku konstelaciju koja nije ista na područjima na kojima žive, sada sve više odvojeno, Bošnjaci, Hrvati i Srbi s Crnogorcima, služeći se posebnim jezičkim standardima: bošnjačkim, hrvatskim i srpskim (Šipka 2013 [2006]: 93). Specifičnosti autor vidi u (a) u većoj otvorenosti hrvatskog standarda prema kajkavskom i čakavskom narječju i (b) nužno većoj rigidnosti hrvatske standardnojezičke norme, koja se ispoljava, prije svega, u čuvanju klasičnog oblika ijekavskoga izgovora, dok su pravila ijekavskoga izgovora kod Srba, a djelimično i kod Bošnjaka, inovirana pod uticajem promjena u novoštokavskim ijekavskim narodnim govorima i govoru urbanih sredina.

Važan faktor je i umjetničko-književno nasljeđe.

Srbi do Dositeja gotovo da i nemaju književnosti pisane na narodnom jeziku; kao književnojezički idiomi služe im srpsko-slovenski, rusko-slovenski, pa onda slavenoserbski (sa nešto razvijenijim funkcijama), dok Hrvati još od XV i XVI stoljeća, od Marulića i dalje, imaju bogatu renesansu i postrenesansnu književnost, koja se

kasnije razvijala na sva tri narječja – čakavskom, štokavskom i kajkavskom. Muslimani/Bošnjaci imaju književno nasljeđe na orijentalnim jezicima, ali i tzv. alhamijado (aljamiado) književnost na narodnom jeziku i arapskom pismu. Zbog tih okolnosti startna pozicija pri formiranju jezičkog standarda u Srba i Hrvata nije bila ista. Vukova reforma srpskog književnog jezika značila je revolucionarni preokret i negiranje dotadašnje književnojezičke tradicije, a Hrvati su se pri uspostavljanju svoga jezičkog standarda, makar i u okviru širih ideja ilirizma, mogli, kad su se već odlučili za prihvatanje štokavskog narječja kao njegove osnove, osloniti na svoju štokavsku književnojezičku tradiciju (dubrovačku, slavonsku i bosansko-hercegovačku) – Šipka 2013 [2006]: 95.

Dalje se tvrdi da je od presudnog značaja za različito profiliranje jezičkog standarda u Hrvata i Srba (s Crnogorcima) policentričnost jezičke standardizacije (Šipka 2013 [2006]: 95–96).

Od samog početka, naime, postojala su dva standardizaciona centra: Beograd i Zagreb. Tek potkraj XX stoljeća, ne računajući pokušaje okupatorskih vlasti za vrijeme austrougarske vladavine u Bosni i Hercegovini da stvore poseban jezički standard pod imenom *bosanski jezik* za sve njene stanovnike, razvile se još jedan standardizacioni centar: Sarajevo, kao nosilac standardizacionih procesa bošnjačkoga standardnog idioma. Svaki od tih centara izgrađivao je jezički standard samostalno, prema svojim specifičnim uslovima i okolnostima (i društvenim i jezičkim) tako da praktično imamo dva paralelna toka od samih početaka do današnjeg dana, kada se pojavljuje i treći, bošnjački (Šipka 2013 [2006]: 95.)

Pošto je ta policentričnost djelovala dugoročno, Šipka je smatra jednim od važnijih faktora nacionalnog raslojavanja standardne novoštokavštine (Šipka 2013 [2006]: 97).

Sljedeći bitniji faktor su različite filološke tradicije.

Srpski jezički standard uglavnom nije izlazio iz okvira koje je uspostavio Vuk Karadžić svojim reformama. Tu nije bilo mjesta ekstremnom jezičkom purizmu, ako se isključi antipurizam, koji je takođe jedan vid purizma, a kojim se srpska normativistika razlikuje od hrvatske. Štaviše, stalno suprotstavljanje hrvatskog jezičkog purizma i srpskog antipurizma, ili, da kažemo, sukobljavanje ta dva vida purizma, nije se izražavalo samo u oštrim raspravama između srpskih i hrvatskih normativista nego je ostavilo vidnog traga u jezičkom standardu i na jednoj i na drugoj strani (Šipka 2013 [2006]: 97).

Po autorovom mišljenju djelovanje centrifugalnih sila u međunacionalnim odnosima je bitno uticalo ako ne na sam proces nacionalnog raslojavanja standardne novoštokavštine (u sadržinskom smislu), a ono na njegovo ubrzavanje i pojačavanje (Šipka 2013 [2006]: 99). Šipka konstatuje da su se snažne težnje za formiranjem nacionalnih jezičkih standarda, odnosno standardnih jezika (posebno hrvatskog), podudarale s periodima zaoštrenih međunacionalnih odnosa i razlaza između Srba i Hrvata (naročito za vrijeme Drugog svjetskog rata, tj. za postojanja Nezavisne Države Hrvatske, i u posljednjoj deceniji XX stoljeća).

U takvim okolnostima razvile su se težnje da se hrvatski jezički standard što više udalji od srpskog, što se posebno izražavalo u ekstremnom purizmu i preispitivanju zajedničkih osnova fonološkog pravopisa, odnosno kompletnej ili djelimičnoj rekonstrukciji ortografske norme. Ali ta su nastojanja imala i ograničenja. Prethodno djelovanje centripetalnih sila u međunacionalnim odnosima u dugim vremenskim intervalima, uz ostale faktore, dovelo je do veoma visokog stupnja sličnosti dvaju nacionalnih standarda, i to se nije moglo ni jednostavno ni lako otkloniti. U životu i ljudskoj povijesti je tako: ono što se zbilo, bilo pozitivno ili negativno, ostavlja neizbrisiv trag. Upravo zato se, u vrijeme (iskrenog, dragovoljnog, ali i nametnutog) zajedništva, uprkos svim nastojanjima da se izgradi potpuno jedinstven srpskohrvatski standardni jezik, nisu mogle poništiti ustaljene razlike, kao što se u vrijeme razlaza i težnji za potpunim osamostaljivanjem nacionalnih standardnih jezika: hrvatskog i srpskog, ne mogu uništiti zajednički temelji, koji su plod djelovanja centripetalnih sila i drugih faktora u prošlosti (Šipka 2013 [2006]: 99).

Milan Šipka smatra da su za autonomno funkcionisanje jezičkog standarda (ranga standardnojezičke varijante ili posebnog standardnog jezika, svejedno) bitna četiri osnovna uslova: 1) postojanje kritične mase razlika koje određuju lingvističku fizionomiju toga standarda, po kojoj je on prepoznatljiv i razlikuje se od drugih srodnih jezičkih standarda, 2) postojanje eksplicitne norme i posebnih normativnih priručnika, 3) postojanje društvenog kolektiva koji taj standard prihvata kao svoj i njime se služi u različitim oblastima društvenoga života i 4) postojanje posebnog komunikacijskog prostora, odnosno posebne teritorije na kojoj taj standard funkcioniše (to su obično državne teritorije, ili teritorije užih, ali jasno omeđenih, državno-administrativnih jedinica, odnosno „sociokulturnih sredina“).

Autor se dotiče i razlika između srpskog i hrvatskog jezičkog standarda te konstatuje da njihov kvantum i karakter još nisu valjano ispitani, što potkrepljuje argumentima.

Kvantum i karakter razlika između srpskog i hrvatskog jezičkog standarda još nisu valjano ispitani i utvrđeni. Brojni 'razlikovni rječnici', i popisi razlika, od onih prvih (Bošković 1935 i Benešić 1939), preko obimnijih (Guberina/Krstić 1940), pa sve do velikog Brodnjakovog Razlikovnog rječnika srpskog i hrvatskog jezika (Brodnjak 1992) i dalje, imaju dosta nedostataka, prije svega metodološke naravi, tako da se ne mogu uzeti kao pouzdan pokazatelj stvarnih razlika između dva standarda. Pa ipak, i takvi kakvi jesu, oni pokazuju da razlike postoje i da u svojoj ukupnosti predstavljaju obilježja po kojima se srpski i hrvatski standard razlikuju, po kojima su prepoznatljivi. Problem je u tome što je procenat tih razlika malen (po nekim procjenama, od 3 do 8%), a uz to one ne ometaju normalnu komunikaciju i međusobnu gotovo 100% razumljivost, pa se onda nameće pitanje je li to dovoljno da bi se moglo govoriti o posebnim standardnim jezicima. To pitanje nije predmet rasprave u okviru ove teme, ali ga ipak pominjemo jer je otvoreno i jer izaziva različite dileme i interpretacije, pa će se morati ozbiljno uzeti u razmatranje, i to na osnovu detaljnih prethodnih istraživanja (Šipka 2013 [2006]: 102–103).

Na postojanje razlika između srpskog i hrvatskog standarda uticali su, po mišljenju Milana Šipke, različiti centri standardizacije.

Budući da su od početka kontinuirano postojala dva posebna standardizaciona centra: Beograd i Zagreb, dok će se tek u naše vrijeme razviti i treći: Sarajevo, novoštokavski standard nikada nije imao jedinstvenu normu; ona je bila, zavisno od stepena razlika, a i filološke tradicije, djelimično različita. Ali i ono što je bilo zajedničko, a to je kompletna novoštokavska struktura i osnovni leksički fond, normirano je posebno, tako da su to ipak, bez obzira na procenat razlika, bile posebne norme. Čak i da su te razlike bile mnogo manje, opet bi to bila dva standarda, jer, kako su govorili stari mudri Latini: *Si duo faciunt idem, non est idem*, što će reći da 'ako dvojica čine isto, nije isto'. A tu su zaista bila „dvojica“, tj. dva no mnogo čemu različita društvena kolektiva, dvije posebne nacije. Kasnije će im se u tom pogledu pridružiti i treća. I svako će od njih izdavati svoje posebne normativne priručnike: gramatike, pravopise, jezičke savjetnike i dr. Time je ispunjen drugi uslov da se srpski, hrvatski i bošnjački standard smatraju posebnim standardima unutar zajedničke standardne novoštokavštine (Šipka 2013 [2006]: 103).

Autor se zaustavlja i na „sindromu malih razlika“, koje dobijaju posebnu aktuelnost u kontekstu pokušaja prevođenja sa srpskog na hrvatski jezik:

[...] treba imati na umu, i svi to, manje-više, znaju, ili bar osjećaju, da se [...] ne radi o posebnim jezicima kao što su, recimo, njemački i francuski ili, još manje, ruski i kineski i sl. Zato i pokušaji npr. simultanog prevođenja, ili uopšte prevođenja, sa srpskog na hrvatski standard, kakav je bio u Zagrebu s titlovanjem jednog beogradskog filma, izazivaju otpor i porugu čak i kod onih koji se inače žestoko zalažu za nacionalnu jezičku samostalnost i koji drže da se tu radi o dva posebna standardna jezika. Tzv. 'sindrom malih razlika' uslovio je i neke druge ekstremne postupke (npr. ekstremni purizam u hrvatskom standardu ili pokušaj vraćanja odavno preživjelih i arhaiziranih orijentalizama u savremeni jezik Bošnjaka, uz insistiranje na glasu **h** i tamo gdje mu po etimologiji nikako nije mjesto i sl.). Takvi postupci, međutim, imaju ograničen učinak, jer ih sami kolektivi kojima se nude odbacuju kao anahrone, pogotovo u vremenima kad ne postoje jake tenzije u međunacionalnim odnosima (Šipka 2013 [2006]: 103–104).

Slijedi ovakav zaključak:

Sve što je ovdje rečeno o djelovanju sociolingvističkih faktora nacionalnog raslojavanja standardne novoštokavštine, pa i sami ti faktori, specifičnost su naše situacije, naših društveno-(h)istorijskih, geografskih, vjerskih, kulturnih i drugih okolnosti u kojima su se razvile i današnje južnoslavenske nacije: Srbi i Hrvati, pa potom i Crnogorci i Muslimani/Bošnjaci, s nejednakim stepenom međusobne bliskosti i razlika u etničkom, konfesionalnom, kulturnom i jezičkom smislu. Te okolnosti uslovile su i postojanje standardnih idioma tih nacija, njihovu strukturnu podudarnost i zajednički opšti novoštokavski leksički fond, na jednoj, i razlike u civilizacijsko-jezičkoj nadgradnji, na drugoj strani, kao i 'sindrom malih razlika' s posljedicama u sferi norme i prakse: ekstremni purizam i antipurizam, pa tretiranje standardnih idioma, koji bi se svugdje u svijetu inače smatrali varijantama jednog standardnog jezika, kao posebnih standardnih jezika, i sve druge pojave s

kojima smo danas suočeni kao s realnošću što se ne može i ne smije previdati (Šipka 2013 [2006]: 105).

Milan Šipka je predložio i KODEKS UPOTREBE SRPSKOG STANDARDNOG JEZIKA i založio se za otvorenost i prihvatanje različitih uticaja sa strane, uz odsustvo samoodbrambenog „čistunstva“, što je po njegovom mišljenju oduvijek bilo obilježje srpskog standardnog jezika i odlika najistaknutijih njegovih korisnika i istraživača (Šipka 2006: 295).² ggg

8. Milanka Babić piše o primjeni i zloupotrebi lingvističkih kriterijuma u cilju dokazivanja teze o bošnjačkoj jezičkoj autonomnosti (Babić 2013 [2007]). Autorica posebno ukazuje na političke težnje bošnjačke nacionalne zajednice u Bosni i Hercegovine da u okviru svoje nacionalne kulture uspostavi harmoniju, što je, po njenom mišljenju, uslovalo preimenovanje srpskohrvatskog/srpskog jezika. Autorica smatra da se posljednjih godina pokušava dokazati posebnost bosanskog jezika kao osnove za potvrđivanje identiteta nacije, pri čemu se ističu i razvijaju varijantna jezička obilježja, čija se upotreba nameće kao obavezujuća naročito u formalnim prilikama – u jeziku politike, medija, škole i administracije, što vodi stvaranju etnički obojenih varijanata srpskog jezika. „Budući da je uspostavljanje razlika između jezičkih izraza triju nacionalnih zajednica u BiH – hrvatske i bošnjačke naspram srpske – nasilno, česta su u upotrebi ogrešenja o jezički sistem ili stilističke norme, često, nažalost, zarad protažiranja nacional-šovinističkih ideja“ (Babić 2013 [2007]): 117). Babić se posebno osvrće na simboličku funkciju jezika i tendenciju vezivanja nacionalnog identiteta za standardni jezik. U radu se tvrdi da aktuelni trenutak u tendencijama

² U prijedlogu KODEKSA nalazi se poglavlje „Odnos prema hrvatskom i bošnjačkom jezičkom standardu“, u kome se kaže (tačka 34): „S obzirom na veliki stepen podudarnosti, koji se u cjelini kreće od 90 do 95%, a u osnovnoj supstanci i strukturi gotovo 100%, i činjenicu da je zbog toga međusobna razumljivost, osim rijetkih izuzetaka, potpuna, čime je omogućena direktna komunikacija bez ikakvih smetnji, tekstovi iz ostala dva novoštokavska standardna (hrvatskog i bošnjačkog) preuzimaće se i objavljivati na srpskom govornom području bez ikakvih adaptacija (odnosno usklađivanja sa srpskom gramatičkom i pravopisnom normom), samo uz eventualne redakcijske napomene navedene u t. 37. i 38. ovog kodeksa“ (Šipka 2006: 311). U tački 40 stoji: „Zbog potpune međusobne razumljivosti, apsolutno se isključuju svi vidovi simultanog i konsektivnog ‘prevođenja’ sa hrvatskog i bošnjačkog na srpski, titlovanje filmova proizvedenih u Hrvatskoj ili Federaciji BiH na domaćem jeziku i sl. Takvi apsurdni postupci naišli bi na opštu porugu i negodovanje srpske publike“ (Šipka 2006: 312). U tački 41 se ističe: „Izvorna imena i nazivi preuzeti iz hrvatskog i bošnjačkog jezika ni u kom se slučaju ne smiju mijenjati i prilagođavati srpskim standardnojezičkim normama i govornom uzusu. Tako onda treba i u srpskim tekstu (ćirilicom ili latinicom, svejedno, već prema tome kojim je pismom štampan) da ostane dosljedno: *Tvornica duhana u Rovinju* (a ne: *Fabrika duvana u Rovinju*), *Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu* (nikako: *Hrvatsko narodno pozorište u Zagrebu*) itd.“ (Šipka 2006: 312).

nacionalno-jezičkog razglobljavanja u Bosni i Hercegovini karakterišu tri teze plasirane iz ugla bošnjačke lingvistike.

Jedna od njih je da je „bosanski“ jezik nastao na temelju jedne od triju varijanata prethodnog standardnog srpskohrvatskog jezika, drugom se čak i u dijahronijskoj perspektivi pokušava ustanoviti njegova autonomnost, dok treća, zasad malo ozbiljno shvaćena, upućuje na traženje jezičke identifikacione posebnosti u supstandardu, u govornoj realizaciji jezika muslimanske populacije (Babić 2013 [2007]: 109).

Milanka Babić smatra da je u širem lingvističkom kontekstu teško postići i održati željenu jezičku autonomnost na činjenici da je preimenovanje jezika uslovljeno stvorenim i odnjegovanim antagonizmom prema narodu koji je genetski predač ne samo jeziku koji tim preimenovanjem nastaje nego manje-više i naciji koja to preimenovanje izvodi (Babić 2013 [2007]: 109–110). Ona tvrdi da je u posljednjim decenijama u BiH na snazi „izvrnuto lice nacionalizma“, koje uslovljava tendencije da se „u okviru bošnjačke društvene zajednice srpsko jezičko nasljeđe otuđuje od svog izvora i prisvaja te da se u nedostatku dovoljnih distinkcija novoimenovanog jezika u odnosu na srpski, stvara vještački standard uobičen prema tzv. zapadnoj varijanti srpskohrvatskog jezika, što se ogleda posebno u upotrebi kroatizama u leksici, neprirodnih i neuobičajenih u kompetenciji govornog predstavnika, a potom se sve to u perspektivi pokušava nametnuti kao jedinstven jezik Bosne države u koji bi trebalo da se vrate i jezički zabludjeli Srbi i Hrvati koji tu žive“ (Babić 2013 [2007]: 110).

Dalje se ukazuje na to da je proces provođenja u djelo „nacionalno-jezičke muslimanskobošnjačke hegemonije“ na području BiH podrazumijevao kao vrlo bitne strateške ciljeve promjenu imena i naroda i jezika.

Najprije je (auto)reimenovanjem u toj društvenoj zajednici etnonim „*Muslimani*“ pretvoren u zamjenski „*Bošnjaci*“, što je, s ambicijom da osnaži ekspanzivni nacionalni identitet, pratio i naziv jezika, s tim što je ime jezika mnogo šire projektovano. Umjesto da se izvodi iz imena naroda, naziv jezika je premetnut u „*bosanski*“, s neskrivenom težnjom da se imenom jezika objedini BiH u državnim granicama i da se njegovom implementacijom u tim okvirima, opet po vukovskom principu, u jezičko-nacionalnoj zajednici nađu Bosanci „*sva tri zakona*“ – islamskog, katoličkog i pravoslavnog, kako dolikuje jakim nacijama. Tako bošnjačka lingvistika, napadajući stalno Vukove i vukovske principe u serbokroatistici/srbistici, ne može da se odmakne od njih iako opšta lingvistika izdvaja i drukčije relacije između prirodnih idioma i vještačkog kakav je književni jezik (Babić 2013 [2007]: 110–111).

Milanka Babić izdvaja tri individualne pozicije: Remzije Hadžiefendić-Parić, Dževada Jahića i Midhata Riđanovića. Prvu najmanje dotiče i konstatuje da se radi o ciljanom nacionalhegemonističkom protažiranju bošnjaštva (Babić 2013 [2007]: 112).

U vezi sa autohtonošću jezika Bošnjaka ona tvrdi da postoji i „tvrđa“ linija koju veže za Dževada Jahića.

Ima u okrilju ideološki nastrojene bošnjačke lingvistike i „tvrđih“ pokušaja ne samo da se uspostave diferencijalne crte jezika bošnjačkog etnikuma prema srpskom jeziku nego i da se dokaže njegova genetička i strukturna autohtonost. Prednjači u tome, posljednjih godina, Dževad Jahić, profesor lingvistike na Filozofskom fakultetu u federalnom Sarajevu, fašistoidno nasrćući (i on takođe u tekstu „naučnog“ karaktera), na Srbe kao na narod kome dodjeljuje crte zaostalosti, prostakluka i koljačkog primitivluka (Babić 2013 [2007]: 112).

Autorica ga optužuje za „prenapregnuti nacionalšovinistički stav“ i tendencioznu poziciju u odnosu prema Srbima.

Teško bi bilo, pa i banalno, pobrojati sve uvrede koje Jahić upućuje Srbima, i srpskom jeziku. Nemoguće ih je ignorisati jer je lingvistika u datom tekstu njima podređena, budući neodrživa u svojim tvrdnjama da se na dijelu leksičkog fonda jezika, i to na novoprepisanim riječima iz arapskih, turskih i persijskih rječnika može temeljiti autohtonost jezika Bošnjaka jer je to jedina razlikovna crta tog izraza od srpskog. I ona je izmišljena jer ne postoje govornici kojima je ta leksika poznata [...] Srbi su definitivno u Jahićevoj etnografsko-kvazilingvističkoj interpretaciji niža biološka vrsta koja je uzurpirala iskonski muslimanskobošnjačku Bosnu i porušila sve vrijednosti njene elitne civilizacije. Za njih najčešće sinonimno u funkciji etnonima on koristi izraze „*bh. pravoslavci*“, „*četnici*“, „*komite*“, „*dinarski stočari i katunari*“ i sl. (Babić 2013 [2007]: 114).

Za treću poziciju (Midhata Riđanovića) autorica kaže da se njome pokušava „iščupati iz lingvističkog tijela“ srpskog/srpskohrvatskog jezika poseban nacionalni jezik Bošnjaka, odnosno (nad)nacionalni jezik Bosne i šire shvaćene „bosanske“ nacije uz podsmješljive napade na neodržive kvazilingvističke stavove o jeziku (Babić 2013 [2007]: 115).

On je apsolutno svjestan da se primjenom lingvističke metodologije isključuje kao naučna nebuloza svaka tvrdnja da se u BiH može govoriti o tri različita jezika, ali ne isključuje mogućnost različitog imenovanja u okviru posebnih nacija. Mogućnost za to izvodi iz stava koji u posljednje vrijeme zastupa, a to je da se u modernoj lingvistici težište sa pisanog mora pomjeriti na govorni jezik te da se mora dozvoliti zakonu jezičke ekonomičnosti da nadvlada ostala tradicionalna jezička pravila. Tako je u Bosni i Hercegovini – analogno stanju u engleskom jeziku, koji nema razvijenu normu kao što je ima srpski – neophodno napustiti sva pravila naslijeđena iz srpskohrvatske, tradicionalne standardizacije i gramatike i dati prednost lingvistici žive riječi i supstandarda (Babić 2013 [2007]: 115–116).

Milanka Babić konstatuje da se Riđanovićevi pogledi u „širebošnjačkom“ lingvističkom kontekstu ignorišu jer ovaj stručnjak opštelingvističke orijentacije djeluje kao osamostaljeni pojedinac koji razgrađuje bošnjačke jezičke autoritete, ukazujući im na greške, posebno na one koje su nastale u prepisivanju gramatika srpskog jezika kao gramatike bošnjačkog. Pri tome se ističe da njegova pozicija ne nanosi štetu srbistici jer su u biti izgrađeni na poštovanju elementarnih opštepriznatih lingvističkih kriterijuma i možda se zato, u uzaludnom pokušaju da se ipak određeni lingvistički doprinos trendu jezičke diobe u Bosni i Hercegovini, rasplinjuju u nesistematičnosti i neodređenosti.

Autorica zaključuje da sva tri navedena pokušaja dokazivanja posebnosti jezičkog izraza bošnjačke populacije u BiH predstavljaju određeni pomak, ali samo do nivoa varijante (Babić 2013 [2007]: 116).

U drugom radu Milanka Babić razmatra pitanje razlika u „istom jeziku“ i ističe da srpski lingvisti ne bi smjeli da podliježu olako i nekriterijalno iznesenim tvrdnjama o navodnim razlikama u okviru istog jezika i da služe tom hrvatskom nacionalnom cilju (Babić 2013 [2010]: 203). Njena polazna misao za analizu glasi: „Varijantna polarizovanost srpskohrvatskog jezičkog standarda definisana je u okviru dobro i dugoročno osmišljenog hrvatskog filološkog programa u drugoj polovini 20. vijeka, uz pomoć tada vodećih srpskih lingvista, a poslužila je kao baza za osamostaljenje hrvatskog jezika“ (Babić 2013 [2010]: 203). Autorica ističe da se u okviru (novo)kroatistike, koja (provodeći decenijama pod okriljem srbistike hrvatski filološki program) nastoji da standardizacijom obuhvati razne purističke tvorevine i iz srpskog korpusa izuzete jezičke jedinice proglasi kroatizmima. Akteri tog pokreta, nastavlja Milanka Babić, vješto su „kamufirali“ svoju akciju, a u dosezanju željenog cilja koristili predusretljivost anacionalno koncipiranih stavova srpske lingvistike, odnosno srpskih lingvista. Ona govori i o saradnji uticajnih srpskih lingvista na političkom projektu izdvajanja hrvatskog kao zasebnog jezika metodologijom svodenja srpskog jezika na status varijante kojoj je hrvatska varijanta ravnopravna i ravnopravno izdvojiva (Babić 2013 [2010]: 204). Zatim se vraća u dalju prošlost: „Nakon što su se, panslovenski, Hrvati sa Srbima ujedinili u okviru srpskog književnog jezika, nametnuli su ideju o njegovoj nacionalno-varijantnoj polarizovanosti, a zatim i preimenovali tzv. *zapadnu varijantu* u glotonim *hrvatski jezik*“ (Babić 2013 [2010]: 205). Dalje konstatuje da se s ciljem pribavljanja i „naučne“ verifikacije za ovaj posljednji veliki filološko-politički iskorak pišu razlikovni rječnici „dvaju jezika“, pojedinačni radovi i knjige o standardnojezičkim posebnostima hrvatskog, a realizuju se i višegodišnji projekti koji „pabirče“ razlike. Autorica ističe da je u postizanju istog cilja (dokazivanju autentičnosti hrvatskog jezika) hrvatska lingvistika više nego dobro uskladena sa hrvatskom politikom, a nerijetko potpomognuta i od strane pojedinih srpskih lingvista, jer „dobrosusjedska“ srpska pripomoć hrvatskom filološkom programu uvijek (i dalje) dobro dođe budući da mu daje (međunarodni) legitimitet (Babić 2013 [2010]: 205). Ovdje Babić prelazi na osnovni predmet analize: „A kada srpski lingvista piše o razlikama između srpskog i hrvatskog ‘jezika’, prepoznaje ih i priznaje, otvara se više mogućnosti za iščitavanje takvog napisa, zavisno od nivoa lingvističkog obrazovanja potencijalnog primaoca i njegovog nacionalno-utilitarističkog stava“ (Babić 2013 [2010]: 205). Autorica ima konkretno u vidu Predraga Pipera i njegov rad O PRIRODI GRAMATIČKIH RAZLIKA IZMEĐU SRPSKOG I HRVATSKOG JEZIKA, objavljen 2008. godine. Ona nalazi da Piper primjenjuje metod tzv. slučajnog uzorka na osnovu koga izvodi „opšte“ zaključke, o čemu svjedoči i primjer na kome pokazuje „rekcijske razlike“ između srpskog i hrvatskog

gramatičkog standarda, za koje priznaje da su „retke“ (Babić 2013 [2010]: 205). Babić zamjera Piperu da 1. regionalizme (odnosno srpski jezik u BiH, Crnoj Gori, Hrvatskoj i drugdje gdje žive i govore predstavnici baznog istočnohercegovačkog dijalekta) proglašava hrvatskim ili „pretežno hrvatskim“ gramatičkim crtama (Babić 2013 [2010]: 209), 2. standardni srpski jezik svodi samo na sociolekt, 3. isključuje sve standardnojezičke osobine koje se u jezičkom osjećaju „sociolektatskih“ govornih predstavnika ne prepoznaju, 4. ne upotrebljava u pravom značenju u lingvistici ubičajen termin *sociolekat*, 5. izjednačava sociolekat kao prirodni idiom i standardni jezik kao vještački idiom (Babić 2013 [2010]: 209). Babić dodaje da skoro nema nijedne Piperove „razlike“ koju ne bi trebalo prokomentarisati jer se daju bez ikakvih kriterijuma i bez ikakve provjere u korpusu (Babić 2013 [2010]: 211). Pri tome ističe i ovo:

Predstavnici jedne generacije najodgovornijih u srbistici, dozvolili su da ih dobro organizovani „hrvatski jezikoslovci“ prevedu žedne preko virtuelne jezičke međe – varijantno polarizovanog srpskog jezika – instrumentalizujući ih na putu ka ostvarenju hrvatskog nacionalnog sna, oličenog u formi književnog štokavskog hrvatskog jezika. Kao što smo vidjeli, ima i uticajnih predstavnika druge srbističke generacije koji takođe potpomažu hrvatski filološki program. Čine to ili nesvjesno – pišući svoje radove površno i naučno nekriterijalno, povodeći se za sopstvenim jezičkim osjećajem, ili pak svjesno – izmišljajući potvrde za hrvatski jezički identitet i namećući ih javnosti snagom sopstvenog autoriteta (Babić 2013 [2010]: 211).

Milanka Babić smatra da bi za status srpskog jezika u budućnosti dobro bi bilo da i Srbima konačno postane jasno to što je Hrvatima „bjelodano“ jasno odavno, a i dugoročno: da hrvatski filološki program ulazi u posljednju fazu u kojoj „naučno“ treba dokazati prestižnost „hrvatskog književnog (štokavskog) jezika“ naspram koga je srpski jezik regionalno marginalizovan „sociolekat“ (Babić 2013 [2010]: 213).

U vezi sa ovim kritičkim ocjenama bilo bi dobro pogledati šta je doista napisao Predrag Piper (Piper 2009).³ Na pitanje da li gramatičke razlike postoje i kakva je njihova priroda, ako ih ima, autor kratko odgovara da se s ponekim statistički zanemarljivim izuzetkom one svode na sljedeće glavne vrste:

Prvo, ponekad zaista postoje razlike u inventaru gramatičkih oblika. To su slučajevi kada u jednom od ta dva jezika postoji neki gramatički oblik koji se ne koristi u drugom jeziku, što je vrlo retko. Takve su, na primer, rečenice tipa *Želi ga se upozoriti*, koje su pravilne u hrvatskom jeziku, a ne koriste se u srpskom književnom jeziku (osim u Hrvatskoj), gde se isto to kaže *Žele da ga upozore* ili *Želi se da on bude upozoren* i sl.

Drugo, postoje razlike u varijantnim mogućnostima upotrebe nekog oblika u jednom jeziku u odnosu na drugi jezik. To su slučajevi kada u oba jezika

³ Nažalost, on nije dao saglasnost da se ovaj njegov rad objavi u našem zborniku.

postoji isti oblik sa istom funkcijom, ali u jednom od njih postoji još neki sličan oblik kao njegova fakultativna ili funkcionalna varijanta, npr. u srpskom jeziku dativ zamenice *ko?* je *kome?*, a u hrvatskom dativ zamenice *tko?* može biti *kome?*, *komu?* ili *kom?*

Treće, postoje i razlike u učestalosti upotrebe istog oblika. To su slučajevi kada u oba jezika mogu postojati u okviru neke gramatičke kategorije dve mogućnosti, ali se u jednom jeziku više koristi jedna mogućnost, a u drugom druga. Na primer, oba jezika imaju kategoriju pridevskog vida, ali se u srpskom češće koriste oblici određenog vida, up. srp. *Dobro se osećao jedino na čistom vazduhu*, hrv. *Dobro se osjećao jedino na čistom zraku*. Slično je sa odnosom između posesivnog genitiva i posesivnog prideva: obe mogućnosti postoje u oba jezika, ali se u hrvatskom češće sreće posesivni pridev, a neki hrvatski normativisti na tome insistiraju [...]

Tome su bliski slučajevi kada su u jednom jeziku dve izražajne mogućnosti istog značenja uglavnom ravnopravne, dok u drugom jeziku jedna od njih ima prednost. Na primer, u srpskom jeziku predlog *mimo* koristi se obično sa genitivom, a retko sa akuzativom, dok se u hrvatskoj gramatici upotreba predloga *mimo* sa genitivom ili sa akuzativom smatra ravnopravnom, up. primer *Tako se ne prolazi mimo starih prijatelja* // *Tako se ne prolazi mimo stare prijatelje*.

Četvrto, postoje i razlike u stilskoj vrednosti oblika zajedničkih za oba jezika. To su slučajevi kada isti oblik postoji u oba jezika, ali je on u jednom jeziku stilski markiran, a u drugom nije, odnosno ima drukčiju stilsku vrednost. Tako upotreba genitiva množine u konstrukciji s predlogom *u* tipa *U Mađara je to drukčije rešeno* u savremenom srpskom jeziku zvuči kao gramatički arhaizam, a u hrvatskoj gramatici se daje bez takve kvalifikacije (Piper 2009: 542–543).

Po Piperovom mišljenju skoro sve specifičnosti hrvatskog jezika u poređenju sa srpskim su sintaksičke prirode pa navodi ovakve slučajeve:

1. [...] najviše razlika odlazi na konstrukcije s predlozima i predloškim izrazima, npr. *Unatoč velike vrućine bili smo na igralištu* [...], 2. [...] neki predlozi hrvatskog porekla koji su se u vreme srpskohrvatskog standardnog jezika odomacili u njegovoj istočnoj varijanti zadržali su se u današnjem srpskom jeziku i danas ih malo ko doživljava kao kroatizme iako se povremeno čuju glasovi (npr. u pismima puristički nastrojenih čitalaca novinama) da ih ne treba upotrebljavati, kao što je slučaj s predlogom nakon i vezničkim izrazom nakon što, up. *Nakon večere malo smo popričali*, 3. Ponekad u jednom jeziku postoje dva oblika istog predloga ili predloškog izraza koji se upotrebljavaju s različitom distribucijom, dok se u drugom jeziku u oba slučaja upotrebljava samo jedan od ta dva oblika, up. u hrv. *Tijekom vremena sve se ipak popravilo*, ali *Tokom prošlog stoljeća bilo je previše ratova* prema srpskom *tokom vremena*, *tokom prošlog stoleća*, 4. Deo registrovanih razlika odnosi se na vezničke izraze i konektore, npr. *Ovo je kolega o kojemu sam ti govorio*, 5. Iako u oba jezika postoje i infinitiv i konstrukcija *da* + prezent, u srpskom jeziku su konstrukcije *da* + prezent srazmerno češće nego u hrvatskom, a u nekim slučajevima infinitiv se u srpskom ne koristi, ili bi se vrlo retko mogao sresti tamo gde se koristi u hrvatskom, up. hrv. primere: *Odlučio je pokušati nastaviti trenirati*, 6. Inventar zamenica i zameničkih oblika u malobrojnim slučajevima nije po-

dudaran u savremenom srpskom i hrvatskom jeziku, up. hrv.: *Dao si je obrijati bradu* prema srp. *Obrijao je bradu* [...], 7. U srpskom književnom jeziku nisu moguće refleksivne konstrukcije sa direktnim objektom poput hrvatskih: *Vozače se upozorava na maglu*, 8. Razlike u linearizaciji rečenice takođe su relativno retke. Tako se linearizacija u imenskoj grupi kao u primeru *Svršeni su glagoli u takvoj porabi posve rijetki*, može čuti i u srpskom jeziku, gde bi ipak bilo običnije *Svršeni glagoli su u takvoj upotrebi sasvim retki*, dok je linearizacija proklitike neposredno iza atributiva, kao u primeru *Ministar je Jirić doputovao* [...], koja je uobičajena u hrvatskom jeziku, u savremenom srpskom književnom jeziku manje uobičajena, ili se doživljava kao regionalizam., 9. Rekcijske razlike takođe su retke, up. u srp. *Svadali su se oko prihoda sa zemlje* ili *Svadali su se zbog prihoda sa zemlje prema hrv. Svadali su se o prihod sa zemlje*, a retke su i razlike u refleksivnosti glagola, up. hrv. *Namjeravam preseliti u Istru*, prema srp. *Nameravam da se preselim u Istru.*, 10. Neke od hrvatskih gramatičkih konstrukcija koje se razlikuju od funkcionalno odgovarajućih srpskih konstrukcija, u hrvatskom jeziku su zastarele, regionalne ili stilske markirane [...]. *Ne može ona osim svojih vršnjaka* [...] – Piper 2009: 542–547.

Na osnovu provedene analize Predrag Piper zaključuje:

Govoreći načelno, u okviru srazmerno malobrojnih ukupnih razlika između savremenog srpskog i hrvatskog književnog jezika takvih razlika je najviše na leksičkom nivou (posebno u terminološkim sistemima), manje na tvorbenom nivou, još manje, zapravo vrlo malo na gramatičkom nivou i uopšte ih nema na fonološkom nivou.

Gramatičke razlike između srpskog i hrvatskog nešto su veće u govoru nego u jezičkom sistemu, pre svega zato što su neke od gramatičkih reči koje se ne podudaraju u ta dva jezika (pre svega, navedeni predlozi, veznici, zamenice i brojevi) odlikuju visokom učestalošću upotrebe, što može donekle stvoriti utisak da razlika ima više nego što ih u jeziku stvarno ima.

Ipak, navedene hrvatske gramatičke specifičnosti u odnosu na srpski jezik nemaju centralno mesto u gramatičkom sistemu nego su na njegovoj periferiji i većinom su frekvencijske ili stilske prirode, a u meri u kojoj se sreću u književnom jeziku Srba u Hrvatskoj, one predstavljaju regionalizme u savremenom srpskom književnom jeziku (Piper 2009: 549–550).

9. Knjiga Slobodana Jarčevića HRVATSKA JEZIČKA BESPUĆA sadrži odlomak pod naslovom Hrvatski filolozi i srpski jezik (Jarčević 2007: 9–22) u kome se govori o odbačenom hrvatskom jeziku (kajkavskom dijalektu), koji, po autorovom mišljenju, nije ništa drugo nego hrvatski jezik, dok je štokavski dijalekt srpski jezik. Za odnos hrvatskog (kajkavskog) i srpskog jezika se kaže: „Da pojednostavimo – hrvatski jezik (‘kajkavski dijalekt’) i srpski jezik (‘štokavski dijalekt’) su međusobno udaljeniji nego, recimo, srpski i bugarski i isto toliko su udaljeniji koliko: srpski i češki, srpski i slovački, srpski i slovenački...” (Jarčević 2013 [2007]: 123). Na osnovu ovoga slijedi zaključak da nije riječ o dijalektima – „u pitanju su dva jezika slovenske jezičke pozicije: srpski jezik i hrvatski jezik“. Što se tiče čakavskog dijalekta, Jarčević tvrdi da je „možda u pitanju

poseban jezik, ili je to dijalekt jednog od dva jezika – srpskog, ili hrvatskog“. On dalje ističe da je u Hrvatskoj za književni jezik proglašen srpski jezik („štokavski dijalekat“ i da su Hrvati odbacili svoj maternji jezik (kajkavski), a uzeli srpski (Jarčević 2007: 123). Autor pod hrvatskim jezikom podrazumijeva samo kajkavski dijalekat i tvrdi da sve što se unosi kao novogovor predstavlja kvarenje srpskog jezika, a ne hrvatskog, pogrešno korišćenje pojmova iz srpskog jezika. U centralnom dijelu knjige (Jarčević 2007: 43–104) autor navodi „primere hrvatskog jezičkog bespuća“ sa (1) pitanjima da li čovjek *zrači* ili *vazduši*, je li *Gospodin čovjek* ili *Bog*, da li je *križan krompir* ili *čovek*, da li se *krivac izvinjava* ili *ispričava*, ili (2) konstatacijama *dvojba* je strano tijelo u srpskom rečniku, *neću* i *ne ću* je skrnavljenje srpskog jezika, povratna zamjenica *se* je postala uljez, riječ *tijekom* je prisilno u jekavskoj odeždi, ne može se *glasovati*, *prositi* ne znači *moliti*, *uvjet* je lokalni srpski pojam za *ugovor*, od *verojatnog* se ne tvori ni *verojanje* ni *verojatanje*, pogrešan padež je *svakog puta*, *prilagodba* je strano tijelo u srpskom jeziku, *ravno* i *pravo* su različiti pojmovi, *utrka* nije ono što je *trka* i sl.

Dalje se ukazuje na nekoliko filoloških i istorijskih „podvala“.

Međutim, danas se sve jugoslovensko preispituje, pa je lako uočiti, u ovom tekstu, slojevito poređane filološke, pa i istorijske, podvale. Prva je u tome što se srpski jezik, kako smo naveli, obeležava kao „štokavski dijalekt“, a druga, što se taj „dijalekt“ (srpski jezik) podmeće nauci za dijalekt hrvatskog jezika. To podmetanje se prikriva pozivom na primere u srednjeevropskim zemljama, gde je filologija utvrdila više dijalekata u jezicima: Nemaca, Čeha, Slovaka, Mađara... Sledeća podvala je u navodu da je svaki od tri dijalekta u Hrvatskoj (čakavski, kajkavski i štokavski) „na svom govornom području vršio i funkciju književnog jezika“ (Jarčević 2013 [2007]: 121–122).

Jarčević konstatuje da nije tačno da su hrvatski prvaci preuzeli srpski jezik „bez ikakvih skrivenih misli i kombinacija“, naprotiv: „Srpski jezik je uzet [...] da bi se Srbi katolici kroatizovali, ali, ovom prilikom, to nećemo obrazlagati“ (Jarčević 2013 [2007]: 130).

10. U tri rada **Miloša Kovačevića** objavljena iste godine dominira tema preimenovanje jezika (Kovačević 2013 [2007a], Kovačević 2013 [2007b], Kovačević 2013 [2007c]). Autor smatra da su Hrvati i Srbi preuzeli srpski jezik i izvršili renominaciju. Korijene takve tendencije autor nalazi kod Vatroslava Jagića, koji je smatrao da su Srbi i Hrvati po svemu sem po vjeri isti narod pa ih je zato najbolje zvati *Srbo-Hrvatima*, a njihov jezik *srpsko-hrvatskim*.

Kako bi najlakše opravdao hrvatsko preuzimanje srpskog književnog jezika za svoj književni jezik, Jagić je Srbe i Hrvate proglasio jednim narodom, jer je jezik i bio osnovni kriterijum nacionalne identifikacije. Ta jednakost Srba i Hrvata trebalo je da se, po Jagiću, ogleda i u imenu jezika, tako da bi, po njemu, bilo logično da se Vukov *srpski književni jezik* preimenuje u *srpsko-hrvatski* (Kovačević 2013 [2007a]: 133).

Po njegovom mišljenju pobjeda Jagićev(sk)e paradigme je institucionalno verifikovana tek NOVOSADSKIM DOGOVOROM 1954. godine u kome je gotovo „prepisano“ Kopitarovo terminološko rješenje iz 1836. godine (*serbochorvatica sive chorvatoserbica*), a srpski književni jezik zvanično preimenovan u *srpskohrvatski*, odnosno *hrvatskosrpski književni jezik*. „Složenički naziv jezika bio je odličan alibi Hrvatima da u formi pronadu i nepostojeću sadržinu: da u srpskohrvatskom ne vide više preimenovani srpski nego nekakav sjedinjeni srpski i „hrvatski“ (Kovačević 2013 [2007a]: 134). Dalje se ukazuje na „pogrešnu veliku (osnovnu) premisu“ da su u srpskohrvatskom podjednako participirali srpski i hrvatski, tj. da *srpskohrvatski* znači srpski i hrvatski.

A opštepoznato je da u slučaju neistinite osnovne premise zaključak nikako ne može biti istinit. Neistinitost osnovne premise ogleda se u tome što *srpskohrvatski* nikada nije bio „spoj“ srpskog i hrvatskog. U srpskohrvatskom nikada nije participirao hrvatski jezik, nego je taj naziv predstavljao samo preimenovani Vukov(ski) srpski književni jezik (Kovačević 2013 [2007b]: 145).

Kovačević ističe da je u zanosu jugoslovenstva, a potom na talasu bratstva i jedinstva, srpski književni jezik dobio, uz srpski pristanak, složeničko ime *srpskohrvatski* ne zbog toga što je on (etno)lingvistički i hrvatski, nego zbog toga što su ga kao svoj književni jezik „prigrlili“ i Hrvati (Kovačević 2013 [2007b]: 145).

Za autora oznaka *srpski književni jezik* predstavlja vraćanje njegovom imenu prije preimenovanja u srpskohrvatski, predstavlja dezimenovanje srpskohrvatskog, uz zadržavanje istog obima i sadržaja (Kovačević 2013 [2007b]: 146) i tvrdi da su se varijante srpskog jezika imenom od njega „distancirale“ (Kovačević 2013 [2007b]: 148).

Tako je hrvatska ili zagrebačka varijanta srpskoga jezika politički preimenovana u hrvatski književni jezik, a muslimanska ili sarajevska varijanta u bošnjački/bosanski književni jezik. Ovih dana je USTAV CRNE GORE konstatovao čak i „postojanje“ crnogorskog jezika. Upravo u toj nepodudarnosti naziva varijanata kao kohiponima i jezika kao hiperonima srpski jezik se i razlikuje od drugih policentričnih jezika. Razlika se, dakle, ne tiče lingvističke niti etničke suštine srpskoga jezika, nego prije svega političkog čina njegovog preimenovanja. A taj (politički) čin preimenovanja *srpskoga Vukov(sk)og književnog jezika* u tzv. *hrvatski, bošnjački/bosanski* ili pak *crnogorski jezik* nalazi svoje uporište u analognom slučaju iz bliske istorije srpskoga jezika: u slučaju preimenovanja *srpskoga* u *srpskohrvatski književni jezik* (Kovačević 2013 [2007b]: 148).

Ovo pitanje Kovačević povezuje sa kriterijumima za određivanje identiteta jednog jezika i ističe da su sa hrvatske i bošnjačke strane oni uglavnom smišljeni kao opravdanje za preimenovanja srpskoga jezika (Kovačević 2013 [2007b]: 149).

Prihvatanje tog složeničkog naziva nametalo je i ukorjenjivalo privid o ravnopravnom srpskom i hrvatskom učešću u datome jeziku. Istovremeno taj je naziv zatamnjivao istinu da je u njemu hrvatski dio bez sadržaja, jer je srpskohrvatski

jednostavno bio i ostao samo preimenovani srpski književni jezik (Kovačević 2013b [2007b]: 145).

Autor konstatuje da je „složeničko ime srpskoga jezika, tj. preimenovanje *srpskoga jezika* u *srpskohrvatski*, predstavljalo lingvistički presedan, bez uporišta u bilo kom analognom standardnojezičkom primjeru u svijetu“ (Kovačević 2013 [2007c]: 154).

Ni „*srpsko-hrvatsko-slovenački jezik*“ iz kraljevske Jugoslavije ni „*srpskohrvatski jezik*“ iz komunističke Jugoslavije nemaju nikakvog uporišta u bilo kakvim, a kamoli lingvističkim naučnim kriterijumima. Ti nazivi imaju naučnu podlogu baš koliko su je imali, čak i kod lingvista danas potpuno zaboravljeni, nazivi iz XIX vijeka „*češkoslovački*“ za češki jezik ili pak „*ugarskoslovački*“ za slovački jezik (Brozović 2001: 25). Dakle, nikakvu. No, dok je, i pored postojanja Čehoslovačke, naziv „*čehoslovački jezik*“ bio stran lingvistici XX vijeka, dotle je naziv *srpskohrvatski* hvaljen kao najbolji i „naučno najutemeljeniji“ čak mnogo više na srpskoj negoli na hrvatskoj strani. A onda je došao kraj XX vijeka, a s njim i kraj SFR Jugoslavije. S raspadom SFR Jugoslavije došao je i kraj „*srpskohrvatskog književnog jezika*“. Iz srpskohrvatskog su počeli da se izvode nazovijezi: najprije „hrvatski“, pa onda i „bosanski“. Hrvati za izvođenje „hrvatskog“ iz srpskohrvatskog uporište nadoše u složeničkom nazivu. Složenički naziv jezika gotovo sam od sebe je sugerisao ujedinjenost srpskog i „hrvatskog“, a ono što je ujedinjeno može se, normalno, i razjediniti. Pri tom zaboraviše, svjesno, da nikakvog ujedinjenja srpskog i nekakvog hrvatskog ne bijaše u srpskohrvatskom jeziku, nego da je srpskohrvatski bio samo preimenovani srpski književni jezik. *Srpskohrvatski jezik* nije predstavljao ništa drugo drugo nego političko a (etno)lingvistički neutemeljeno ime za srpski književni jezik (Kovačević 2013 [2007c]: 154–155).

Na jednom mjestu se govori o stvaranju lingvistički fantomskih jezika preimenovanjem srpskohrvatskog (Kovačević 2013 [2007a]: 137), a na drugom da su navedeni „jezici“ kao izvedenice iz srpskohrvatskog samo imenom jezici (Kovačević 2013 [2007a]: 137). I kao što je dojučerašnji srpskohrvatski bio preimenovani Vukov(ski) srpski književni jezik tako je i današnji srpski uistinu samo preimenovani srpskohrvatski (Kovačević 2013 [2007a]: 139). Kritikujući naziv REČNIK SRPSKOHVRATSKOG KNJIŽEVNOG I NARODNOG JEZIKA SANU autor ističe da je to isključivo rječnik srpskoga jezika i da se srpskohrvatsko ime mora promijeniti u srpsko (Kovačević 2013 [2007a]: 140). Budući da je srpskohrvatski preimenovani srpski jezik, „hrvatski“ i „bosanski/bošnjački“ su samo varijante srpskog književnog jezika (Kovačević 2013 [2007a]: 141).

Kovačević upozorava na pravnu neutemeljenost pozivanja na „neotuđivo pravo svakoga naroda da svoj jezik naziva vlastitim imenom, bez obzira radi li se o filološkom fenomenu koji u obliku zasebne jezične varijante ili čak u cijelosti pripada i nekom drugom narodu“.

Ispostavilo se, međutim, da pravna nauka jednostavno ne poznaje takvo pravo, nego da to lažno pravo upravo pisci DEKLARACIJE ad hoc vaspostavljaju, e da bi nekako opravdali preimenovanje srpskog u hrvatski književni jezik. Dokazano je, naime, da to „pravo“ što se na nj Hrvati pozivaju ne propisuje nijedan pravni do-

kument OUN-a ili UNESCO-a, kao ni dokumenti Saveta Evrope ili OEBS-a (Kovačević 2013 [2007c]: 156).

Dalje se tvrdi da preimenovanja nemaju nikakvog lingvističkog i pravnog uporišta pa stoga ne mogu negirati srpski karakter nesrpski imenovanih varijanata srpskoga jezika (Kovačević 2013 [2007a]: 156).

Miloš Kovačević izdvaja i druge elemente u tumačenju odnosa srpskog jezika sa drugim štokavskim jezicima, odnosno varijantama. On se, recimo, vraća na KNJIŽEVNI DOGOVOR iz 1850. i ističe da je njegova prva rečenica⁴ „vješt看 do-pisivanjem“ neprimjerenih joj smislova dobila status argumenta za ujedinjenje Srba i Hrvata, ali s osnovnim ciljem razjedinjenja srpskoga jezika (Kovačević 2013 [2007a]: 133). Slijedi tvrdnja da je Jagić Srbe i Hrvate proglasio jednim narodom kako bi najlakše opravdao hrvatsko preuzimanje srpskog književnog jezika za svoj književni jezik. Kovačević zastupa stav da je Jagićeva filološka serbokroatistička paradigma već pred Prvi svjetski rat gotovo potpuno istisla i kod samih Srba Vukov(sk)u srbističku filološku paradigmu i da je pobjeda te paradigme institucionalno verifikovana tek NOVOSADSKIM DOGOVOROM 1954 (Kovačević 2013 [2007a]: 133).

Nakon što je i zvanično srpsko ime Vukov(sk)og književnog jezika zamijenjeno srpskohrvatskim, sva dalja dešavanja bila su usmjerena ka tome da se zaboravi na ishodište srpskohrvatskog u srpskom, i da se namjesto srpskog ustoliči srpskohrvatski kao ishodište. Složenički naziv jezika bio je odličan alibi Hrvatima da u formi pronadu i nepostojeću sadržinu: da u srpskohrvatskom ne vide više preimenovani srpski nego nekakav sjedinjeni srpski i „hrvatski“. I od Srba prihvaćena forma poslužila je kao osnov za traganje za nepostojećim sadržajem: ravnopravnim učesćem „hrvatskog“ i srpskog jezika u „srpskohrvatskom“ jeziku. Jer, cilj je bio nametnuti logiku: sve što je ujedinjeno (s tim da je za kriterijum ujedinjenosti uziman prvenstveno isforsirani i ni na kakvim stvarnim kriterijumima nezasnovani složenički naziv) može se i razjediniti. Trebalo je, naime, stalno podupirati, sve novim i novim domišljanjima, svijest o suštinskoj (materijalnoj) ravnopravnosti sastavnica u složeničkom nazivu jezika, e da bi se za vjeki vjekov zaboravilo da je u podlozi srpskohrvatskog samo srpski (štokavski), ali ne i hrvatski (čakavski) jezik (Kovačević 2013 [2007a]: 134).

Autor navodi da su Hrvati uz pomoć srpskih filologa (prvenstveno Đure Daničića) uspješno odradili fazu preimenovanja srpskog u srpskohrvatski i da im srpska pomoć nije izostala ni u iznalaženju podrške za „hrvatski priljepak“ u nazivu srpskog jezika prvenstveno kroz nametanje teorije varijanata („što ju je u serbokroatistici inaugurisala Milka Ivić“), koja je Hrvatima poslužila kao

⁴ „Dolje potpisani znajući da jedan narod treba jednu književnost da ima [...], sastali smo se ovijeh dana, da se razgovorimo, kako bismo se, što se za sad više može u književnosti složili i ujedinili.“

spasonosni kriterijum za zahtjev za osamostaljenje hrvatskog dijela „srpsko-hrvatskog“ jezika (Kovačević 2013 [2007a]: 134).

U radu se posebna pažnja posvećuje kriterijumima za određivanje karaktera jednog jezika i ističe da nema nijednoga lingvističkog kriterijuma (ni strukturnog, ni genetskog, ni komunikativnog) koji bi opravdavao postojanje „hrvatskog“, „bosanskog/bošnjačkog“ ili pak „crnogorskog“ jezika (Kovačević 2013 [2007a]: 137), a onda dodaje: „Kao što se lingvistički nikako posebnim jezicima ne mogu smatrati 'hrvatski', ili 'bosanski/bošnjački', ili pak nekakav 'crnogorski jezik', jer oni, primjenom bilo kog lingvističkog kriterijuma, mogu biti samo varijante srpskohrvatskog jezika, a budući da je srpskohrvatski preimenovani srpski, onda nužno samo varijante srpskog književnog jezika“ (Kovačević 2013 [2007a]: 140–141).

I strukturni, i genetski i komunikativni kriterijum – a to su tri jedina lingvistički i sociolingvistički relevantna kriterijuma u određenju identiteta jednog jezika – jasno i nedvosmisleno pokazuju da se u slučaju ovih imenom različitih „jezika“ ne može govoriti o posebnim standardnim ili književnim jezicima, nego isključivo o varijantama lingvistički jednog te istog jezika – srpskog (Kovačević 2013 [2007b]: 148).

Kovačević tvrdi da je učinjen pokušaj da se, u nedostatku lingvističkih kriterijuma, status književnog jezika za „hrvatski“, a onda i za „bosanski“ i „crnogorski jezik“ izdaje uz pomoć političkih kriterijuma, koji su, budući naučnom rigoroznošću neuslovljeni, kudikamo brojniji od lingvističkih.

Iznjedreno je čak osam političkih kriterijuma za odbranu jezičke samosvojnosti tih nazovijezika, a to su: 1. kriterijum samoprocjene govornika datoga jezika, odnosno vrednovanja jezika od strane njegovih govornika, 2. kriterijum prava svakoga naroda da svoj jezik nazove vlastitim imenom, 3) kriterijum imena jezika, 4) kriterijum dogovora nelingvističkih, odnosno političkih autoriteta, 5) kriterijum ustavnog određenja jezika, 6) kriterijum poistovjećenja identiteta jezika sa identitetom nacije, 7) kriterijum kulturnih razlika, i 8) kriterijum postojanja nezavisne države (Kovačević 2013 [2007b]: 148).

Slijedi stav o tome da se srpski jezik danas ostvaruje u tri varijante: srpskoj, hrvatskoj i bošnjačkoj varijanti, „s izvjesnošću“ i četvrte – crnogorske (Kovačević 2013 [2007b]: 150) i konstatacija da sva tri (socio)lingvistički relevantna kriterijuma identiteta jednog jezika – komunikativni (koji podrazumijeva međusobnu razumljivost), strukturni (koji podrazumeva sistemskolingvističku podudarnost) i genetski (koji podrazumeva zajedničku dijalekatsku osnovicu) nedvosmisleno potvrđuju da je u pitanju jedan jezik (Kovačević 2013 [2007b]: 151). S tim u vezi se dodaje:

Ako se zna da je srpskohrvatski lingvistički isto što i srpski, zar to nije najbolji pokazatelj apsurdnosti nastojanjima da se dokaže da su, s jedne strane, hrvatski, bošnjački/bosanski i crnogorski posebni standardni jezici, a s druge – da imaju ravnopravan status sa srpskim književnim (standardnim) jezikom. Svi ti nazovijezici samo su varijante srpskoga jezika. Zato termin *srpski jezik* danas u (socio)ling-

vistici mora da ima dva značenja: on je hiperonim i kohiponim terminima *hrvatski*, *bošnjački/bosanski* i *crnogorski jezik*. Kao hiperonim on jedini ima status lingvističkog jezika, dok su svi ostali samo politički jezici (jezici samo po imenu), dok su lingvistički isključivo varijante srpskoga jezika (Kovačević 2013 [2007b]: 151).

Govoreći o nepodudarnosti između analiziranih jezika, odnosno varijanata Kovačević smatra da normativne razlike, i to one leksičke, ortografske i ortoepске, nisu bile niti mogu biti kriterijum lingvističkog uzdizanja realizacije jednoga jezika na rang posebnog standardnog ili književnog jezika, kako to žele prikazati gotovo svi zagovornici „hrvatskog“, „bosanskog“ i „crnogorskog jezika“ (Kovačević 2013 [2007b]: 150).

Kovačević posebno kritikuje jedan razlikovni princip koji je u bošnjačku lingvistiku uveo Dževad Jahić.

Budući da su za Hrvatima u razgradnju srpskohrvatskog kao preimenovanog srpskog krenuli i muslimani, a pošto nisu mogli napabirčiti nikakve a kamoli lingvistički relevantne kriterijume za tzv. „bosanski jezik“, koji su željeli izdvojiti iz srpskohrvatskog kao srpskog, neki od muslimanskih lingvista posegli su za najnonsensnijim od ikad nudenih kriterijuma u odbrani „posebnosti svog jezika“. „U našim balkanskim prilikama – veli inaugurator te ingeniozne teorije – jezik da bi bio jezik ne mora se bitno razlikovati od drugog jer taj razlikovni princip nije mjerilo postojanja, odnosno nepostojanja nacionalnih jezika“ (Jahić 1999: 252). (Kovačević 2013 [2007c]: 155).

U analizi se veoma afirmativno govori o Vuku Karadžiću, a kritički ocjenjuje pozicija Đura Daničića, Milke Ivić, Ranka Bugarskog, Ljubomira Rajića, Branka Brborića, Predraga Pipera i Milana Šipke. Jedna od zamjerki je ovako formulisana:

I dok se na hrvatskoj strani oni što se bave sistemskom lingvistikom vraćaju lingvistici i njenim kriterijumima, dotle kod Srba caruju sociolingvisti, po pravilu nesrbisti, koji – izuzimajući u ovom pitanju kriterijalno im saglasnog M. Radovanovića – zaobilaze u širokom luku lingvističke kriterijume u gotovo cjelokupnom svom radu, a ne samo u ovom pitanju (od kojih su svakako najpoznatiji R. Bugarski, Lj. Rajić i B. Brborić). I na srpskoj strani se, saglasno hrvatskom učenju, prelazilo (svjesno?) preko činjenice da je srpskohrvatski preimenovani srpski, pa su se množili radovi u kojima se tvrdilo da su se u srpskohrvatskom objedinila „dva jezička standarda, priznata i imenovana kao srpski i hrvatski“ (Bugarski 2002: 138), pa je valjda logično da se, kako su se ujedinila, tako i razjedine. Uz to, put „od srpskohrvatskog do srpskog“, ali ne onog Vukov(sk)og predsrpskohrvatskog srpskog, nego ovog novog „srpskog“ argumentovan je na sljedeći način: „glotopolitičkom promocijom od jednoga standardnoga jezika sa nekoliko standardnojezičkih varijanata – dobili smo tri standardna jezika (srpski, hrvatski, bošnjački/bosanski), sa mogućnošću pomaljanja i četvrtog („crnogorskog“) [...]“ (Kovačević 2013 [2007a]: 137–138).

Za razliku od navedenih „sociolingvista“ autoru su mnogo bliži „neosociolingvisti“, konkretno Radoje Simić, posebno njegov stav da je za Srbe najprobitačnije rješenje da prihvate srpskohrvatski književni jezik u onom opsegu i ob-

liku kako su ga upotrebljavali prije razlaza sa Hrvatima, normalno pod imenom „*srpski (književni) jezik*, kako i u ustavu stoji“ (Kovačević 2013 [2007a]: 137–138). Budući da se današnji kao ni jučerašnji srpski nikako ne može izjednačavati sa bivšom „istočnom varijantom srpskohrvatskog jezika“, nego sa srpskohrvatskom jezikom u cjelini, autor ističe da se i po tome odnos između današnjeg srpskog i srpskohrvatskog nikako ne može posmatrati kao odnos hiponima i hiperonima („kako to čini Predrag Piper“) – Kovačević 2013 [2007a]: 139). Nakon konstatacije:

U (socio)lingvističkoj literaturi danas se status srpskoga jezika često osvjetljava kroz njegov odnos kako sa srpskohrvatskim jezikom, tako i sa „hrvatskim“, „bošnjačkim/bosanskim“ pa i sa „crnogorskim“ jezikom. Pri tom su ti termini po pravilu hijerarhizovani, i to tako što se srpskohrvatski uzima za hiperordinirani termin, za svojevrsni hiperonim, dok se ostali termini smatraju koordinacijski povezanim subordiniranim terminima, odnosno svojevrsnim kohiponimima (Kovačević 2013 [2007b]: 145).

Kovačević tvrdi da su za takva i slična tumačenja zaslužni, prije svega, Hrvati, koji su raspad SFRJ a sa njom i srpskohrvatskog jezika, dočekali spremljenom teorijom o srpskohrvatskom kao vještačkoj tvorevini, čijim nestankom njegove sastavnice produžavaju samostalni život kao posebni standardni, odnosno književni jezici.

Takvo tumačenje zasnovano je, međutim, na pogrešnoj velikoj (osnovnoj) premisi: da su u srpskohrvatskom podjednako participirali srpski i hrvatski, tj. da *srpskohrvatski* znači srpski i hrvatski. A opštepoznato je da u slučaju neistinite osnovne premise zaključak nikako ne može biti istinit. Neistinitost osnovne premise ogleda se u tome što *srpskohrvatski* nikada nije bio „spoj“ srpskog i hrvatskog. U srpskohrvatskom nikada nije participirao hrvatski jezik, nego je taj naziv predstavljao samo preimenovani Vukov(ski) srpski književni jezik (Kovačević 2013 [2007b]: 145).

Autor ima i svoje tumačenje varijanata i to u odnosu na savremeni srpski jezik. On ističe da je (1) njegova gramatička struktura, bez obzira na sve različite nacionalne i teritorijalne upotrebe, ista, tako da je on na strukturnom planu i dalje jedan jezik i (2) da je uz strukturnu istost i na komunikativnom planu (na planu razumljivosti njegovih govornika) takođe jedan jezik.

Ali on je, zbog svoje nacionalne i teritorijalne „nekompaktnosti“ nužno varijantno raslojen jezik. On se ostvaruje u više varijanata, između kojih su najprepoznatljivije hrvatska i muslimanska, odnosno zagrebačka i sarajevska varijanta srpskoga književnog jezika. Savremeni srpski je, dakle, jedan standardno policentričan i varijantski raslojen jezik (Kovačević 2013 [2007b]: 147).

Zato se on, nastavlja Kovačević, s obzirom na strukturnu istost, a varijant-sku raslojenost ostvaruje i kao srpski jezik i kao srpski jezici. Ovdje se autor ponovo vraća na problem hiperonima i kohiponima te tvrdi da se u nepodudarnosti naziva varijanata kao kohiponima i jezika kao hiperonima srpski jezik razlikuje od drugih policentričnih jezika.

Razlika se, dakle, ne tiče lingvističke niti etničke suštine srpskoga jezika, nego prije svega političkog čina njegovog preimenovanja. A taj (politički) čin preimenovanja *srpskoga Vukov(sk)og književnog jezika* u tzv. *hrvatski*, *bosnjački/bosanski* ili pak *crnogorski jezik* nalazi svoje uporište u analognom slučaju iz bliske istorije srpskoga jezika: u slučaju preimenovanja *srpskoga* u *srpskohrvatski književni jezik* (Kovačević 2013 [2007b]: 148).

Slijedi ovakav zaključak:

Iz svega navedenog više je nego jasno i najnevjernijim Tomama da ni po kakvim lingvističkim ili pravnim kriterijumima ne mogu kao posebni standardni jezici različiti od srpskog postojati niti postoje tzv. „hrvatski“, „bosanski/bosnjački“ ili pak „crnogorski književni jezik“. U pitanju su isključivo varijante Vukov(sk)og srpskog književnog jezika, koji je u svom stopedesetogodišnjem hodu imenom najprije postao *srpskohrvatski*, a onda – primjenom kriterijuma „pravnog nasilja“ – „hrvatski“ i „bosanski“ (Kovačević 2013 [2007c]: 156).

Dalje se ukazuje i na paradoksalnu poziciju srpskog jezika u Srbiji: da „mimo naučne logike i njenih kriterijuma“ on ima status i većinskog i manjinskog jezika, s tim da se kao većinski imenuje srpskim imenom, a kao manjinski hrvatskim ili bosanskim imenom, odnosno da je jedan jezik istovremeno u istoj državi i većinski i manjinski (Kovačević 2013 [2007c]: 153). Pri tome se ističe da takve primjere (socio)lingvistička literatura, koliko je autoru poznato, i ne bilježi.

Tako se, kakvog li apsurdna, u samoj Srbiji srpski jezik javlja i kao većinski i kao manjinski jezik. Istina, on se kao većinski imenuje srpskim imenom – zove se *srpski književni jezik*, dok se kao manjinski imenuje nesrpskim imenima – zove se „bosanski“ i „hrvatski književni jezik“ (Kovačević 2013 [2007c]: 158).

Na pitanje da li su „bosanski“ i „hrvatski“ manjinski jezici u Srbiji daje se ovakav odgovor: „Vidjeli smo da oni nisu posebni standardni jezici ni po jednom relevantnom lingvističkom ili pravnom naučnom kriterijumu“ (Kovačević 2013 [2007c]: 157).

[...] „bosanski“ i „hrvatski“ naučno predstavljaju isključivo preimenovani srpski književni jezik. Iz toga onda nužno proishodi da srpski književni jezik (i) u Srbiji ima status i većinskog i manjinskog jezika, postajući tako po još jednoj apsurdnosti primjer (socio)lingvističke unikatnosti (Kovačević 2013 [2007c]: 158).

Autor izvlači sljedeći zaključak:

Sve navedeno nedvosmisleno pokazuje da nikada nigdje nijedan jezik – sem srpskog – u svome narodu nije smatran manjinskim, kao ni da nikada nijedno pismo – sem srpske cirilice – nije nipodaštavano od vlastitog naroda, ili bolje rečeno od onih koji taj narod (žele da) predstavljaju. Zbog toga odnos srpskoga jezika i njegovog pisma prema manjinskim jezicima i njihovim pismima, pragmatički, na žalost, nije uporedljiv ni sa jednim drugim jezikom i njegovim pismom (Kovačević 2013 [2007c]: 161).

11. Radmilo Marojević razmatra mjesto srpskog dijalekta u sistemu praslvenskog jezika, navodi karakteristike fonološkog i gramatičkog sistema sav-

remenog srpskog jezika u pogledu gramatičkih kategorija, vrsta riječi i tipova promjene, a takođe izdvaja tipove književnih jezika kod Srba od staroslovenskog preko srpskoslovenskog i slavenosrpskog do savremenog srpskog književnog jezika (Marojević 2013 [2007a]). Na početku se konstatuje da taj jezik nije imao mnogo sreće s njemu posvećenom naukom.

U najautoritativnijim izvorima našega vremena ovaj jezik se i pogrešno naziva i netačno definiše. Naziv *srpski jezik* kontaminira se s nazivom drugog južnoslovenskog jezika (*hrvatski*) ili se čak njime zamjenjuje. Na sjeverozapadu u njega se uključuju jezički sistemi koji mu nikada nisu pripadali (tzv. kajkavsko i čakavsko narječje), a na jugoistoku se iz njega izuzimaju jezičke oblasti koje s njim čine genetsko jedinstvo. Pri tom se njegova suština ne iskazuje s komparativnoistorijskog i tipološkog stanovišta, nego se njegovi pojavni oblici opisuju s aspekta (sinhrone) dijalektologije i lingvističke geografije (Marojević 2013 [2007a]: 163–164).

Zabludom „ideologizovane nauke o srpskom jeziku“ autor smatra to što se ovaj jezik svrstava u zapadnojužnoslovensku podgrupu južnoslovenskih jezika i što se ti jezici genetski svode na jedan jezik, a zatim dodaje:

Savremena lingvistička nauka u tom pogledu je nedvosmislena: srpski jezik (tzv. štokavski), hrvatski jezik (tzv. čakavski) i slovinjski jezik (tzv. kajkavski) sa slovenačkim – genetski se ne mogu svesti na j e d a n slovenski prajezik niti na j e d a n praslovenski dijalekat. Najviše što se može reći, a što bi bilo i najtačnije, jeste fakat da se srpski jezik sa svojim zapadnim slovenskim susjedima (prvenstveno s hrvatskim) nalazio i nalazi u nekoj vrsti jezičkoga saveza i u odnosima tipološkog približavanja ili k o n v e r g e n c i j e (Marojević 2013 [2007a]: 163–164–165).

Marojević konstatuje da je prije dolaska Protobugara na Balkan srpski jezik činio cjelinu sa slovenskim govorima današnje Makedonije i današnje Bugarske pa se može govoriti o jednom (srpsko-slovenskom) praslovenskom dijalektu, pri čemu se savremeni srpski i bugarski jezik, s prelaznim makedonskim govorima, genetski mogu svesti na jedan slovenski prajezik (tačnije: pradijalekat). Marojević tvrdi da su Srbi u svojoj kulturnoj istoriji imali četiri tipa književnog jezika: 1. staroslovenski književni jezik, čija je najranija faza imala nesumnjivo srpske fonetske i gramatičke odlike, 2. srpskoslovenski jezik (srpsku redakciju staroslovenskog jezika, nastalu kao plod upotrebe crkvenoslovenskog jezika u srpskoj govornoj sredini), 3. slavenosrpski (srpsku redakciju ruskoslovenskog jezika), 4. Vukov i vukovski srpski narodni jezik najprije ijekavskog (a potom još i ekavskog) izgovora (Marojević 2013 [2007a]: 171–173).

U drugom radu se razmatra pitanje obnove srbistike kao naučne discipline u okviru slavistike i ukazuje na značaj uporedne gramatike slovenskih jezika za njeno zasnivanje (Marojević 2013 [2007b]) Autor ističe da je za ponovno konstituisanje ove discipline jedno od najznačajnijih pitanja mjesto srpskog dijalekta u sistemu praslovenskog jezika i mjesto srpskog jezika u slovenskoj jezičkoj porodici danas.

U vezi sa odnosom između srpskog i hrvatskog jezika Marojević zauzima ovakvu poziciju: kao što se kajkavsko narječje (etnički slovinjsko) razlikuje od štokavskog (etnički srpskog) tako se lingvistički može i mora govoriti o dva jezika, pri čemu se čakavsko narječje (etnički hrvatsko) toliko razlikuje od prethodna dva da se može i mora govoriti o posebnom jeziku (Marojević 2013 [2007b]: 178–179). Zatim se tvrdi da čakavski i kajkavski danas imaju status slovenskih književnih mikrojezika.

Odsustvo punopravnih i opštepriznatih književnih jezika danas ne bi trebalo da utiče na lingvistički status hrvatskog (čakavskog) i slovinjskog (kajkavskog) jezika. Pa ni širenje hrvatskog etničkog imena izvan njegovog matičnog areala ne može biti dokaz za negiranje jezičke posebnosti kajkavaca. Ime *Hrvati*, kao što smo vidjeli, kajkavci počinju da upotrebljavaju tek u drugoj polovini XVII vijeka, dotle se njihova zemlja zvala *Slovinje*, a oni sami *Slovinjci* (Marojević 2013 [2007b]: 179).

U nastavku analize se konstatuje da su srpski (štokavski) i hrvatski (čakavski) bili posebni dijalekti već u poznoj fazi praslavenskog jezika.

Danas su to nesumnjivo zasebni južnoslovenski jezici. Srpski i hrvatski se čak ni genetski ne svode na jedan jezik ili dialekt. Polazeći od ovih neospornih činjenica o jezičkoj i etničkoj posebnosti srpske i hrvatske komponente, mi ne odričemo postojanje dugotrajnog razdoblja paralelnog razvoja štokavskog i čakavskog dijalekta (jezika), njihovog međusobnog jezičkog uticaja, pa čak i neke vrste jezičkog saveza. Zato je i bilo moguće da se još u srednjem vijeku hrvatsko etničko ime primjenjuje i na neke susjedne ikavske govore (Marojević 2013 [2007b]: 179).

Svesrdno podržavajući prerastanje čakavskog i kajkavskog književnog mikrojezika u hrvatski i slovinjski književni jezik, Marojević smatra da se iz korijena mora mijenjati predstava o zapadnoj grupi južnoslovenskih jezika.

U nju nesumnjivo spadaju srpski (štokavski), hrvatski (čakavski), slovinjski (kajkavski) i slovenački jezik. Ako bi se uzimalo u obzir postojanje književnih jezika, onda bi se moglo govoriti o sljedećoj strukturi: srpski jezik sa hrvatskim dijalektom, slovenački jezik sa slovinjskim dijalektom. Nama je, naravno, svejedno koje će od dvaju rješenja preovladati u nauci, znamo samo da sadašnje stanje s vještačkom kovanicom *srpskohrvatski jezik* ne odgovara ni etnički ni lingvistički (Marojević 2013 [2007b]: 179).

On ističe da i Vukova verzija srpskoga književnog jezika, i današnje obje polarizovane varijante (zagrebačka i beogradska) predstavljaju jedan književni jezik, ali stvoren na osnovi srpskog narodnog jezika pa je njegovo jedino ispravno ime *srpski književni jezik*. „Tzv. hrvatski književni jezik nije ništa drugo do zapadna varijanta srpskog književnog jezika [...]“ (Marojević 2013 [2007b]: 180).

U drugima tekstovima Marojević razlikuje izgovorne,⁵ pismene i konfesionalne varijante. Po njegovom mišljenju hrvatski književni jezik je standardni-zovani oblik ijekavskog srpskog jezika kojim se služe Hrvati ili čakavci, Novohrvati ili kajkavci i Srbi ili štokavci katoličke vjeroispovijesti te ima religiozno-konfensionalno obilježje. Autor koristi i drugi naziv – *zagrebački regionalno-konfensionalni varijetet srpskog književnog jezika* (tzv. *hrvatski književni jezik*), a takođe tvrdi da srpski književni jezik ima tri konfensionalne varijante.

Srbi katoličke vjersko-kulturne pripadnosti služe se ijekavskom pismenom (ijekavskom i jekavskom izgovornom) varijantom srpskog književnog jezika i latiničnim pismom uz neke vještački nastale kovanice i niz leksičkih i onomastičkih pozajmica nastalih latinskim jezičkom posredništvo, ali svoju varijantu književnog jezika (od kraja osamdesetih godina XX vijeka, a takođe za vrijeme trajanja marionetske fašističke tvorevine Nezavisne Države Hrvatske tokom drugog svjetskog rata) etnički netačno nazivaju: *hrvatski (književni) jezik*. Tom varijantom kao „svojim“ književnim jezikom služe se etnički Hrvati (čakavci) i žitelji istorijskog Slovenija (kajkavci, danas se takođe zovu „*Hrvati*“), ali njima taj jezik nije maternji. S obzirom na nesklad između formalnog imena i stvarne pripadnosti tzv. hrvatski književni jezik naučno moramo definisati kao *z a g r e b a č k u v a r i j a n t u srpskog književnog jezika* (Marojević 2008: 21).

U ovakvom tumačenju jednu konfensionalnu varijantu srpskog jezika čini jezik pravoslavaca, drugu ono što se „etnički netačno naziva“ – *bosanski (književni) jezik* i što je u suštini *sarajevska varijanta srpskog književnog jezika*.⁶ Marojević smatra da pokušaj stvaranja tzv. hrvatskog književnog jezika na srpskoj dijalekatskoj osnovi i srpskoj književnoj tradiciji predstavlja jalov posao te dodaje:

Tzv. hrvatski književni jezik nije ništa drugo do zapadna varijanta srpskog književnog jezika, pri čemu varijantna razuđenost obogaćuje i modifikuje stilski repertoar ovoga jezika. Takvim stilskim mogućnostima i mi smo se koristili [...], kao što se njime koriste autori publicističkih tekstova (hrvatski *tisak* i sl.). U svim takvim slučajevima leksički i tvorbeni „hrvatizmi“ unose stilsko obilježje regionalnosti i ironičnosti (Marojević 2008: 75).

12. Biljana Samardžić razmatra termin *bosančica* i ističe na zablude koje njegovu upotrebu prate tokom istorijskog razvoja srpskog jezika (Samardžić 2013 [2009]). U radu se na osnovu sagledavanja dosadašnjih tumačenja termina *bosančica* kao varijante stilizovane brzopisne ćirilice ukazuje na (1) uzroke (ne)lingvističkih tvrdnji, (2) zablude koje su one proizvele kroz ukupnu

⁵ Pod tim podrazumijeva ijekavsku, ekavsku, jekavsku, ikavsku i jatovsku varijantu, koje on objedinjava starim znakom za jat.

⁶ Ova pozicija se naslanja na tumačenje u tzv. SLOVU O SRPSKOM JEZIKU, posebno u njegovom dijelu Izdavanje „književnih jezika“ na konfesionalnoj osnovi i Srpski jezik i njegove varijante (Slovo 2012 [1998]: 9–11).

istoriju razvoja srpske ćirilice, (3) uticaje ekstralingvističkih faktora na razaranje lingvističkih činjenica. Autorica tvrdi da je ovo složeno pitanje i da je to jedino u čemu se srpski, hrvatski i bošnjački lingvisti slažu, a da u svemu drugom imaju kontradiktorne stavove i poglede (Samardžić 2013 [2009]: 192).

Osnovni nesporazum srpskih, hrvatskih i bošnjačkih lingvista potiče otuda što postavljaju različite kriterije za dokazivanje specifičnosti ovoga pisma i što su opšti državni interesi našli uporište u tumačenju ove pojave. Vodeći se materijalom, srpski lingvisti su saglasni da bosančica ima neke svoje specifičnosti (neki kažu samo u pogledu grafije, neki i jezika), ali da te specifičnosti ne narušavaju bazu, već su samo supstrat datog stanja; dotle hrvatski i bošnjački lingvisti u potpunosti negiraju vezu srpske brzopisne ćirilice i bosančice. U tom smislu Hrvati smatraju da je bosančica hrvatsko pismo koje su koristili franjevci do 19. vijeka, u cilju dokazivanja hrvatske Bosne, bošnjački – da je to njihovo samostalno pismo koje su koristili bogumili, te da je to pismo dio njihove jezičke baštine (Samardžić 2013 [2009]: 194).

Samardžić konstatuje da je stav srpskih lingvista jedinstven: tzv. bosančica nije ništa drugo već stilizovana brzopisna ćirilica: „Srpski filolozi bosančicu vide samo kao varijantu srpske brzopisne ćirilice i dio svoga nacionalnog nasljeđa; dok hrvatski i bošnjački negiraju tvrdnju da se bosančica razvila iz srpske minuskule sa dvora kralja Dragutina“ (Samardžić 2013 [2009]: 201). Zaključak je ovakav:

Dakle, bosančicu treba posmatrati kao skup raznorodnih varijeteta brzopisne ćirilice, a ne kao posebnu azbuku, jer nema elemenata koji bi bili zajednički za sve tipove bosančice i na svim terenima koje ona obuhvata, a da su istovremeno ti elementi nepoznanica za brzopisnu ćirilicu kod pravoslavnih Srba u istom razdoblju. Činjenica je da su i bosanski franjevci i muslimansko stanovništvo u Bosni koristili i njegovali ćirilicu, koja je kod njih bila brzopisna, te da se od 19. vijeka, bez relevantnih dokaza, počeo njegovati termin *bosančica*. (Samardžić 2013 [2009]: 202).

13. Dragoljub Petrović ističe da je srpski u vrijeme nastajanja (tokom početnih decenija 19. vijeka), ali i kasnije (u doba izgradnje i stabilizacije) bio izložen čestim potresima koji su uticali na to da mnogi njegovi aspekti ostanu neistraženi (Petrović 2013 [2010]: 217).

Srpski jezik, naime, već od sredine 19. veka postao je predmet „sporova i dogovora“ kada su se prema njemu „okrenuli“ Hrvati i od kraja toga veka u celini ga preuzeli dodajući mu sopstvenu nacionalnu etiketu („*hrvatski ili srpski jezik*“). Hrvati su tako definitivno napustili svoju čakavsku dijalekatsku osnovicu, jednako kao i onu kajkavsku koju su „delili“ sa Slovencima, i opredelili se za srpski vukovski novoštokavski jezički obrazac (Petrović 2013 [2010]: 217).

Autor navodi pojedinosti koje ukazuju na to da se hrvatsko ime počelo širiti tek od početka XX vijeka, najizrazitije tokom posljednjih nekoliko decenija, kada je radikalno sprovedena identifikacija katoličanstva sa hrvatstvom. „Tako se pokazalo da su to vreme u Hrvatskoj obeležila dva potpuno nesinhronizovana i suprotna pokreta: jedan verski – čiji je cilj bio razdvajanje Srba i Hrvata

po verskim šavovima, i drugi jezički – koji se sveo na to da se u Hrvatskoj definitivno utemelji srpski vukovski jezički obrazac“ (Petrović 2013 [2010]: 219–220). Petrović je mišljenja da su utemeljivači „modernoga hrvatskog jezika“ ostavili najčvršća svjedočanstva o tome da su svoj posao obavili isključivo na srpskoj jezičkoj građi i da su preko nje samo prilijepili „hrvatsku etiketu“ (Petrović 2013 [2010]: 219–225). On ističe da „hrvatska nacionalna etiketa“ nikako nije mogla sakriti činjenicu da je ispod nje stalno izbijala srpska jezička suština i da se Hrvati nikako nisu mogli izvući ispod „teške vukovske sjene“ Toma Maretića i „prejake vukovske komponente“ Stjepana Ivšića. „Tih se opterećenja Hrvati ni danas ne mogu osloboditi i zato se ‘hrvatski jezik’ nikako ne može ‘odbraniti’ od svoga srpskog porekla i identiteta, a jedini način da se to pokuša postići zasniva se na stalnim ‘deklaracijama’ i ‘promemorijama’ o njegovoj različitosti od srpskoga“ (Petrović 2013 [2010]: 227). Pri tome se konstatuje da se hrvatski lingvisti ne mogu usaglasiti oko toga da li je „njihov jezik“ standardizovan „prije tri stoljeća“, ili „prije poldrug stoljeća“, ili se to dogodilo tek na početku XX vijeka, i to na vukovsko-daničičevskim „jezičnim i jezikoslovnim načelima“ (Petrović 2013 [2010]: 228). Dragoljub Petrović tvrdi da postoji mnoštvo nespornih potvrda da su Dubrovčani svoj jezik nazivali i *srpskim* (*lingua serviana*) i samo pokoji sumnjivi dokaz da su ga zvali *hrvatskim* (Petrović 2013 [2010]: 229). Autor posebno analizira fazu koju je nazvao *ilirizmom*.

Sve što se kasnije događalo sa „hrvatskim književnim jezikom“ može se svesti na stalne napore da se „preurede“ i na „nov način iščitaju“ istorijske činjenice, te da se tako „zabašuri“ njegova srpska vukovsko-daničičevska osnova. Takvi hrvatski nesporazumi sa činjenicama sopstvene standardnojezičke istorije nisu nimalo slučajni i oni se vezuju već za ilirizam kao „hrvatski preporodni pokret“ (Petrović 2013 [2010]: 229).

Što se tiče ilirskog imena jezika, Petrović ga objašnjava na sljedeći način:

Određenje toga jezika kao „*ilirskog*“ bilo je zasnovano na činjenici da je on bio rašireniji od „*hrvatskog*“ (kajkavske osnovice) za koji se izvan „stvarne Hrvatske“ nije ni znalo. S druge strane, zahvaljujući Grimovim prevodima Vukovih pesama i njegove gramatike, srpski jezik „ušao je“ i u Evropu i to je moglo bitno uticati na širenje njegove prestižnosti ne samo na prostorima na kojima je bila utemeljena srpska narodna svest nego i na onima u kojima nje nije bilo, pa i na to da se na njemu, ali pod „ilirskim imenom“, zasnjuje „hrvatski preporodni pokret“. A da se „ilirsko ime“ odnosilo, pre svega, na Srbe, svedoče mnogi istaknuti proučavaoci slovenske prošlosti (Dobrovski, Šafarik), ali i mnogi književnici, naučnici i javni delatnici koji su tek u novije vreme „postali Hrvati“ (Reljković, Katančić, Brlić) – Petrović 2013 [2010]: 230.

Autor ukazuje na argumente u prilog stava da je riječ *ilirski* označavala srpski jezik. Recimo, Matija Antun Reljković (1732–1798) ostavio je direktno svjedočanstvo o tome da je svoj jezik nazivao *srpskim* (*Vaši stari jesu knjigu znali | srpski štili, a srpski pisali* (Petrović 2013 [2010]: 231), a Petar Matija Katančić (1750–1825) iz Valpova svjedoči da „Iliri sami sebe zovu *Srbima*, pa da

ih i drugi isto tako zovu *Srbima*, a i *Ilirima*, a i *Vlasima*“ te je, „kao i svi njegovi Slavonci, smatrao svoj jezik za jezik srpski“ (Petrović 2013 [2010]: 231). Iz ovoga slijede tri zaključka:

- (1) U svim izvorima koje pominjemo jasno je da se ilirsko ime vezuje za štokavštinu, tj. za srpski jezik. To potvrđuju i svi stari leksikografski poduhvati u kojima se „ilirski jezik“ danas „čita kao hrvatski“ (kao i njegovi različiti regionalni štokavski varijeteti) – Petrović 2013 [2010]: 232.
- (2) Sve činjenice koje su ovde navedene ukazuju na to da se „*hrvatsko ime*“ ne pominje ni u jednom izvoru koji smo pomenuli i iz njih se može uočiti jedino izrazita regionalizacija zapadne štokavštine, pri čemu je u svakom od tih „regiona“ obično i odgovarajuće ime („*slavonsko*“, „*bosansko*“, „*dalmatinsko*“, „*dubrovačko*“), a sva su objedinjena pod ilirskim imenom (Petrović 2013 [2010]: 234).
- (3) Tako se pokazuje da je književnojezička tradicija kod Srba imala dva paralelna toka: istočnoštokavski, od 13. veka, zasnovan na ćirilici, i zapadnoštokavski, kasniji, zasnovan na latinici. [...] Istočnoštokavski jezički obrazac u srpskim zemljama uobličavao se u okrilju crkve i pod njenim stalnim nadzorom i otuda su u njemu dosledno sprovedene sve bitne osobenosti, a među njima i ekavizam. Zapadni štokavci, međutim, u tom su se smislu nalazili u složenijim prilikama budući da su bili izloženi pokatoličavanju, a uz latinski kao zvanični liturgijski jezik nisu mogli razvijati svest o pripadnosti nekoj široj etnonacionalnoj grupaciji (Petrović 2013 [2010]: 234–235).

Autor konstatuje da se Vukov lingvistički projekat pojavio u trenutku kada je počela sazrijevati svijest o potrebi da se utvrdi jedinstvena osnova srpskog književnog jezika pa je, predlažući da to bude „južno narječje“, srpski reformator uspio da oko svoje ideje okupi sve Srbe-ijekavce i najveći broj Srba-katolika, i ijekavaca i ikavaca, ali je odstupio od srpske ekavske tradicije i time srpski jezik i njegove nosioce uveo u istorijske vrtloge iz kojih su i Srbi i njihov jezik izišli kao gubitnici (Petrović 2013 [2010]: 23). Hrvati su, nastavlja Drago-ljub Petrović, ne samo u cjelini preuzeli srpski jezik u onom obliku koji su odredili Vuk i Daničić nego su preuzeli „i srpske etničke prostore, po istom obrascu po kome su ranije prisvojili kajkavske, i tako se pokazuje da su svoj nacionalni identitet zasnovali na tuđim temeljima preuzimajući istovremeno i tuđe kulturno nasleđe i svu tuđu kulturno-istorijsku tradiciju“ (Petrović 2013 [2010]: 236).

Drugu polovinu XIX vijeka autor smatra vremenom kristalizacije osobina srpskoga književnog jezika i najavu njegove završne standardizacije te ističe da su ti procesi u početnim fazama imali paralelne ekavsko/(i)jekavske tokove, a onda im se priključila i hrvatska (i)jekavska (takode „vukovska“), što je u znatnoj mjeri komplikovalo odnose između tako uobličenih književnojezičkih obrazaca i uticalo na to da se u srpskoj sredini uspori opremanje neophodnim opisima njihove strukture, tj. gramatikama i rječnicima (Petrović 2013 [2010]: 237).

14. U PROGLASU JEZIČKE TRIBINE UDRUŽENJA KNJIŽEVNIKA SRBIJE iz 2011. godine ističe se da su se novonastale države na jezičkom prostoru srpskog jezika zadržale svojim državnim granicama, ali je jezik s obje strane postojećih granica isti, jedan, jedinstven i srpski, bez obzira na to kako ga tamo zvali i šta s njime činili (Proglas 2013 [2011]: 242). Zatim se dodaje da to nisu novi i drugi jezici, već su samo novi nazivi za jedan jedinstveni Vukov srpski jezik. Slijedi konstatacija da se više od polovine srpskog jezičkog prostora nalazi van granica Srbije, da blizu devet miliona ljudi van Srbije govori srpskim jezikom i da se on koristi u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i u Crnoj Gori (Proglas 2013 [2011]: 243). Odmah zatim spominje se i druga cifra – dvadeset miliona: „Danas, kao i ranije, srpskim jezikom govori blizu 20 miliona ljudi“ (Proglas 2013 [2011]: 243). Autori PROGLASA ističu da srpski pisci i lingvisti mogu prihvatiti da srpski jezik u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori nije srpski, nego hrvatski, bosanski i crnogorski samo onda kada engleski pisci i lingvisti prihvate da engleski jezik u Americi, Kanadi i Australiji nije engleski, nego američki, kanadski i australski (Proglas 2013 [2011]: 243). Dalje se kaže da za srpske pisce i srpsku nauku o jeziku postoji samo srpski jezik u Hrvatskoj, a ne hrvatski jezik, samo srpski jezik u Bosni i Hercegovini, a ne bosanski jezik, samo srpski jezik u Crnoj Gori, a ne crnogorski jezik. U PROGLASU se ističe da se uvođenjem novogovora u Hrvatskoj, nešto više turcizama u Bosni i Hercegovini, dvaju novih slova u Crnoj Gori ne mogu od srpskog jezika napraviti novi jezici (Proglas 2013 [2011]: 244). Slijedi dio o preimenovanju srpskog jezika.

Preimenovanje srpskog jezika u hrvatski uvek je vršeno samovoljno i nasilno, najpre rešenjem Ante Pavelića i ustaške vlasti 1941. godine. Tada je novi hrvatski jezik pravljen nožem. Drugi put, na isti način, takođe samovoljno, pravljen je odlukom Tuđmanove vlasti 1993. godine, bez ikakvog naučnog jezičkog uporišta i naučnog obrazloženja.

Stvarane su veštačke razlike kako bi se hrvatski jezik prikazao kao zaseban jezik, drukčiji od srpskog (Proglas 2013 [2011]: 244).

Autorima je jasno da je riječ o prisvajanju i preotimanju najvećeg istorijskog i kulturnog blaga srpskog naroda i njegovo proglašenje hrvatskim te zato za njih hrvatski jezik u Hrvatskoj ne postoji, osim onog čakavskog i kajkavskog (Proglas 2013 [2011]: 245). „U Hrvatskoj postoji srpski jezik i mi ga, s punim pravom, drukčije ne možemo zvati nego tako: srpskim jezikom, ili srpskim jezikom u Hrvatskoj, ili hrvatskom varijantom srpskog jezika“ (Proglas 2013 [2011]: 245). Posebno se ističe da se ne može srpski jezik rezati nožem i dijeliti na komade, po plemenskim, vjerskim i državnim granicama (Proglas 2013 [2011]: 246).

Što se tiče Bosne i Hercegovine, u PROGLASU se tvrdi da se u njoj za srpski jezik otimaju Hrvati i muslimani, da mu Hrvati daju svoje hrvatsko ime, muslimani muslimansko, i sada još novije bosansko, jer „hoće zemlju Bosnu preko bosanskog jezika“ (Proglas 2013 [2011]: 247).

„Ako bi bosanski jezik stvarno postojao, on ni tada ne bi mogao pripadati samo muslimanima. Ali bosanski jezik nikad nije postojao niti može postojati“ (Proglas 2013 [2011]: 247).

Zbog svega navedenog srpski pisci i srpska nauka o jeziku ne mogu priznati i prihvatiti postojanje bosanskog jezika. „U Bosni i Hercegovini postoji samo srpski Vukov jezik i samo ga tako treba zvati i nikako drukčije“ (Proglas 2013 [2011]: 248).

Kada je u pitanju latinica, konstatuje se sljedeće:

„Kada su Hrvati prihvatili i „prigrlili srpski jezik, kako je rekao Ljudevit Gaj, tada nije postojalo pismo, osim ćirilice, na kojem bi se srpski jezik mogao pisati i čitati.

Hrvati su zajedno sa svojim hrvatskim jezikom odbacili i svoju latinicu, na kojoj je pisan kajkavski hrvatski jezik. Hrvatska latinica nije odgovarala glasovnim potrebama srpskog jezika pa je odbačena zajedno sa hrvatskim kajkavskim jezikom (Proglas 2013 [2011]: 249–250).

Autori ističu da je savremena latinica pismo srpskog jezika (od sredine 19. vijeka) jer je napravljena isključivo prema njegovim glasovnim osobinama budući da je to pismo reformisao Vuk Karadžić i dopunio Đuro Daničić.

To su činjenice koje ukazuju da je latinica takođe srpsko pismo, kao i ćirilica. Ona nije ni hrvatska ni katolička, nije vatikanska ni ustaška, nego po svome poreklu, svojoj ulozi i svojim tvorcima u svemu srpsko pismo srpskog jezika. To što još i danas mnogi smatraju da je srpski jezik hrvatski jezik, a latinica hrvatsko pismo, stvar je velikih vekovnih obmana i zabluda, ali i loše obaveštenosti, pa i neznanja (Proglas 2013 [2011]: 249–251).

Potpisnici PROGLASA smatraju da bi ukidanje i zabrana latinice u Srbiji bio štetan čin, bio bi carski poklon svima onima koji silom prisvajaju srpski jezik.

Zbog svega toga Jezička tribina Udruženja književnika Srbije smatra da nema opravdanih razloga za ukidanje i zabranu latinice u Srbiji. Latinica se može upotrebljavati u Srbiji samo u zakonom ograničenom obimu, radi očuvanja srpske latiničke baštine i održavanja trajne veze sa celinom srpskog jezičkog prostora van Srbije (Proglas 2013 [2011]: 253).

15. Srđan Maldoran Jovanović razmatra fenomen retrolingvistike u srpskoj nauci o jeziku, predstavlja i analizira značajnije momente srbijanskog lingvističkog nacionalizma, poput insistiranja na ćirilici kao važnom elementu „srpskog nacionalnog bića“ i pojmu „rata za jezik“, koji vuče svoje korijene još od XIX stoljeća (Jovanović 2013 [2011]). Autor ističe da je situacija u srbistici „jednostavno zastrašujuća“.

Na katedri za opštu lingvistiku Filološkog fakulteta u Beogradu se povremeno može čuti odomaćeni nadimak koji su članovi ove katedre nadenuili srbistima – *kus-tosi*, jer se srbisti trude da održavaju jezik onakvim kakav je bio pre možda nekoliko stotina godina, propagirajući ideje o jeziku i naciji za koje se još pre više od stoleća znalo da su netačne. Daleko od lingvistike – n a u k e o jeziku – među velikim brojem srbista (sa nekoliko prijatnih izuzetaka) popularan je uglavnom pseudo-naučni, r e t r o l i n g v i s t i č k i diskurs u kome je od najveće važnosti

predstaviti srpski jezik kao supra-dijalektalnu varijantu koju su Crnogorci i Hrvati ukrali, opisati ga kao veliko nacionalno blago, prikazati ćirilicu kao esenciju nekakvog mističnog „etnobića“ i sl. (Jovanović 2013 [2011]: 255).

U radu se tvrdi da je atavizam glavna karakteristika srbijanske lingvistike i objašnjava da se u kulturologiji on odnosi na sve odlike čiji nosioci i kreatori imaju tendenciju povratka na neko bivše, predašnje, zastarjelo, primitivnije i manje uspješno stanje, dodajući da isto značenje ima i prefiks **retro-** (Jovanović 2013 [2011]: 256).

Atavistički karakter srbijanske retrolingvistike Jovanović najviše zapaža u materijalu zbornika SRBI GUBE SVOJE PISMO, koji je uredio Dragoljub Zbiljić (2005).

Ono što je zajedničko svim gorenavedenim autorima je, pored potpunog nedostatka argumentacije i naučnih argumenata, i nedostatak stručnih autora na koje se pozivaju, prevashodno inostranih. Članak Miloša Kovačevića, primerice, od 22 reference, 21 vuče iz domaćih krugova, od kojih su četiri on sâm, a dve Zbiljić. Većina potpisnika goreopisanih eseja se, pak, mahom ili ne pozivaju n i n a k a k - v u s t r u č n u l i t e r a t u r u, ili se pozivaju međusobno jedan na drugoga. Citirajući se uzajamno, stvaraju privid profesionalnosti. Inostranih autora, po pravilu, skoro da uopšte nema, a ukoliko ih ima, to su opskurni ruski i beloruski pseudolingvisti čija argumentacija u potpunosti odgovara argumentaciji autora zbirke, to jest n e p o s t o j e ć a j e. Ime Dejvida Kristala, pomenuto samo u jednom članku, j e d i n o je ime nekog poznatog, svetski priznatog lingviste među svim esejima (Jovanović 2013 [2011]: 275).

Dalje se ističe da neznanje, „kočoperenje“, nedostatak argumenata i nepismenost krase eseje srbijanske nacionalističke retrolingvističke elite (Jovanović 2013 [2011]: 275).

Svi tekstovi ovog zbornika, dakle svaki do jednog, predstavljaju vréla neznanja, netačnih informacija, profetičkih apokaliptičnih vizija distopijske budućnosti srpskog naroda, koji je prikazan kao mučen, napaćen i porobljen. Ovo je standardni *modus operandi* nacionalizma, kojem je potrebno da izmisli problem kako bi se njegovi zastupnici sami ponudili kao rešenje (Jovanović 2013 [2011]: 275).

S tim u vezi iznosi se ovakav sud:

Srpski jezik niko ne porobljava jer nije moguće p o r o b i t i j e z i k; ćirilicu niko ne uništava jer se koristi p a r a l e l n o s a l a t i n i c o m; srpska d u h o v - n o s t nema nikakve veze sa ćirilicom, koja, nadalje, nema nikakve veze sa n a - c i o n a l n o š ć u i e t n i c i t e t o m. Ono što svakako treba još jednom naglasiti je da su autori ovih eseja nosioci a k a d e m s k i h t i t u l a n a j v i - š e g r a n g a, te da su njihova pisanija u ovom zborniku zvanično p o d r ž a - n a o d s t r a n e d r Ź a v e S r b i j e, koja je čak bila p o k r o v i t e l j s i m p o z i j u m a preko svog ministarstva kulture i dva najveća grada u državi (Beograd i Novi Sad) – Jovanović 2013 [2011]: 275.

Autor konstatuje da objektivna pogled sa strane na stanje u srbistici otkriva „zapanjujuću“ gomilu grešaka i nenaučnih zabluda.

Podsetimo se na šta smo sve naišli: na univerzitetskog profesora koji meša ćirilicu i latinicu; na čoveka koji smatra da je latinica hrvatsko pismo (sic!); na osobu koja je ubedena da Hrvati žele da „pokradu“ nemanjičku tradiciju i srpsku poeziju (kako li se samo izvodi ta k r a d a t r a d i c i j e? Uzmeš torbu, prideš nečijoj tradiciji, spakuješ pa pobegneš?); na sveštenika koji je ubeđen da je pismo – g l a - s o v n i sistem itd (ponovo pitam: zašto bi iko konsultovao *svešteno lice* za pitanja n a u k e?), na čoveka koji misli kako postoje s r b o ž d e r i i „planska politika rasrbljavanja“. Veliki broj tih ljudi, što je najproblematičnije, ima diplome, magistrature, pa čak i d o k t o r a t e, od kojih čak jedan broj i p r e d a j e na univerzitetu, a skoro svi objavljuju članke u dnevnim novinama, šireći na taj način neprofesionalnost na laičku populaciju. Stanje stvari se pogoršava saznanjem da situacija biva ignorisana od strane domaćih stručnjaka; retko ko će priznati da se srbistika nalazi na poprilično niskoj razini naučnog kvaliteta. Situacija, čini se, ne može biti mnogo gora. Pitanje ostaje – zašto je to tako? (Jovanović 2013 [2011]: 276).

U nastavku autor primjenjuje termin *mema* kako bi objasnio srbijansku retrolingvistiku i navodi najtipičnije meme primitivne atavističke srbijanske lingvistike: agresivnost, tradicionalizam, konfliktnost, religioznost, ugroženost i mentalitet žrtve. Jovanović ističe da postoji određen broj mema koje se nasljeđuju iz generacije u generaciju, na kojim se insistira „do besvijesti“, tako da je krajnji rezultat vrlo prost i nenaučan. A zatim navodi i konkretne primjere.

Jedna od mema je mistični status Vuka Stefanović-Karadžića, a potom možda i Mihaila Stevanovića. Još jedan primer je memetički zapis tzv. „četroakcenat-skog sistema“, koji se ni ne preispituje, jer umesto da je izučavan i obrađivan, mladim studentima u s a đ i v a n, tako da umesto obrazovanja, po sredi su pseudonaučna indoktrinacija i transfer negativnih mema sa generacije na generaciju (Jovanović 2013 [2011]: 278).

Autor se zadržava na meni agresivnosti i smatra da se treba posebno osvrnuti na ideji rata za jezik, prije svega u kontekstu knjige Đura Daničića *RAT ZA SRPSKI JEZIK I PRAVOPIS* (1847).

[...] učesnici pseudodiskursa i dan danas sebe shvataju kao međusobno zaraćene strane, te oponenta predstavljaju sami sebi kao „zlo“, kao nešto što treba po svaku cenu pobediti, što je veoma vidljivo u današnjem kafanskom diskursu. S u p r o - t n a s t r a n a, takvim rezonovanjem, shvatana je samo kao neprijatelj, neko ko „napada“, neko ko „vodi rat“. Čak i kada se učesnici pseudodiskursa nađu na istoj strani (kao što su Dragoljub Petrović i Petar Milosavljević u seriji članaka u *POLITICI*), oni uspevaju da se nekako sukobe i nekim čudom nađu na „suprotnim stranama“, mada se njihove „nesuglasice“ u suštini svode na međusobno indirektno optuživanje oponenta da je „manji Srbin“ od drugog (Jovanović 2013 [2011]: 279).

Jovanović tvrdi da je koncept diskursa u Srbiji pogrešno shvaćen, jer umjesto naučne rasprave, razmjene ideja i njihove analize biva preobličen u neku vrstu borbe, u pseudonaučni kvazidiskurs čiji učesnici pokušavaju da „dokažu“ da su u pravu na sve moguće načine, samo ne naučnom analizom.

Sofizama i paralogizama u tom pseudodiskursu ima na pretek, od kojih je zasiurno najlakše izdvojiti *ad hominem*, *ad verecundiam*, *ad traditionem*, *ad nauseam* i slične. Napasti sām u osobu koja nudi neko akademsko mišljenje je mnogo lakše nego analizirati njeno stanovište i ponuditi svoju alternativu sa naučnog stanovišta. Iz istog razloga i većina retrolingvista objavljuje svoje pamflete u dnevnim novinama (prevashodno POLITIKA) i u vidu knjiga čije izdavače poznaju – retko se može naći akademski esej u svetski priznatim žurnalima u kojima se ovakve atavističke ideje propagiraju, jer bi retko ko pristao da objavi takve članke (Jovanović 2013 [2011]: 279).

Dalje se konstatuje da je i religija jedan veliki problem sa kojim se Srbija susreće.

Učesnici kafansko-lingvističkog diskursa vrlo često otplove ka religiji, svesno ili nesvesno, iako im je priča o jeziku polazna tačka. U velikom broju članaka govori se najviše o „nestajanju pravoslavnih Srba“, kao da je promena religije nešto jeziivo, nešto što se nipošto ne sme desiti. Naravno, verovanje u jedan set mističnih zabluda (jedna religija) relativno je sličan (ako ne i sasvim isti) verovanju u drugi set mističnih zabluda (druga religija) – Jovanović 2013 [2011]: 279.

Jovanović smatra da je primijetna karakteristika srpske nacionalističke lingvistike takozvani „mentalitet žrtve“. „U očima tih ljudi, Srbi su nepravедno ugnjetavani, tlačeni i napaćeni, dok je ceo svet okrenut protiv njih“ (Jovanović 2013 [2011]: 281). Razloge autor vidi u odvojenosti od stvarnog svijeta, koja je u direktnoj povezanosti sa nesposobnošću prihvatanja stvarnosti kakva jeste, zbog čega dolazi do nakaradnih ideja kao što je ona da su Srbi „određeni za odstrel“. „Nesposobnost percipiranja istorijske stvarnosti direktno utiče na stvaranje nesposobnosti razumevanja lingvističke, te se uz opterećenost nacionalističkim pitanjima doseže jedan nov nivo nenaučnog besmisla i ignorancije, gde se od pitanja o jeziku dolazi do skoro smešnih instanci poput „mutnih planova“, „destrukcije etničkih teritorija“ i sl.“ (Jovanović 2013 [2011]: 282).

U srpskoj atavističkoj lingvistici autor izdvaja mistično-mitološku percepciju istorijskih figura i kao primjer navodi Vuka Karadžića.

Stefanović-Karadžić, na jednoj strani, stoji kao figura Svetla u borbi protiv Sila Mraka, te sav diskurs vezan za njega više podseća na neuspeli *spin-off* nekog romana poput GOSPODARA PRSTENOVA nego na nauku. Primetimo i kako se često dešava da Stefanović-Karadžić, kada se o njemu priča, biva deziniran jedino svojim imenom, a ne prezimenom. Dok se govori o *Brozovićevim* idejama, *Ivićevom* angažmanu, delima *Bugaraskog* – dakle ne o *Daliborovim* idejama, *Pavletovom* angažmanu i *Rankovim* delima – kada je Stefanović-Karadžić u pitanju, on često biva označen prosto *Vuk*. U tom odnosu prema njemu postaje jasno da se na njega ne gleda kao na stručnjaka, naučnika, već kao na jednu mitološku figuru sa kojom je subjekt u emotivnom, a ne naučnom, odnosu (Jovanović 2013 [2011]: 283).

Autor, međutim, ističe da nije samo Vuk pogrešno predstavljen i stereotipiziran, već da je stereotip u nauci u Srbiji konstanta, a „mit o Stefanović-Karadžiću“ nipošto nije usamljen – on je samo jedan primjer kolektivnog uranjanja u misticizam. Rad se završava konstatacijom:

U jednoj kulturi u kojoj je mit važniji od stvarnosti („epsko poimanje prošlosti“), u jednom, kako se Miroslav Jovanović izrazio, „slabije razvijenom društvu“, u kojem je zabluda poželjnija od realnosti, nije ni čudna, a kamoli izolovana, instanca ekstremnog mitologizovanja jedne ličnosti. Kad jedna takva zabluda uđe u školski sistem, u bukvaru i gramatike, besmislice postaje ozvaničene, te već sledeće generacije bivaju indoktrinirane u okviru jednog veoma razvijenog sistema produkcije mitova, pseudonauke i lažne istorije (Jovanović 2013 [2011]: 284).

16. Mile Medić tvrdi da srpski pisci i srpska nauka o jeziku (srbistika) ne priznaju i ne prihvataju preimenovanje srpskog jezika u hrvatski jezik, bosanski jezik i crnogorski jezik te smatra da se radi o činu samovoljnog i nasilnog prisvajanja najvećeg nacionalnog duhovnog blaga srpskog naroda (Medić 2013 [2011]: 287). S tim u vezi ističe:

Hrvatski jezik za nas ne postoji, sem čakavskog i kajkavskog. Jezik kojim se danas govori u Hrvatskoj, po svome poreklu, nastanku i razvoju je srpski. Jedino tako se može zvati: srpski jezik u Hrvatskoj, srpski jezik u Bosni, srpski jezik u Crnoj gori (Medić 2013 [2011]: 287).

Argumente za ovakav stav autor nalazi u prošlosti.

Od 14. veka, seobom Srba ispred turskih osvajanja, srpski jezik proširio se na zapad, u Dalmaciju, Liku, Kordun, Baniju, Slavoniju, Baranju, pa u Vojvodinu i duboko u Mađarsku do Pešte, Sentandreje i Pečuja, a u Rumuniji do Temišvara i Arada i dalje.

Tako su Hrvati vrlo rano došli u dodir sa srpskim jezikom i počeli njime govoriti i pisati. Sredinom 19. veka oni su napustili svoj hrvatski kajkavski i čakavski jezik i preuzeli srpski kao svoj. Napokon su posvojili srpski jezik i nazvali ga *hrvatskim*, uz blagoslov nekih srpskih lingvista. Taj blagoslov od nekih srpskih lingvista imali su do juče. Imaju ga i danas, kad AKADEMIJIN REČNIK SRPSKOG JEZIKA nazivaju *srpskohrvatskim*, i priznaju hrvatski, bošnjački i crnogorski jezik kao zasebne jezike tih nacija (Medić 2013 [2011]: 288).

Medić analizira odnos jezika i države i iznosi mišljenje da jezik nije država da se može kao ona cijepati na više država i državica, na više jezika i „jezičića“, a zatim dodaje:

Jezik je jedan i nedeljiv i kad se govori u Srbiji, i kad se govori u bilo kojoj novoj državi ili državici. On je uvek i zauvek svuda samo srpski, bez obzira na to u kojoj se zemlji govori (Medić 2013 [2011]: 290).

Dalje se konstatuje da su na tlu bivše Jugoslavije sve nove državice preni-jele srpski jezik kao svoje vlasništvo u svoju državu, pod novim, svojim imenom. Po autorovom mišljenju naziv *hvatski* ne proističe ni iz kakvog prava: „To ne može da se opravda prostim postojanjem hrvatske nacije, hrvatskom državnošću i uspostavljanjem samostalne hrvatske države, niti postojanjem vrlo raz-

granate i razvijene hrvatske književnosti“ (Medić 2013 [2011]: 291). Medić smatra da nema naučnih i jezičkih razloga da se srpski jezik u Hrvatskoj zove *hrvatski* (Medić 2013 [2011]: 292).

17. Petar Milosavljević pozitivno ocjenjuje namjeru Instituta za slavistiku u Gracu da se na jezičke probleme sa područja prethodne Jugoslavije gleda sa različitih pozicija i s tim u vezi želi da podsjeti na najvažnije ideje prisutne na Zapadu, a prije svega na uvažavanje raznih tačaka gledišta (Milosavljević 2013 [2011a]: 217). Pri tome ističe da pristup koji dolazi iz Graca obećava plodnije naučne rezultate nego pozivi kakvi se upućuju samo jednomišljenicima („kako se u Srbiji, ali i drugde, uglavnom čini“).

Analiza počinje stavom da je postmoderni stanje ono u kome danas živimo, da je glavna filozofska orijentacija dekonstrukcija, a jedan od glavnih pojmova te filozofije *razlika* (Milosavljević 2013 [2011a]: 294).

Ovaj termin se našao i u naslovu projekta Instituta za slavistiku iz Graca. Strategija ove orijentacije u filozofiji usmerena je ka dekonstrukciji: dekonstrukciji logocentrizma, dekonstrukciji etnocentrizma, dekonstrukciji fonocentrizma (Milosavljević 2013 [2011a]: 294–295).

Milosavljević smatra da ipak savremena misao nije sva usmjerena ka dekonstrukciji i da postoje strategije u savremenom svijetu koje vode simulakrumima („zamjeni za ono pravo“).

Implicitno to znači da se obično dešava da umesto prave istine dobijate simulakrum istine, umesto pravog dobra dobijate simulakrum dobra, umesto prave lepote dobijate simulakrum lepote. Posledice toga viđenja su jasne (Milosavljević 2013 [2011a]: 295).

Po autorovom mišljenju danas se živi u svijetu simulakruma, a ne u svijetu autentičnih vrijednosti.

Nakon ovog uvodnog dijela dolazi tumačenje trenutne jezičko-političke situacije. Na početku se ističe razlika u značenju pridjeva *bosanski* i *bošnjački*.

Nekad su stvarno izraz *bosanski* i *bošnjački* značili isto. Oba izraza vodila su porijeklo od izraza kojim se označavao stanovnik Bosne koji se nazivao Bosanac, alternativno Bošnjak. Ima dosta građana Srbije čije je prezime *Bošnjak*, ili *Bošnjački* a koji su po veri pravoslavci ili katolici. Jedan od profesora Filozofskog fakulteta u Novom Sadu bio je *Išvan Bošnjak*, po jeziku i osećanju Mađar. Prezime *Bosanac* ili *Bošnjak*, koje imaju mnogi, upućuje na regionalno porijeklo (Milosavljević 2013 [2011a]: 298–299).

Milosavljević tvrdi da se od 1992. izraz *Bošnjaci* praktično ne odnosi više na sve stanovnike Bosne i Hercegovine, već samo ne one koji su muslimanske vjeroispovijesti, što je posljedica zamjene imena *Muslimani* imenom *Bošnjaci*. Ova situacija iz Bosne i Hercegovine prenijela se na Srbiju, Crnu Goru i Hrvatsku, gdje je legalizovan stav da postoje hrvatski i bošnjački jezik.

Autor smatra da je nametanje imena *bosanski jezik* još više iskomplikovalo situaciju i da je njegovom upotrebom došlo do izvjesnog pomjeranja u značenju odrednica *srpski* i *hrvatski*.

Ako se prihvati izraz *bosanski jezik*, to znači da se jezik naziva po državi. Pa ispada da svaka država može u svojim okvirima da ima državni jezik, ali i jezik koji će se zvati imenom države. Ova logika je već prihvaćena od aktuelne vlasti u Croj Gori. Otuda se javljaju i nastojanja da se srpski veže za Republiku Srbiju, hrvatski za Republiku Hrvatsku, bosanski za Republiku Bosnu i Hercegovinu, a crnogorski za Republiku Crnu Goru. Tako ispada da se u svakoj državi govori jezikom te države. Tom logikom su vlasti u Crnoj Gori objašnjavale preimenovanje izraza *srpski jezik* u *crnogorski jezik* u USTAVU ove Republike (2006) – Milosavljević 2013 [2011a]: 300.

Ovakvu situaciju Milosavljević naziva *jezičko-političko-naučnim simulakrumom* i navodi kao primjer Suboticu, u kojoj se zvanično govore tri jezika: srpski, hrvatski i mađarski.

A da bi se Hrvati po osećanju i jezički razlikovali od Srba, oni se trude da govore onim jezikom koji je kao književni jezik legalizovan u Hrvatskoj. A taj hrvatski književni jezik, kojim hoće da govore katolici iz Subotice i okoline koji se osećaju Hrvatima, u osnovi je istočno-hercegovački dijalekat kojim govore Srbi u Hrvatskoj, a ne i sami Hrvati. Što znači da govore drugom varijantom (ijekavskom) srpskog književnog jezika. Sada su na delu politička nastojanja da se uvede i četvrti jezik, bunjevački, tj. jezik bačkih Bunjevaca, koji su ikavci. Simulira se tako, u stvari, da se u Subotici govore četiri jezika, a ne dva, kako je u stvarnosti (Milosavljević 2013 [2011a]: 300).

U nastavku se ovaj problem posmatra sa još nekoliko tačaka gledišta: sociolingvističke, evropske, istorijske i srbističke.

Što se tiče prve, Milosavljević smatra da se razlike u upotrebi jezika mogu razaznati i kod pripadnika raznih konfesionalnih zajednica, a to znači da lingvisti mogu da registruju neke razlike u izražavanju katolika, protestanata, pravoslavaca i da one mogu da idu i dublje od same realizacije jezika (Milosavljević 2013 [2011a]: 226). Dalje se tvrdi da je prirodno govoriti o različitim stilizacijama odnosno standardizacijama istog nacionalnog jezika.

Kada je u pitanju evropska tačka gledišta, bitan je, po autorovom mišljenju, odnos prema nacionalnim jezicima u kome se evropski jezici jasno razlikuju, ali je pravilo prekršeno samo u jednom dijelu Evrope.

To je, na prostoru nekadašnje Jugoslavije, bio upravo onaj koji je, početkom 90-tih godina 20. veka, bio zahvaćen ratnim sukobima. Sada je taj deo Evrope, pod imenom „*zapadni Balkan*“, pred vratima Evropske unije. Državama koje su dovedene do predsoblja Unije postavljaju se mnogi zahtevi. Među tim zahtevima nema ni jednog koji bi od ovog dela Evrope tražio da se i u odnosu prema jeziku ponaša prema pravilima koji važe za ostale evropske narode. (Milosavljević 2013 [2011a]: 303).

Milosavljević ima u vidu činjenicu da svi jezici u Evropi imaju samo jedno nacionalno ime izuzev srpskog jezika.

Ovaj jezik su prvi slavisti, pri osnivanju slavistike, identifikovali kao srpski. Tek je u Titovoj Jugoslaviji, 1954. godine, na NOVOSADSKOM DOGOVORU, dobio i zvanično ime *srpskohrvatski/hrvatskosrpski* i to mu je ime važno sve do razbijanja Jugoslavije. Sada taj jezik ima mnoštvo imena. Zove se *srpskohrvatski*, *hrvatski*, *srpski*, *bošnjački*, *bosanski*, *crnogorski*, *bunjevački*. Uvek ima znalaca koji dokazuju da se tu radi i o posebnim jezicima. A postoje i oni koji prihvataju stav da jedan te isti jezik može da ima i više imena. U Hagu se, poslednjih godina, zove *behaes jezik* (*bosansko/hrvatsko/srpski*). To znači da se ta materija izotela od pravila koja važe za druge jezike. Treba biti svestan da tako nešto kvari i samu situaciju u Evropi. Ako se ovaj način ponašanja legalizuje na jednom njenom sektoru, moguće je da se tako učini i u drugim sektorima (Milosavljević 2013 [2011a]: 303).

Drugi izuzetak odnosi se na vjeru: u Evropi važi pravilo da jedna nacionalna zajednica može da obuhvati više vjerskih zajednica, ali su se samo narodi u nekadašnjoj Jugoslaviji određivali prema religioznoj pripadnosti.

Onako kako je bilo i kako još jeste na prostorima bivše Jugoslavije očigledno nije nigde drugde u Evropi. Drugim rečima, nigde u Evropi ne možemo da nađemo jezgro sličnosti sa onim što se kod nas dešava (Milosavljević 2013 [2011a]: 304).

Odgovor na pitanje gdje je izvor ideja koje su dovele do sadašnje situacije autor nalazi u jugoslovenstvu.

To je ona ideja na kojoj će biti izgrađena Jugoslavija i na kojoj će se ona i razbiti. Glavni ideolog jugoslovenstva bio je biskup Josip Juraj Štrosmajer a glavni promotor te ideje u filologiji bio je Vatroslav Jagić. Štrosmajerova je ideja bila da su Slovenci, Hrvati i Srbi jedan narod, jer govori jednim jezikom. Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, koja je stvorena 1918. godine bila je definisana kao država „jednog troimenog i troplemenog naroda“, a njen jezik se, u USTAVU, zvao *srpsko-hrvatskoslovenački*. Ti stavovi su nesaglasni sa stavovima Vuka Karadžića i srpskih nacionalnih institucija iz predjugoslovenskog perioda. Pošto je Karadžić bio prevashodno filolog, lakše je uočiti razlike u njegovim stavovima od stavova Štrosmajerovog bliskomišljenika Jagića, takođe prevashodno filologa. Jagić je stajao na stanovištu da su Srbi i Hrvati jedan narod, jer govore jednim jezikom, ali se ovaj jedan narod razvio pod dva imena. Njih treba zvati *Hrvato-Srbi* ili *Jugosloveni*, a njihov jezik takođe treba da zadrži dva imena koja će označavati jedinstvo. Taj jezik će se zvati *hrvatski* ili *srpski*, odnosno *srpskohrvatski*, a ovim jezikom govore čakavci, kajkavci i štokavci (Milosavljević 2013 [2011a]: 304).

Jedino je rješenje da se bez ikakvog simuliranja primijene evropske modele i na situaciju onog jezika koji je sve do razbijanja Jugoslavije smatran jednim jezikom (Milosavljević 2013 [2011a]: 305).

U tumačenju istorijske tačke gledišta Milosavljević se osvrće na tronacionalno ime (*behaes*, odnosno *bosansko/hrvatsko/srpski*), „uspostavljeno u Hagu“. Po njegovom mišljenju, oni koji su odlučili da daju takav naziv očigledno nisu

htjeli da do kraja prihvate stavove da se radi o tri jezika, nego su odlučili da ga tretiraju kao jedan jezik sa tri nacionalna imena.

Jedan simulakrum je tako zamenjen drugim. Red po kojem su ta imena poredali sigurno je bio abecedni. Tako je ispalo da je na prvo mesto izbio izraz *bošnjački*, pa *hrvatski*, pa *srpski* (Milosavljević 2013 [2011a]: 306).

Autor zastupa stanovište da odgovor na date probleme mora imati i filološka disciplina koja se zove *srbistika*, za čiju se obnovu on zalaže.

U drugom radu Petra Milosavljević razmatra odnos vladajuće naracije i genocida te smatra da metanaracija (uopšteno viđenje istorijskih, opšta priča) može da dovede do glavnog problema: do uzroka genocida (Milosavljević 2013 [2011b]: 312). Pojam metanaracije posebno veže za jugoslovenstvo, jer zastupa stav da je od stvaranja Jugoslavije pa sve do njenog trajanja u istoriografiji njegovana metanaracija, čije je tipičan predstavnik hrestomatija Viktora Novaka IDEJA JUGOSLOVENSTVA I NARODNA MISAO iz 1930. „Ispadalo je po toj hrestomatiji da se već od ranog srednjeg veka stremilo Jugoslaviji i da se misao jugoslovenstva ostvarila tek u naše vreme“ (Milosavljević 2013 [2011]: 312). Drugi primjer je dvotomna knjiga STVARANJE JUGOSLAVIJE Milorada Ekmedžića (1989), u kojoj „tada najznačajniji srpski istoričar“ gradi istoriju po istoj metanaraciji kao i Viktor Novak a samo nekoliko godina kasnije, kad je bila razbijena Jugoslavija, ova metanaracija je pokazala slabosti pa se morala iz korijena mijenjati (Milosavljević 2013 [2011b]: 313). Treća je knjiga Vasilija Krestića (asistenta i nastavljača Viktora Novaka) ISTORIJA SRBA U HRVATSKOJ I SLAVONIJI 1848–1914, objavljena u dva toma (1991). Milosavljević zamjera autoru što odnose Srba i Hrvata razmatra samo u periodu od 1848. do 1914.

Bilo bi, po mom mišljenju, u osnovi prirodnije da razmatranje odnosa Srba i Hrvata počne bar nešto ranije, od pojave Ilirskog pokreta 1835. godine. Preneseno na drugi teren to znači da bi bilo prirodnije da se u fokus razmatranja stavi sama ideja Ilirskog pokreta o jedinstvu Srba i Hrvata, posebno o tome da ova dva naroda imaju isti jezik. A to, opet, znači da se u fokus ispitivanja nađu i uzroci a ne samo posledice (Milosavljević 2013 [2011b]: 313).

Slijedi kritička ocjena Krestićevog osnovnog stava da je ideja jugoslovenstva bila dobra, ali da je u praksi iznevjeravana. Milosavljeviću se ne sviđa što je Krestić nastavio da slijedi Novakovu, odnosno hrvatsku metanaraciju o istoriji jugoslovenstva a nije ni pokušao da nađe neku drugu, ispravniju, i sa metodološkog stanovišta prihvatljiviju. Time nije odstupio od osnovnog modela metanaracije koji je plasiran sa hrvatske strane.

Autor ovdje prelazi na tumačenje genocida i ističe da je njegova metanaracija morala biti u Titovoj Jugoslaviji prožeta vladajućom idejom jugoslovenstva i da je u literaturu o genocidu ugrađena osobena hermeneutika.

Analiza se zatim usmjerava na model dvostrukog ponašanja i odnos ideja – priča kao jedan od najznačajnijih problema naratologije. Milosavljević smatra da treba poći od spoznaje da od stvaranja Jugoslavije pa do njenog kraja

(1918–1992) nijedna ozbiljna politička snaga među Srbima nije imala plan za stvaranje samostalne Srbije (Milosavljević 2013 [2011b]: 321).

Takvu ideju nema ni Srpski kulturni klub Slobodana Jovanović pred Drugi svjetski rat. On teži samo da se, u okviru Jugoslavije, definiše srpski etnički prostor. Tek Jovan Dučić, pred smrt, tokom rata, u Americi, iznosi stav da Jugoslaviju nikako ne treba obnavljati. U tom trenutku Dučić je samo duboko potreseni književnik. Oba glavna glavna antifašistička politička pokreta, i partizanski i četnički, u kojima su Srbi u većini, imali su jugoslovenski program. Razbijanje Jugoslavije zato srpska strana dočekuje nespremna, bez pripremljenih priča i razrađenih ideja za neko drugo rešenje (Milosavljević 2013 [2011b]: 321).

Autor se zadržava još na jednoj korelaciji: istina – priča i tumači je u kontekstu najznačajnije filozofske orijentacije danas: filozofije postmodernizma, posebno pogleda jednog od njenih prvaka Fransa Liota, koji je smatrao da je istina ono što se kao istina legalizuje (Milosavljević 2013 [2011]: 323).

Milosavljević se dotiče i stereotipa te ističe kao primjer tvrdnju o tome da su Srbi morali da izgube posljednji rat. Po njegovom mišljenju raširen je i stereotip da velike sile vode veliku politiku, a da se male sile i male zemlje samo prilagođavaju politici velikih.

U konkretnoj analizi Milosavljević dovodi u vezu ideje i priče, s jedne strane, sa genocidom, s druge, ponovo se vraća na jugoslovenstvo i ukazuje na njegove negativne posljedice za srpski narod.

Na osnovu ideje jugoslovenstva i stvorena je prva Jugoslavija. Na toj ideji obnavljana je i druga Jugoslavija, ona Titova. Da bi se stvorila prva Jugoslavija srpski narod je uložio milion i po ljudskih života. Da bi se stvorila druga Jugoslavija, opet je srpski narod uložio otprilike toliko ljudskih života. Kakav je kraj srpski narod dočekao posle njenog razbijanja – to je i za priču, ali je i za stid i za kajanje (Milosavljević 2013 [2011b]: 327–328).

Autor se kritički osvrće na mišljenje jugonostalgicara da je sa samom idejom jugoslovenstva sve bilo u redu i da problem nije u problematičnoj ideji, već u ljudima koji su je ostvarivali.

Ne krijem da na ovaj problem gledam drugačije. Moj je stav: ne može se na dobroj ideji proizvesti toliko zla i stradanja. Mora da je u njoj postojalo otpočetak nešto loše, što je vodilo patološkim rezultatima.

Moja saznanja pokazuju čak da su se i neki od naših predaka suprotstavili takvoj ideji, i to još kad se ona pojavila, u vidu Ilirskog pokreta. Negativan odnos prema ovoj ideji imali su tadašnji srpski prvaci: Vuk, Tekelija, Sterija, Sarajlija, na primer. Reagujući na stav Ilirskog pokreta da su Slovenci, Hrvati, Srbi i Bugari u stvari Iliri i da govore jednim jezikom, jezikom ilirskim, prvaci Matice srpske Teodor Pavlović i Jovan Subotić izneli su još tridesetih godina 19. veka stav da pomenuti balkanski narodi nisu nikakvi Iliri, već da su Jugo-Slavjani i da treba da se razvijaju kao posebni, ali i bliski narodi, koji su upućeni da sarađuju jedni s drugima. Ovakva ideja, pokazao sam u svojim istraživanjima, bila je među Srbima dominantna sve do Prvog svetskog rata (Milosavljević 2013 [2011b]: 327–328).

Milosavljević smatra da se može jasno i glasno reći da je hrvatska ideja Štrosmajera i Jagića bila defektna te da se to može najbolje ilustrovati na primjeru Bosne i Hercegovine. Autor izdvaja dva osnovna modela/paradigme koje reprezentuju dva ključna filologa rođena na prostorima bivše Jugoslavije: Vuk Karadžić i Vatroslav Jagić.

Vuk Karadžić je zastupao model koji se primenjuje svuda u Evropi. Za taj model je bitno da se narodi određuju po jeziku kojim govore, pa otuda svaki narod jeste (ili može da bude) multikonfesionalan. Jagić je, u okviru svoje, odnosno Štrosmajerove ideje jugoslovenstva, konstituisao model koji važi samo za područje bivše Jugoslavije. Po ovom modelu narodi se dele na osnovu verske pripadnosti. Ponašanje prema ovom modelu pokazalo se naročito na području Bosne i Hercegovine, prilikom razbijanja Jugoslavije. Posle svega što se na tom području desilo i još se dešava, sa stanovišta situacije u evropskim zemljama, neprirodno je tvrditi da je ova populacija višejezička i višenacionalna. Sa evropskog stanovišta danas se može braniti stav da je populacija u Bosni i Hercegovini jednojezička i viševerska. A pošto su se svi politički subjekti u ovoj državi opredelili da će poštovati evropske vrednosti, red je da se i mudri ljudi u sve tri verske zajednice potrude da ih zaista poštuju i da sukobe prevaziđu na principijelnim osnovama (Milosavljević 2013 [2011b]: 329).

Slijedi konstatacija: onima koji se osjećaju Srbima i kojima je stalo do srpske tradicije iz predjugoslovenskog perioda, nakon avanture sa Jugoslavijom, ne ostaje drugo već da se vrate ideji Teodora Pavlovića i Jovana Subotića, tačnije evropskim modelima. „A to znači da mislimo i kazujemo kao i oni prvaci srpskog naroda Vukovog doba: da Jugo-Slavjani (u današnjem izrazu Južni Sloveni), treba da se razvijaju kao posebni a bliski narodi, onako kako to čine i drugi evropski narodi“ (Milosavljević 2013 [2011b]: 329). Milosavljević smatra da se toj ideji treba vratiti zato što je normalna i što se u punom smislu uklapa u sistem ideja evropskih i slovenskih naroda. „Pavlović i Subotić nisu smišljali neko posebno rešenje za Srbe, nego su samo principijelna rešenja, koja se tiču svih naroda, konkretizovali i na Srbe i druge jugo-slavjanske narode“ (Milosavljević 2013 [2011b]: 329). Ako se pođe sa ovakve pozicije, nastavlja autor, ne-normalan je bio stav iliraca da četiri naroda (Bugari, Srbi, Hrvati, Slovenci) ne treba da se tretiraju kao posebni narodi, već kao jedan, Iliri. Pri tome kao pozitivan primjer navodi Pokret Slovaka Ljudevita Štura, koji je vodio razlikovanju češkog i slovačkog jezika, odnosno jasnom jezičko-etničkom razdvajanju Čeha i Slovaka.

Suprotno od Čeha i Slovaka, gde je došlo do jasnog razdvajanja jezika, kod nas je došlo do toga da Hrvati napuste svoj dotadašnji jezik, hrvatski (kajkavski) i da prihvate srpski, ali ne pod imenom *srpski*, već pod imenom *ilirski*, kako je Austrija zvala srpski jezik. Samo koju godinu kasnije ilirsko ime, koje se dotle odnosilo na Srbe počeo sve više da se odnosi na Hrvate, pa će ispasti da su jedan isti jezik stvorila dva naroda (Milosavljević 2013 [2011]: 330).

Ovdje se autor vraća na metanaraciju, odnosno opštu priču. Da bi se tuđ jezik, jezik srpski, proglasio zajedničkim jezikom, odnosno i srpskim i hrvatskim, smatra Milosavljević, trebalo je smisliti priču, a po njoj je ispalo je da su se ilirci toliko bratski odnosili prema Srbima da su u ime bratstva žrtvovali i vlastiti jezik radi zajedništva.

Štrosmajerova ideja dograđivala je od iliraca već započetu priču. Samo što je, umesto da priča o zajedništvu Ilira, Štrosmajer pričao o zajedništvu Jugoslavjana, odnosno Jugoslavena. Ovom izrazu Teodora Pavlovića i Jovan Subotića, Štrosmajer je promenio sadržaj. Pod Jugoslovenima on nije podrazumevao četiri balkanska slovenska naroda, nego samo tri, i to baš ona koja su živela u okviru Austrije. Tvrdio je da su Slovenci, Hrvati i Srbi jedan narod, Jugosloveni, čak i da imaju jedan jezik, jugoslovenski. Nešto je u ideji promenjeno, ali je njeno patološko jezgro ostalo. Od tri naroda Štrosmajer je pravio jedan, a od tri jezika takođe pravio jedan. Bilo je to sasvim suprotno od onoga što se dešavalo u okruženju (Milosavljević 2013 [2011b]: 330).

Autor tvrdi da je Vatroslav Jagić nastavio da dograđuje Štrosmajerovu ideju jugoslovenstva, s tim što su u njegovom tumačenju pravi Jugosloveni samo Hrvati i Srbi – jedan narod pod dva imena, koji bi trebalo da se zove *Hrvato-Srbi*, ali istovremeno i dva naroda jer su svi katolici Hrvati a Srbi su samo pravoslavci.

U toj koncepciji previda se zajednica slovenačkog i hrvatskog kajkavskog. Hrvatski kajkavski postaje deo jezika koji treba zvati *hrvatski ili srpski*, odnosno *srpsko-hrvatski*. Nauka se tako stavlja u službu političkih interesa. Jagić je austrijski službenik, šef je Instituta za slavistiku u Beču, i urednik časopisa ARHIV ZA SLOVENSKU FILOLOGIJU na nemačkom jeziku. On se nalazi na takvom mestu i raspolaže takvim sredstvima (ali i voljom) da može da nametne priču o tome da Srbi i Hrvati imaju jedan jezik, da njihovim zajedničkim jezikom treba da se bavi jedna disciplina, serbokroatistika. Njegova priča ima primamljive retoričke oblande, ali je u naučnom smislu na klimavim nogama. Ona nenormalno tretira kao normalno a normalno kao nenormalno. A ako se tako kaže, implicitno se kaže i da je, sa Jagićem, patologija zajašila nauku (Milosavljević 2013 [2011b]: 331).

Milosavljević prelazi na tumačenje fenomena opšte priče i konstatuje da su ideje jugoslovenstva upakovane u primamljive priče, pri čemu se igralo na kartu bratstva, humanizma, širokogrudosti, žrtvovanja. U ovakvu opštu priču „ušao“ je i Vuk Karadžić.

Po tim pričama je ispadalo da su Vuk i ilirci otpočetka stremili ka istim ciljevima jezičkog zajedništva Srba i Hrvata iako Vuk počinje da deluje od 1814. kada je Gaj imao samo pet godina. Tekst BEČKOG DOGOVORA ove strukture prikazale su kao dogovor Srba i Hrvata o zajedničkom jeziku iako u samom tekstu apsolutno ne postoje nikakve osnove za takvu interpretaciju. Kad se kritički sagleda metanaracija na ideji jugoslovenstva, ispada da nam je čitava novija istorija građena na lažnim pričama (Milosavljević 2013 [2011]: 331).

Milosavljević nalazi važnu razliku u pogledima iliraca i ideologa jugoslovenstva: Ilirci su zastupali stav da su svi južnoslovenski narodi jedan narod i

da govore jednim jezikom, ali nisu zauzimali stav da se ovaj jedan narod dijeli po vjeri, koji je najjasnije isticao Vatroslav Jagić (Srbi i Hrvati su jedan narod po jeziku, ali su po vjeri dva naroda: Srbi su pravoslavci a Hrvati katolici).

U kritičnom osvjetljavanju Jagićevih pogleda Milosavljević zauzima vrlo oštru poziciju u odnosu na tezu da se narodi dijele po vjeri, što je za njega „patološka“ misao u kontekstu stavova koji važe kod drugih evropskih naroda.

Stavovi da se narodi identifikuju po veri nisu važili ni u Austriji, niti u Nemačkoj, niti drugde u Evropi. Kao i onda, i danas ima Nemaca tri vere (protestantske, rimokatoličke, kalvinističke), Mađara ima dve vere (rimokatoličke, protestantske). A tako je i sa Slovacima, Česima, Poljacima i drugima. Kod svih ovih naroda važi pravilo da se narodi identifikuju prema jeziku kojim govore i kojim su govorili njihovi preci. Kao što su ilirci prekršili pravilo da se narodi među sobom identifikuju na osnovu jezika, pa od četiri naroda pravili samo jedan, a od četiri jezika samo jedan, tako je i Jagić kršio isto to pravilo. I on je to kršenje pravila potkrepljivao primamljivim pričama o zajedništvu, o bratstvu i jedinstvu. Ali on je išao i mnogo dalje u kršenju pravila od iliraca, jer je nastupao kao filolog i to kao glavni čovek u oblasti slavistike pri kraju 19. i početkom 20. veka. A da bi kršenje pravila učinio regularnim, morao je nešto da učini i sa disciplinom koja se ovim problemima bavi. Pošto je srpski i hrvatski proglasio jednim jezikom, morale su da nestanu i srbistika i kroatistika, a umesto njih da se uspostavi nova disciplina: serbokroatistika. Zato što je Jagićeva serbokroatistika počivala na nezdravim idejama, morala je da vodi ka p a t o l o š k i m [istakao B. T.] rešenjima (Milosavljević 2013 [2011b]: 332).

Milosavljević ustaje i protiv druge „lijepo upakovane priče“: da je Jagić najveći sljedbenik Vuka Karadžića, smatrajući da je Jagić zastupao stavove sasvim suprotne, posebno u odnosu Vukovu poziciju da su Srbi, kao i drugi evropski narodi, multikonfesionalan narod i da Srba ima triju vjera.

Zauzimajući stav da su Srbi samo pravoslavci, Jagić je smatrao da od srpskog korpusa s pravom treba oduzeti delove populacije koji ne ispovedaju pravoslavnu veru. Jasno se pokazuje da je Jagić proturao stav da taj korpus treba smanjiti za dve trećine, odnosno svesti ga na jednu trećinu. To znači svesti ga na ono što od srpskog korpusa ostane kad mu se oduzmu Srbi katolici i Srbi muslimani. Srbi rimokatolici pretvoriće se u Hrvate, a Srbi muslimanske ispovesti, razume se u neku posebnu kategoriju (Milosavljević 2013 [2011b]: 333).

U kritici pogleda Vatroslava Jagića Milosavljević ide dalje konstatacijom da je jedna od glavnih njegovih ideja da se srpski jezik („proizvoljno proglašeni zajednički jezik Srba i Hrvata“) podijeli na istočni i zapadni dio (što je u praksi značilo da književni jezik treba podijeliti na ekavski i ijekavski izgovor, a što je u praksi ostvareno tek na NOVOSADSKOM DOGOVORU).

Kao treću iskonstruisanu priču Milosavljević navodi mišljenje da je sadašnju ćirilicu sačinio Vuk Karadžić, a sadašnju latinicu Ljudevit Gaj, jer je to „bez osnova“.

Gaj jeste stvorio jednu vrstu latinice za hrvatski jezik (kako je on zvao ono što se kasnije nazivalo kajkavsko narečje). Ali je u vreme Ilirskog pokreta sam Gaj napustio i svoj hrvatski jezik (njegov izraz) i prihvatio srpski jezik a sa njim i latinicu koju je Vuk stvorio prevashodno za Srbe katolike. Pismo Srba istočne crkve (ćirilica) i pismo Srba zapadne crkve (Vukova latinica) jasno su predstavljena u knjizi SRPSKA PISMENICA Jovana Ilića, oca Vojislava Ilića, koja je štampana u Epiškopskoj štampariji u Novom Sadu 1860. godine. Na osnovu stava da je sadašnja latinica hrvatsko pismo, a sadašnja ćirilica srpsko pismo, oduzima se skoro polovina srpske pisane kulture (Milosavljević 2013 [2011b]: 334).

Nešto dalje Milosavljević naziva falsifikatom (istina uz ublažavanje „čini se“) proglašavanje latinice gajicom, odnosno hrvatskim pismom (Milosavljević 2013 [2011b]: 334).

Nakon konstatacije da današnji Srbi žive među genocidnim idejama čiju patološku sadržinu i ne primjećuju Milosavljević upućuje kritiku Srbima na važnim, odgovornim mjestima što ne primjećuju da svoj život grade na patološkim idejama prožetim genocidom.

Prihvatajući da im se oduzmu Srbi katolici, Srbi na odgovornim mestima prihvatili su da im se oduzme dubrovačka književnost, pa dalje: i da se istočnohercegovačko narečje proglasi za hrvatski jezik. Prihvatajući da su svu svi muslimani srpskog jezika Bošnjaci, prihvatili su da se od srpskog jezika oduzima jezik ove populacije, nazvan *bošnjački jezik*, a to znači deo srpskog jezika. Suprotno od svih evropskih standarda, prihvatili su da u samoj Srbiji, verske zajednice muslimana i katolika koji govore istim jezikom kao i Srbi pravoslavci postanu nacionalne manjine. Čak su i istočnohercegovačko narečje Vukovog jezika proglasili tuđim jezikom, a Vukovu latinicu tuđim pismom, hrvatskim i bošnjačkim (Milosavljević 2013 [2011b]: 335).

Jedan dio analize posvećen je odnosu između genocida i jezika. Ovdje se izdvaja „zamućenost u metanaraciji“ u smislu da su Srbi i Hrvati imali posebne nacionalne jezike i da se hrvatski jezik (kajkavski) razlikuje od srpskog jezika.

Već je Gaj počeo da zamućuje problem kad preuzeti jezik nije nazvao *srpskim*, kako su ga sami Srbi zvali, već ga je nazvao *ilirskim*, kako je isti taj jezik nazivala zvanična Austrija. Pa je ispalo da su Srbi i Hrvati stvorili isti jezik, što nikako nije bilo tačno. A da bi se to netačno, i nemoguće, i patološko, moglo da bude prihvaćeno, stvorena je priča da su Srbi i Hrvati jedan narod, kao što je, za druge potrebe, stvorena i druga priča: da su Srbi i Hrvati, po veri dva naroda. A čim je priča tako zasnovana, moglo se praviti mnoštvo kombinacija, obično sa patološkim osnovama i rešenjima. Ako je moguće tvrditi da su dva naroda stvorila isti jezik, a ostali posebni narodi, onda je moguće tvrditi i da je isti jezik moglo da stvori i tri naroda, i četiri i više. A kad se dotle dođe, patologija može da se razmahne. Na žalost razmahala se: u lingvističkoj patologiji sada smo do guše (Milosavljević 2013 [2011b]: 337).

Milosavljević tvrdi da je metanaracija hrvatskih filologa i ideologa zasnovana na stavu da je njihov jezik i čakavski, i kajkavski, i štokavski isključuje individualitet srpskog jezika, čime se isključuje i jezički individualitet Srba kao

naroda, jer „taj stav počiva na patološkom rešenju, on ima i genocidne implikacije“ (Milosavljević 2013 [2011b]: 337).

Posljednji dio analize posvećen je Pokretu za obnovu srbistike, na čijem se čelu nalazi Milosavljević. Ovdje se autor obraća „narodu srpskom“:

Narode srpski!

Imao si, kao i drugi evropski narodi, jedan jezik srpski, pa je on postao najpre srpskohrvatski, a sada ima šest imena. Tako se nigde ne radi.

Imao si jedan jezik sa tri narečja: ekavskim, ijekavskim i ikavskim. Sada se u glavnim srpskim institucijama teži ka tome se tvoj jezik identifikuje samo sa ekavskim.

Imao si jasno definisanu književnost, književnost srpsku, sa četiri sastavna dela: narodna, stara, srednja (dubrovačka) i nova. Pa ti ovu književnost velikaši rastočiše, rasprodaše.

Imao si narod sa tri vere, a sada ti se nudi samo jedan deo toga naroda. Drugi delovi su orijentisani da sa ovim delom budu u stalnom sukobu.

Služio si se, u prošlosti, i glagoljicom, i ćirilicom, i latinicom. Sada se od tebe traži da deo kulture na glagoljici i latinici napustiš, zato što to nisu tobože pisma kojima si ispisivao reči svog jezika.

Imao si svoje nacionalne institucije: Vuka, Maticu, Akademiju. Sve te institucije i sada postoje. Ali snage koje upravljaju ovim institucijama više neće ni da znaju za stavove koje su one nekad imale. U tuđoj su službi.

Kao odgovor na pitanje zašto je tako, mogu i ja da navedem stih Laze Kostića: *Najveći krivac sad je Srbini sam* (Milosavljević 2013 [2011]: 340–341).

Milosavljević ističe da podržava politiku zasnovanu na stavu: „Nećemo da Srbi ikad više ratuju.“ dodajući da i Srbi treba da poštuju evropske vrijednosti i standarde (Milosavljević 2013 [2011]: 345). Pri tome izdvaja dva glavna problema sa genocidnom implikacijom:

- a) Stavovi da se mimo principa koji važe za nacionalne jezike evropskih naroda srpski jezik može proizvoljno identifikovati ili nazivati. Odnosno: da je srpski jezik stvorilo više naroda te da on s pravom može imati i više nacionalnih imena.
- b) Stavovi koje je implicirala hrvatska ideja jugoslovenstva o tome da se proizvoljno od više naroda može praviti jedan narod, kao i od jednog naroda može praviti više naroda (Milosavljević 2013 [2011]: 346).

18. Mirjana Stojisavljević kritički analizira prijedlog na skupu održanom 2012. u Sarajevu a u organizaciji Gete instituta o novoj jezičkoj politici ili jezičkim politikama po kome bi se, kako ona tumači, na cjelokupnom štokavskom području uveo jedinstven jezički standard za jedan nadnacionalni tzv. policentrični jezik (po ugledu na njemački jezik) koji ne bi bio vezan ni za jednu naciju

ali sa nekoliko centara (Stojisavljević 2013 [2011]).⁷ U radu dominiraju sljedeća pitanja: suština „projekta“ usmjerenog na uvođenje policentričnog jezika na štokavskom području, negativno ispoljavanje njemačke pozicije, problem srpskohrvatskog jezika, tumačenje BEČKOG DOGOVORA, preimenovanje srpskog jezika, pozicioniranje istaknutih srpskih lingvista i filologa.

Najveća kritika upućena je „projektu“ (ponegdje se naziva „protokolom“) koji se želi nametnuti „po ugledu na njemački model i njemački jezik kojim se bez ikakvih problema govori u tri zemlje (Njemačkoj, Austriji i Švajcarskoj)“. Stojisavljević ističe da je „zakulisni projekt“ stvaranja novog policentričnog jezika na srpskom štokavskom području prvi javno obznanio i opisao Dalibor Brozović. Po njenom mišljenju bitno svojstvo tog novog jezika, koji bi predstavljao kompromis između „uvijek prislužničke jezičke nauke i podaničke lokalne politike“, jeste da je on deteritorijalizovan.

Naime, prema novim lingvističkim protokolima po kojima je jezik n i j e izraz nacionalnog i kulturnog identiteta jednog naroda, policentrični jezik ima više nacionalnih centara; njime se govori u nekoliko država kao što je slučaj sa većinom evropskih i neevropskih jezika koji su razvili svoje policentrične standarde. Isti model bio bi primijenjen i kad je u pitanju novi nadnacionalni jezik na osnovama srpske štokavice o čemu je Senahid Halilović kao predstavnik bošnjačke neolingvistike već dogovarao sa pojedinim srpskim lingvistima iz Beograda, onim koji po svemu sudeći pripadaju ešalonu unutrašnjeg okupatora, odbivši da nas obavijesti o kojim se to lingvistima, saučesnicima u zakulisnoj zavjeri protiv rođenog jezika radi; spremnim da iz sumnjivih razloga žrtvuju vlastiti jezik zarad konstruisanja još jednog nadnacionalnog jezika pod okriljem novog evropskog filološkog programa centara (Stojisavljević 2013 [2011]: 352).

Prijedlog o „vaspostavljanju“ policentričnog jezika je za autoricu simptom autoritarne neokolonijalne vladavine tajnih evropskih planera pa kao takav predstavlja opasnu prijetnju malim nacionalnim jezicima i njihovom identitetu, u datom slučaju srpskom jeziku koji se po ko zna koji put nastoji da potčini, zloupotrebi, bezupitno prisvoji i „preuredi uz falsifikovanje, ignorisanje i, na kraju, negiranje srpskog etničkog bića koje bi bilo ugrađeno u temelje novog policentričnog jezika“. Takav se poduhvat ocjenjuje kao združena zavjera protiv srpskog jezika u pokušaju ustoličavanja novog jezičkog standarda. Autorica smatra da se ovaj „projekat“ nipošto ne može podvesti ni pod kakvu lingvističku nauku, već smišljenu neistinu o „mitu“ po kome ne postoji identitet nacije i jezika. Iz tih razloga u tekstu se nastoji da se on odlučno razobliči kao „perfidni vid katoličkog filološkog programa“ koji se nastavlja da provodi pod okriljem

⁷ Opšti je utisak da je autorica pogrešno razumjela namjeru i cilj organizatora, pogotovo tonove koji su prevladali na skupu i u objavljenim referatima. Ali o svemu tome ćemo govoriti u posebnom radu.

novog evropskog kolonijalizma, onog kojem je naredbodavac i danas katolička crkva (Stojisavljević 2013 [2011]: 358).

U analizi se tvrdi da je konstruisanje i instalisanje tzv. policentričnih jezika (1) novi kolonijalni izum, koji bi eksperimentalno valjalo da se potvrdi na primjeru srpskog jezika, (2) jezički falsifikat svoje vrste i (3) opasna zamka koja se ne može da poveže sa jezičkom naukom (Stojisavljević 2013 [2011]: 353).

Novi policentrični jezik kao jedinstven opšti jezik, od koga bi u apsolutnom postotku profitirali upravo Hrvati, a potom i drugi separatisti, Bošnjaci i Crnogorci, bio bi u budućnosti jak integrativni faktor u mogućem konačnom obračunu nekoć jugoslovenskih separatista sa Srbima. Naime, prvo su planeri panhrvatske politike podsticali narcizam malih razlika u odnosu na srpski jezik i Srbe koji je odigrao krajnje destruktivnu ulogu, da bi se u budućnosti opet, ti isti separatisti ujedinjavali preko policentričnog jezika kao jakog integrativnog faktora, i naravno, preko narastajućeg animoziteta (mržnje) prema Srbima (Stojisavljević 2013 [2011]: 359).

Taj novi policentrični jezik, nastavlja Stojisavljević, bio bi utemeljen tako što ne bi bio vezan ni za jednu novonastalu „vještačku naciju stvorenu u poznatom tehnološkom postupku preimenovanja svega srpskog u tzv. hrvatsko, bošnjačko ili crnogorsko, sandžačko, vojvođansko i u šta sve već ne, samo da se, ne daj Bože, kojim slučajem ne bi zvalo *srpsko*“ (Stojisavljević 2013 [2011]: 363).

U „projektu“ Stojisavljević vidi posebno negativnu ulogu Njemačke, polazeći od činjenice da je skup o novoj mogućoj jezičkoj politici u BiH organizovan pod germanskim patronatom i po njemačkom jezičkom modelu, sa blagoslovom dvojice ambasadora i jednog njemačkog konzula (Stojisavljević 2013 [2011]: 349). Autorica tvrdi da su izborom datuma za skup i njemačkim patronatom posredno iskazane „njemačke imperijalne pretenzije prema južnim slavenskim prostorima, posebno prema Srbima i njihovom duhovnom blagu, srpskoj štokavici“ (Stojisavljević 2013 [2011]: 350). Ovaj se poduhvat naziva *novim njemačkim projektom o jezičkoj politici* i ocjenjuje kao osavremenjeni bojni poklič iz habzburškog vremena *Drang nach Osten!* (Stojisavljević 2013 [2011]: 351). Slijedi konstatacija da najnoviju evropsku neokolonijalnu politiku na štokavskim prostorima afirmiše upravo Njemačka a zatim se dodaje kako bi lingvističkim projektom koji Nijemci predlažu, „po svemu sudeći“, srpski jezik doživio svoj konačni označiteljski sprovod jer bi bio getoiziran i automatski preveden u skupinu manjinskih jezika. Stojisavljević ističe da nastojanje nove neohabzburške sociolingvistike ide otvoreno u pravcu antisrpske politike i još jednog kalajisanja srpskog jezika kroz „perfidnu demagogiju smišljenu po najvišim jezuitskim standardima“ (Stojisavljević 2013 [2011]: 351). U svemu tome autorica vidi posebnu ulogu Snježane Kordić, koju naziva germanofilskim hrvatskom lingvistkinjom, hrvatsko-češkom germanofilkom porijeklom iz Osijeka i čije stavove oštro kritikuje ne birajući riječi.

U Sarajevu je [...] Njemačka preko svoga poštara pismošne, govorljive hrvatske lingvistkinje Snježane Kordić, glavnog kroatizatora srpskog jezika kroz potenci-

jalni policentrični jezik koji bi bio stvoren na štokavskoj osnovi, nastupila sa tezom kako valja da napustimo *mito identičnosti nacije i jezika* (Stojisavljević 2013 [2011]: 355). Nastojanje njemačkih lingvističkih poklisa pristiglih u Sarajevo je još jedno razaranje i nasilje nad srpskim jezikom uz instrumentalizovanje i mobilisanje Njemačke za potrebe katoličke panhrvatske državotvorne ideje Hrvatske preko Drine (Stojisavljević 2013 [2011]: 357).

Stojisavljević posebno izdvaja prohrvatsku orijentaciju Njemačke i upozorava na to da se ne zaboravi činjenica da u Nijemci bili planeri velikohrvatske politike usmjerene protiv Srba.

Najnoviji misionarski prijedlog germanskih sociolingvista znači još jednu mobilizaciju Njemačke za hrvatske potrebe. U širem kontekstu gledano, on predstavlja svojevrsnu restauraciju i rehabilitovanje starog Kalajevog propalog neokolonijalnog plana da u anektiranoj Bosni i Hercegovini pod administrativnim prisilom kreira vještačku bosansku naciju i bosanski jezik. Jednostavno rečeno, ovaj njemački prijedlog je u najmanju ruku sumnjivog karaktera. Odlikuje ga ideološka bliskost sa Kalajevim pokušajem najmanje u jednoj stvari – zajednička im je anti-srpska konstanta što je bila odlika i onomadne austrougarske jezičke politike prema Srbima u BiH, a i ove današnje njemačke (Stojisavljević 2013 [2011]: 355).

Autorica tvrdi da je njemački prijedlog višeplanski i da ide u prilog geostrateškom cilju da se na „našim“ prostorima kao oglednom dobru za „svakovrsne (bjelo)svjetske eksperimentatore“ *in vivo* stvori novi identitet građanina, oslobođenog od retrogradnih nacionalnih ograničenosti i predrasuda. Stojisavljević posebno ističe da „neumorna“ Njemačka nimalo slučajno prednjači u rušenju prava Srbima da vlastiti jezik nazovu *srpskim* i izokretanju lingvističkih istina koja bi trebalo da uvede orvelovski red (Stojisavljević 2013 [2011]: 355).

Za Stojisavljević je neosporno da bi novom jezičkom politikom „koju su nam njemački kulturideolozi ‘priopćili’“ srpski jezik konačno bio kroatizovan, a sam bi nacrt o vještačkom kreiranju nekakvog nadnacionalnog jezika na srpskom štokavskom području bio rezultat najprljavije jezičke politike iza koje stoji veoma jasna i neporeciva velikohrvatska ideja (Stojisavljević 2013 [2011]: 357).

Zatim se postavlja jedno pitanje i daje na njega odgovor:

Na pitanje koga su to došli da prosvjetle u šehar-Sarajevu oholi Nijemci, čiji stepen zlonamjernosti i podmuklosti prema Srbima je obrnuto proporcionalan stepenu prijateljstva prema Hrvatima, prijateljstva koje traje iz vremena saradnje nacista i ustaša, teška srca odgovaramo: pa sve one otpale od samoraspirujuće pravoslavne vjere koju su mnogi dušegubno prevjerili, počev od Srba katoličkog i islamskog vjerozakona sve do onih koji samoproglasiše svoju pravoslavnu crkvu, i još dalje, ne zaboravljajući ni one srpske književne teoretičare, istoričare i lingviste koji nikako da se pokaju za služenje unijatskoj serbokroatističkoj ideologiji i katoličkom filološkom programu (Stojisavljević 2013 [2011]: 363).

Stojisavljević govori i o svojevrsnom njemačkom lingvističkom duhu kao dijelu novog svjetskog poretka.

Njemački lingvistički duh kao dio vladajuće ideologije novog svjetskog poretka, koji počiva na tezi naslijeđenoj iz vremena Kalajevog režima koji je bio protiv svakog rješenja kojim je predviđana podjela Bosne i Hercegovine, taj duh o civilizatorskoj misiji Njemačke u Bosni i Hercegovini, što je bio dio širokog ideološkog sistema, onog zapadnog u odnosu na evropski Istok kao isključivo područje misije, spekulirajući o jezičkoj superiornosti njemačkog jezika i njemačkog prava da kroji novu jezičku piramidu u Evropi, očito je već preuzeo primat u piramidalnoj organizaciji jezika. Njen je cilj da nametne centralizatorske jezike i istisne bilo kakav ruski uticaj na Balkanu, insistirajući na činjenici kako se, eto, njemačkim govori u tri države, Njemačkoj, Austriji, Švajcarskoj. Njemački model svojevrsnog „ponjemčavanja“ srpskog jezika na cjelokupnom štokavskom području prijeti da bude nametnut BiH već i prije njenog ulaska u ujedinjenu Evropu potvrđujući da se u trci za prvenstvo među evropskim jezicima na samom vrhu hijerarhije nalazi upravo njemački jezik (Stojisavljević 2013 [2011]: 365).

U kontekstu tog „novog projekta“ Stojisavljević ošto kritikuje i prihvatanje od strane Srba srpskohrvatskog kao zajedničkog jezika, koji je „odavno demode, posebno u kroatistici koja je serbokroatistički koncept sa gnušanjem odavno odbacila kao zmijin svlak“ (Stojisavljević 2013 [2011]: 350).

Utoliko, novi protokol o jednom jeziku, ali koji nipošto ne bi bio nazvan *srpskim*, opasan je za Srbe pored ostalog i zato što se kao ideja može lako da prima u svijesti brojnih srpskih lingvista koji ni danas nisu izašli iz serbokroatističkog ropstva niti ga se odrekli kao pošasti, već tu nesreću još uvijek sa nostalgijom prizivaju. Stoga ovakva ideja upravo „tukne“, što bi rekli u Bosni, na tu lažnu serbokratističku papirnatu nauku kojoj je srpska filologija dala prevelik danak pa čak i dušu (Stojisavljević 2013 [2011]: 367).

Autorica smatra da se preko „ideologizovane novopaganske pseudonauke zvane *serbokroatistika* upravljalo generacijama školovanih filologa premda je ona bila i do kraja ostala zamešateljstvo nauke, politike i religije, katoličke, dakako, kadšto i protestantske, i od svoga nastanka kao eminentno antisrpskog projekta držana pod direktnim okriljem katoličkog filološkog programa“ (Stojisavljević 2013 [2011]: 367). Ovdje se govori i o „dugoj noći serbokroatističkog ropstva“, „dugom putu iz serbokroatističke zemlje nedodije“, „serbokroatističkoj laži iza koje je stajala rimokatolička i velikohrvatska ideja“ (Stojisavljević 2013 [2011]: 368, 369) da bi uslijedila konstatacija:

Još jednom ponavljamo da je serbokroatistikom bio zapaljen ugarak koji je trebao da spepeli sve što je srpsko, iako su Srbi Hrvatima pružili maslinovu granu, a oni njima zmiju. Danas smo čvrsto uvjereni da je to bila ljuta zmija koja je podgovorila brojne ćupriliće srpske filologije da listom kao ovce napuste plodno tlo srpskog jezika i pređu da se izgladnjavaju služeći projektu latinizacije i stvaranju vještačkog srpskohrvatskog jezika. Tako nešto, svojstveno je bilo još samo ruskom narodu kao slovenskom pravoslavnom narodu koji je zarad sovjetizacije Rusije prinio na žrtvu vlastite sinove i vlastito duhovno biće (Stojisavljević 2013 [2011]: 369).

Stojisavljević se čudi što se kod „raspamećenih“ Srba i danas nastavlja mitologizovanje i dogmatizovanje serbokroatistike, a slabo i nikako od strane

Hrvata, kod kojih je iskazan sveopšti otpor serbokroatističkom konceptu, i to od onog časa kada je pored srpskog imena u nazivu jezika bio kroz NOVOSADSKI DOGOVOR legitimisan kao ravnopravan hrvatski naziv (Stojisavljević 2013 [2011]: 370).

U radu se dotiče i pitanje kako da se „srpski jezik spasi od daljeg čerupanja“ i konstatuje da se rasrbljavanje srpskog jezika od strane „modernih demonologa“ sistemski nastavlja da provodi stvaranjem vještačkih vjersko-teritorijalnih jezika (Stojisavljević 2013 [2011]: 362). Nove štokavske jezike poput bošnjačkog/bosanskog i crnogorskog Stojisavljević naziva „*političkim*“ i propraća konstatacijom da će teško ikad da se ukorijene kao zasebni jezici na „uvijek vjetromentnom Balkanu“ (Stojisavljević 2013 [2011]: 356). Dalje se ističe da je teza o četiri različita standardizovana jezika običan mit i da jezička politika zasnovana na njoj samo uzgaja mit o podudarnosti nacije i jezika (Stojisavljević 2013 [2011]: 364–365).

Na udaru kritike našao se i BEČKI DOGOVOR (1850).

[...] mi srbisti znamo da je BEČKI DOGOVOR bio dogovor rimokatolika i nerimokatolika unutar austrougarskog carstva. Njime su rimokatolici ne samo srpskog jezika već i oni čakavskog i kajkavskog jezika bili jezički ujednačeni. Filološki stručnjaci nikada nisu podrobno analizirali ideološko-političku pozadinu bečkog dokumenta ni iskazali suštinsku njegovu nedorečenost i manjkavost zbog niza u njemu sadržanih sasvim štetnih po srpski jezik zahtjeva koje je kroz hrvatske austrofile Beč Srbima ispostavio tražeći povlastice za Hrvate na područjima na kojima su živjeli. [...] Srpska strana (Vuk uz mlađahnog Daničića) pružala je Hrvatima puno pravo da slobodno i javno koriste srpski jezik, ispostavilo se, odmah pod hrvatskim imenom! Ovako formulisan dogovor kojim su Hrvati, navodno pristali da se služe srpskim jezikom, bio je po Srbe veoma opasan dogovor kojim se hrvatska strana nadređivala srpskoj, pa čak i nećemo reći srpskoj, nego istine radi – nerimokatoličkoj strani (Stojisavljević 2013 [2011]: 369).

Stojisavljević poziva na „promjenoumlje“ u poimanju srpskoga jezika, a posebno upozorava da „srbistika nipošto ne smije da zaboravi udio Nijemaca i njemačke filologije u pozicioniranju štokavskog dijalekta kod Hrvata da bi na kraju serbokroatističko *vjeruju* i sav taj koncept oborili ne Srbi i srbisti već malovjerni, poluvjerni i bezvjerni kroatisti, koji su ga odbacili kao kugu i proglašenjem deklaracije o hrvatskom jeziku stavili van snage“ (Stojisavljević 2013 [2011]: 370). Ona smatra da „*promjenoumlje*“ znači pokretanje zastalog vodećeg točka srbistike, povratak na izvore istinske nauke o srpskom jeziku (Stojisavljević 2013 [2011]: 368) te traži da se opozovu „intelektualni profiteri“ koji su zauzeli „nezaslužno mjesto“ u srpskoj duhovnoj istoriji i poslužili kao ćuprije „zapadnoj jezičkoj lažinauci“ kako bi se Hrvati dočepali srpske štokavice i cijelu je zasvojatali. Stojisavljević predlaže da se demitologizuju mnoge „precijenjene“ srpske veličine počev od Đura Daničića pa do „novog Daničića“, „pokatoličenog i masonizovanog“ Pavla Ivića i njegove destruktivne uloge u razaranju srpskog nacionalnog kroz antisrpski projekat „svesrpskog ujedinjenjem

preko ekavice“. Oštrica kritike upućena je Jovanu Skerliću, „indolentnom jugoslovenstvujušćem antifilologu“, zbog „nečasne uloge“ u prekrštavanju srpskoga jezika, kao i Aleksandru Beliću, prekrštenom Jevreju i masonu“, „srpskom nagodbodavcu“ sa Hrvatima kod potpisivanja NOVOSADSKOG DOGOVORA (Stojisavljević 2013 [2011]: 368).

Stojisavljević zaključuje da treba biti krajnje oprezan kada su u pitanju stavovi da više nije riječ o četiri južnoslovenska standardna jezika, već da Srbi, Hrvati, Crnogorci i Bošnjaci imaju jedan jezik, jer to, po njenom mišljenju, nikad i nisu bila četiri zasebna jezička standarda, nego jedan srpski jezički standard sa izvjesnim varijetetima – sarajevskom i zagrebačkom varijantom srpskog jezika (Stojisavljević 2013 [2011]: 366).

Rad se završava riječima: „Vrijeme je da srpska jezička nauka koja je punih sto i šezdeset godina beznadežno i nemoćno spuštala ruke i obarala glavu, posebno u vremenu bezbožnog i anacionalnog jugokomunizma, pod čijom se okupacijom srpski narod nalazio više od pola vijeka, a za kojom mnogi i sada zapravo tuguju, došlo je vrijeme i kucnuo čas da ponosno podignemo tu palu srpsku glavu i smjelo prozborimo onu narodnu i zavjetnu – *Oj, Srbine, čuvaj svoje ime!*“ (Stojisavljević 2013 [2011]: 370–371).

19. Branko Tošović je u nekoliko radova analizirao aktuelnu interakciju štokavskih jezika i konstatovao da ni u jednoj slovenskoj zemlji ne postoji toliko složena situaciju kao u Bosni i Hercegovini. U vezi sa pitanjem jedinstvenosti jezika autor zauzima ovakav stav: sistemski, tipološki i genetski se radi o jednom jeziku budući da se u njihovoj osnovi nalazi štokavski dijalekt, postoji ogromna podudarnost u leksici, razumljivost je gotovo stopostotna i nije potrebno međusobno prevođenje (Tošović 2013 [2011a]: 373–374). Odnos prema nazivu jezika smatra lakmus papirom za provjeru zainteresovanosti da se nađe zajedničko rješenje i za utvrđivanje stepena tolerantnosti.

U tumačenju sistema jezičkih odnosa u BiH potencira se njegova visokona-ponska trofaznost u kome ponekad dolazi do manjih ili većih kratkih spojeva (kuršlusa) i napregnutosti pa gotovo konstantno prijeti opasnost od (ras)pada sistema (Tošović 2013 [2011b]: 383–384). Sve tri struje su standardološki odvojene (pri čemu postoje tendencije da „izolirband“ bude što deblji i što neprobojniji). Dalje se tvrdi da normativno tri izolovana prenosna sistema ne funkcionišu odvojeno, već se nalaze u formi potrebne, nužne ili iznuđene koegzistencije, preplićući se, ukrštajući i sudarajući. Autor ukazuje na dvije osnovne tendencije usmjerene na mijenjanje postojećeg stanja. Jednom se zagovara svodenje bh-trofaznog sistema na monofazni, a dolazi iz dijela bošnjačkog nacionalnog korpusa. Od te varijante zaziru i Srbi i Hrvati jer sumnjaju da se u eventualnoj monofazi može naći samo ono što se danas naziva *bosanskim/bošnjačkim* jezikom. Dio Hrvata i Srba, ne bi, vjerovatno, bio protiv toga da Bosna i Hercegovina postane dvofaznom (hrvatskom i srpskom), što posebno dolazi do izražaja u

stavovima da je bosanski/bošnjački jezik vještačka tvorevina i da predstavlja varijantu srpskog, odnosno hrvatskog. Autor smatra da su bosanski Srbi i Hrvati prije za trofazni nego monofazni sistem, koji isključuje njihovu fazu, a Bošnjaci nikako nisu za isključivo dvofaznu srpsku i hrvatsku struju. Dalje se tvrdi da do razumnih rješenja u BiH može doći tek kada splasnu strasti, nestanu međusobne frustracije, nepovjerenja i nametanja bilo koje vrste, za šta je potreban visok stepen tolerancije, međusobnog uvažavanja i nalažena racionalnih rješenja (Tošović 2013 [2011b]: 392). To što njemački jezik u Austriji, Njemačkoj i Švajcarskoj ima jednu normu rezultat je, po ovome mišljenju, pragmatizma, racionalizma, traženja i nalaženja ekonomski opravdanih rješenja. Ovdje se potencira stav da je u rješavanju jezičkih pitanja kontraproduktivno inadenje i izgrađivanje norme da bi se nekome napakostilo. Autor smatra da je za BiH u današnjoj situaciji najvažnije održanje i poboljšanje normalne komunikacije, bez nepotrebnih i opasnih eksperimentisanja.

Autor se posebno zadržava na teoretskih ima tvorbenog purizma, daje njegovo tumačenje i tipologiju (Tošović 2013 [2012d]). U radu se konstatuje da je purizam specifična forma otpora unošenju tuđih elemenata i prodiranju stranih uticaja, da je orijentaciono prilično homogen, a po načinu realizacije veoma heterogen (Tošović 2013 [2012d]: 395). Ovdje se izdvajaju dva pravca djelovanja – jedan ide od štokavskog jezika (npr. srpskog, hrvatskog), drugi ka štokavskom jeziku (npr. srpskom, hrvatskom). U prvom štokavski jezik zauzima međudijalekatsku poziciju (na intrakorelacionom planu) i međujezičku poziciju (na intekorelacionom, suprakorelacionom, superkorelacionom i ekstrakorelacionom nivou). Na intrakorelacionoj ravni on se zatvara u svoje tvorbene okvire, ne prihvatajući uticaje iz drugih dijelova nacionalnog jezika, suprotstavljajući se međudijalekatskoj osmozi (neštokavski dijalekti → štokavski dijalekt) i intersocijalnoj konvergenciji (sociolekti → standardni idiom). Interkorelacioni tvorbeni purizam gradi barijere u odnosu na tvorenice ili tvorbene obrasce iz drugih štokavskih jezika. Suprakorelacioni tvorbeni purizam je usmjeren protiv obrazovanja riječi po uzoru na jezik genetski iste teritorijalne grupe (npr. srpska ili hrvatska puristička barijera u odnosu na slovenizme, makedonizme i bugarizme). Superkorelacioni tvorbeni purizam se suprotstavlja derivacionim uticajima iz istočnoslovenskih i zapadnoslovenskih jezika, a estrakorelacioni iz neslovenskih jezika.

Po autorovom mišljenju, hrvatski intrakorelacioni tvorbeni purizam se ispoljava u zaštiti hrvatskog štokavskog jezika od derivacijskih uticaja iz kajkavskog i čakavskog dijalekta. To nije klasični, niti tipični oblik purizma jer je u pitanju odnos standard – supstandard pa se može postaviti pitanje da li se uopšte radi o čistunstvu (Tošović 2013 [2012d]: 398).

Bošnjački interkorelacioni tvorbeni purizam ima srpskocentristični karakter, jer je usmjeren protiv srpskih tvorbenih modela i rješenja. Čak i ono protiv čega se bore gotovo svi savremeni puristički pravci u svijetu – prekomjernog

pritiska i navale anglicizama – nije toliko prisutno koliko odbijanje od srpskog jezika. Izrazita kroatizacija, koja je provedena u posljednje dvije decenije, može dovesti do kritičke tačke u kojoj se devalvira sama ideja o posebnom, a pogotovo autohtonom jeziku (Tošović 2013 [2012d]: 404). Bošnjačka tvorbeni norma je, s jedne strane, puristička, divergentna (kontrasrpska) a, s druge, nepuristička, konvergentna (prohrvatska) – Tošović 2013 [2012d]: 407.

Iako srpska jezička politika nije puristička orijentisana, autor srpski jezik posmatra u sistemu tvorbenih purističkih sistema. Srpski intrakorelacioni tvorbeni purizam on nalazi u otporu prema tvorbenim modelima iz dijalekata. Srpski interkorelacioni tvorbeni purizam ni izdaleka nije tako izražen kao hrvatski, ali postoje tendencije i pojave koje daju osnova da se i o njemu govori (Tošović 2013 [2012d]: 408). U posljednje vrijeme jača srpski ekstrakorelacioni tvorbeni purizam pa neki smatraju da srpskom jeziku danas ništa ne prijete više od stranih riječi, da ga ništa ne ugrožava toliko koliko ovaj leksički sloj (Tošović 2013 [2012d]: 409). Pojavljuju se i pokušaji dosta slični onima sa hrvatske strane: da se posuđenice i strane riječi što više potisnu iz upotrebe i da se stvori srpski novogovor kao pandan hrvatskom novogovoru (Tošović 2013 [2012d]: 410).

Crnogorski tvorbeni purizam ne može da se za sada analizira, pogotovo jednako (paralelno) sa srpskim, hrvatskim i bošnjačkim, zato što je crnogorski jezik tek nedavno ozvaničen, nema nijedan gramatički priručnik (ako se ne računa prevod hrvatske gramatike, tačnije njenu formalnu i kozmetičku crnogorsku modifikaciju – Čirgić/Pranjaković/Silić 2010), a pogotovo priručnik iz tvorbe riječi. Ukoliko se nastavi sa sadašnjom jezičkom politikom autor predviđa da će crnogorski purizam biti usmjeren, prije svega, protiv srpskog jezika (Tošović 2013 [2012d]: 412).

Autor teoretski razmatra pojam reda i haosa na području bivšeg srpskohrvatskog jezika, analizira standardizaciju kao borbu sa kaosom ukazujući na standardološki red i kaos u okviru srpskog, hrvatskog, bosanskog/bošnjačkog i crnogorskog jezika (Tošović 2013 [2012b]). Ovdje se iznosi tvrdnja da su u standardizaciji srpskog, hrvatskog, bosanskog/bošnjačkog i crnogorskog jezika vučeni u posljednje dvije decenije potezi koji su često vodili haotičnom stanju i da je jezička bifurkacija nastajala dobrim dijelom kao rezultat društvene bifurkacije: zaoštavanje nacionalnih i vjerskih odnosa vodilo je zaoštavanju jezičkih odnosa, a prelazak sa jedne polinacionalne standardizacije na tri (kasnije četiri) mononacionalne u vrijeme ratnih sukoba, bratoubilačkog, građanskog i vjerskog rata bio je početak haotične bifurkacije normativnih rješenja (Tošović 2013 [2012b]: 458).

Na području srpskog jezika najveći intrakorelacioni kaos autor vidi u prenamagljenom, nepripremljenom i nepromišljenom pokušaju da se u Republici Srpskoj ijekavica zamijeni ekavicom. Jaku napetost, koja je generisala interko-

relacionu (srpsko-hrvatsku) haotičnost, izazvala je radikalna pozicija srpskih lingvista da je štokavski hrvatski jezik srpski, a hrvatski samo kajkavski i čakavski, što implicira zaključak da je standardni hrvatski jezik varijanta standardnog srpskog jezika.

Intrakorelaciona haotičnost hrvatskog jezika se ispoljava u tome što su govornici nesigurni šta i kako da kažu i napišu, boje se za posljedice zbog ratobornog nastupa nosilaca jezičke politike (Tošović 2013 [2012b]: 459). Takav kaos posebno je došao do izražaja na ortografskom planu zbog postojanja triju pravopisa. Pokušaj izbacivanja iz upotrebe gotovo svih internacionalizama pojačava tu napetost. Haos nastaje i prekomjernim stvaranjem kovanica tamo gdje za to nema potrebe, zatim kontraproduktivnim, nevještim eksperimentisanjem, posebno od strane laika.

U asimetričnom izboru nacionalno-jezičkog određenja Bošnjaka (etnonima *Bošnjak*, a teritorijalnog lingvonima *bosanski jezik*) autor nalazi elemente nacijskog haosa nastalog zbog neprihvatanja toga rješenja od strane Hrvata i Srba, koji su insistirali na simetričnom nacionalno-jezičkom određenju Bošnjaka: da se iz naziva nacije izvuče naziv jezika, dakle *Bošnjaci* → *bošnjački jezik*. Stoga su se u praksi pojavila različita glotonimska rješenja: *bosanski jezik*, *bošnjački jezik*, *bosanski/bošnjački*, *bošnjački/bosanski jezik* (Tošović 2013 [2012b]: 460). Postoji i haotičnost interkarolacionog karaktera izazvana kroatizacijom standarda, pretjeranom arhaizacijom, islamizacijom, orijentalizacijom.

Na području crnogorskog jezika najveći kaos je stvoren uvođenjem novih slova – triju u latinicu (*š, ž, z*) i triju u ćirilicu (*š, ž, s*) za oznaku „specifičnih“ crnogorskih glasova *s', z', dz* i to za manje od pola miliona korisnika, ne rukovodeći se komunikativnim ciljevima (da se poboljša opštenje), već političkim – radi distanciranja i udaljavanja od jezika bliskog štokavskog naroda (Tošović 2013 [2012b]: 460).

U radu NACIONALNI STIL NACIONALNIH JEZIKA SRBA, HRVATA, BOŠNJAKA I CRNOGORACA ističe se da je pitanje saodnosa pojmova standardni jezik ↔ nacionalni jezik veoma složeno i da nacionalni jezik predstavlja jedinstvo dvaju tipova jezika: književnog i neknjiževnog (Tošović 2013 [2012e]: 476). Po autorovom mišljenju nacionalni stil predstavlja sveukupnost ekspresivnog i funkcionalnostilskog potencijala nacionalnog jezika. Dalje se konstatuje da iza svakog nacionalnog jezika stoji određen nacionalni stil i da bilo koja nacija koja razvija polifunkcionalni jezik razvija i svoj osoben nacionalni stil. U analizi se tvrdi da ekspresivnost nacionalnih stilova može biti kodifikaciona (u standardnom jeziku) i nekodifikaciona (u spaciolektima, sociolektima i uopšte supstandardu). Što se tiče štokavskih jezika, autor ističe da je do najznačajnijeg ispoljavanja nacionalnih crta u posljednje dvije decenije došlo u publicističkom i administrativnom jer su se oni nalazili pod budnim okom, uticajem i pritiskom društvenih institucija. Publicistički stil je posebno bio značajna meta za prodiranje nacionalnih ideja, komponenata, tendencija i strujanja. S druge strane, književnou-

mjetnički stil nije pretrpio radikalnije promjene. Kad je u pitanju administrativni stil, skreće se pažnja na pokušaj da se u okviru hrvatskog jezika ovaj stil proglasi kao uzorni i da se sa pozicije etalona istisne književnoumjetnički stil. Za razgovorni stil se kaže da je i on podvrgnut djelovanju sa nacionalne osnove. Među funkcionalnostilskim kompleksima autor izdvaja sakralni i vojni kompleks te tvrdi da je u novom društvenom uređenju ateizam ustupio mjesto teizmu, čime su stvoreni povoljni uslovi za ekspanziju religije u sve nekonfesionalne jezičke sfere. Pri tome je jezik ateizma potpuno ili djelimično nestao iz aktivne upotrebe i prešao na periferiju, a njegovo mjesto su zauzeli elementi teističkog načina izražavanja. Što se tiče vojnog kompleksa, došlo je do značajnih promjena samo u jezicima koji su radikalno prekinuli vezu sa starim standardom uspostavljajući svoj novi ili sasvim novi.

U analizi aktuelnih jezičkih odnosa u Rusiji i na Balkanu konstatuje se da ova dva teritorijalno dislocirana područja obrazuju složen interakcijski sistem zasnovan na genetskoj bliskosti i stepenu međusobne udaljenosti jezika (Tošović 2013 [2012f]). Autor dolazi do zaključka da između ruskog, ukrajinskog i bjeloruskog jezika ne postoje ekstralingvistička statusna napetost tipična za južnoslovensko područje (Tošović 2013 [2012f]: 480) na kojima se izdvajaju dva izrazita diskusiona problema: **(a)** da li su štokavski jezici (srpski, hrvatski, bošnjački, crnogorski) jedan jezik, posebni jezici, varijante policetričnog jezika (srpskohrvatskog) ili nešto četvrto, peto..., **(b)** da li su makedonski i bugarski jedan ili dva posebna jezika.

Autor ističe da su raspadom zajedničke države Jugoslavije neki jezici postali jezicima nacionalnih manjina (npr. srpski u Hrvatskoj, hrvatski u Srbiji, bošnjački u Hrvatskoj i Srbiji). Usložnjavanje situacije na Balkanu on vidi u sporu o opravdanosti i neopravdanosti zvaničnog proglašavanja i kodifikacije nekih jezika (od sredine prošlog stoljeća makedonskog, a od devedesetih godina XX vijeka hrvatskog, bošnjačkog i crnogorskog). Raspadom Sovjetskog Saveza ruski je došao u poziciji da postane jezikom nacionalne manjine u nekim novonastalim državama, izgubio je ulogu jezika međunacionalnog sporazumijevanja. Sličan status izgubio je i srpskohrvatski jezik, a na „ruševinama“ njegove zajedničke norme započeta je standardizacija, restandarizacija i neostandarizacija četiriju jezika (srpskog, hrvatskog, bošnjačkog i crnogorskog). Jezička politika SSSR-a se držala Lenjinovog stava da u višenacionalnoj zajednici ne treba da postoji opštedržavni jezik. Takva pozicija napušten je u gotovo svim novonastalim državama na području SSSR-a, a takođe i bivše Jugoslavije (Tošović 2013 [2012f]: 481). U nastavku analize ističe se da su u posljednje dvije decenije dva istočnoslovenska jezika (bjeloruski i ukrajinski) i četiri južnoslovenska (srpski, hrvatski, slovenački i makedonski) prešli iz kategorije jezika saveznih republika u kategoriju jezika novih država (Bjelorusije i Ukrajine; Srbije, Hrvatske, Slovenije i Makedonije) – Tošović 2013 [2012f]: 481.

Na istočnoslovenskom terenu ne postoji, po autorovom mišljenju, otvoreno glotonimsko pitanje jer niko ne problematizira ime bilo kog jezika – ruskog, ukrajinskog ili bjeloruskog, dok na južnoslovenskom oko etnonima Bošnjaka, Crnogoraca i Makedonaca pa i Hrvata vodio se i još uvijek vodi spor (Tošović 2013 [2012f]: 507).

U radu se konstatuje da varijanta kao sociolingvistički pojam stvara asimetriju u rusko-štokavskom superkorelacionalu jer je varijantska razuđenost ruskog jezika sasvim drugačija od one u BKS-korelacionalu: u slučaju ruskog jezika radi se uglavnom o blagim formama teritorijalnog variranja (npr. moskovskog i sanktpeterburškog, prije svega na fonetskom planu), dok je u BKS-korelacionalu mnogo složenija situacija (Tošović 2013 [2012f]: 481).

Osjetna razlika zapaža se na ortografskom planu: ruska pravopisna situacija je veoma stabilna i mijenja se vrlo rijetko, oprezno i suzdržano dok je situacija u BKS-interkorelacionalu turbelentna zbog čitave serije normativnih izdanja, od kojih znatan dio nastaje iz konjunktivnih, političkih, komercijalnih i egoističkih potreba, a ne iz njihove neophodnosti (Tošović 2013 [2012f]: 484). Dalje se konstatuje da je u istočnoslovenskom suprakorelacionalu stabilna i grafijska situacija, jer Rusi, Ukrajinci i Bjelorusi odavno koriste ćirilicu i nema ozbiljnijih nagovještaja da će njihovi jezici u bližoj ili daljoj budućnosti preći na latinicu ili paralelnu upotrebu dvaju pisama. Na južnoslovenskom prostoru situacija je mnogo složenija: jedni upotrebljavaju (bar danas) samo latinicu (Slovenci, Hrvati), drugi latinicu i ćirilicu (Srbi, Crnogorci i zvanično Bošnjaci), a treći samo ćirilicu (Bugari i Makedonci) – Tošović 2013 [2012f]: 484.

Dalje se tvrdi da na gramatičkom planu za ruski jezik postoje davno utvrđene, vremenom provjerene i vrlo stabilne norme a da se u BKS-interkorelacionalu za svaki jezik razrađuju posebni gramatički propisi, manje stvaralački a više formalni i uglavnom svedeni na prepisivanje u okviru BKS-interkorelacionala (Tošović 2013 [2012f]: 509). Jezički standard ruskog jezika pretežno karakteriše konjunktivna norma (i – i), dok u štokavskom interkorelacionalu postoje dvije pozicije. Jedna je srpska i bošnjačka, koje su usmjerene na maksimalno korišćenje sinonimskog potencijala jezika, a druga hrvatska (bar zvanična), koja nije naklonjena dubletima, tripletima... pa je disjunktivno orijentisana (Tošović 2013 [2012f]: 485).

Autor nalazi još jednu nepodudarnost: dok politiku i praksu njegovanja ruskog jezika ne prate značajnije oscilacije, izbjegava se nepotrebno eksperimentisanje, govorna kultura na štokavskom području ima suprotna obilježja: haotično stanje na planu standardizacije, zanemarivanje kulture govora (posebno u ratno i poratno doba), biranje i nametanje rješenja bez prethodne provjere njihove valjanosti, svrsishodnosti i opravdanosti. Najveću razliku na ovom području autor vidi u poplavi jezičkih savjetnika, posebno za hrvatski jezik (Tošović 2013 [2012f]: 486).

Na dijalekatskom planu se konstatuje da je stanje u ruskim govorima stabilno i da promjene dolaze u vremenski dugom kontinuitetu bez radikalnih i oštih zaokreta, dok je na terenu štokavskih dijalekata situacija promijenjena etničkim čišćenjima tokom posljednjih ratova i talasima izbjeglica, koje su zapljusnule Bosnu i Hercegovinu, Hrvatsku i Srbiju (Tošović 2013 [2012f]: 486).

Autor ukazuje i na preimenovanja, prije svega naseljenih mjesta i njihovih dijelova, s tim što je na području ruskog jezika toponimijska renominacija uglavnom zasnovana na ideološkoj osnovi (nazivi ulica, trgova, gradova zamjenjivani su novim ili su im davana često već zaboravljena imena) a na štokavskom terenu renominacija se vrši na nacionalnoj osnovi pa se imena tipična za drugu naciju zamjenjuju nazivima svoje nacije (Tošović 2013 [2012f]: 486–488).

20. U periodu od 2005. do 2012. godine srpski lingvisti i filolozi intenzivno su se bavili štokavskim terkorelacionalom i, odvojeno ili interakcijski, njegovim članovima (srpskim, hrvatskim i bošnjačkim). Pored konsensusa (1) oko systemske i tipološke istosti nasljednica bivšeg srpskohrvatskog jezika, (2) isticanja nevelikog broja razlika i proizašlog iz toga sindroma malih razlika, u sasvim novim uslovima, kada je nestao zajednički standard i kada je nastavljeno sa izradom posebnih normi za srpski, hrvatski i bošnjački jezik (kasnije crnogorski), pojavili su se vrlo različiti pogledi na rezultate međuštokavskog jezičkog prestrojavanja. Pogledi se mogu svesti na dva osnovna tipa. U jednoj poziciji prihvata se postojanje hrvatskog i bošnjačkog standarda i razlike tumače kao nepodudarnosti u normativnim rješenjima. U drugoj se ne priznaje postojanje hrvatskog i bošnjačkog jezika, već se oni tretiraju kao varijante srpskog jezika (hrvatskim se jezikom jedino smatra čakavski i kajkavski) pa se stoga govori samo o unutar-srpskim varijantskim razlikama. U ovome razdoblju pojavio se u okviru jedne srpske struje pluralni termin *srpski jezici*, koji je podrazumijevao oblike preimenovanog srpskog jezika kao hrvatskog, bošnjačkog i crnogorskog. Neki lingvisti koriste za oznaku standariziranih jezičkih izraza na štokavskom području tročlanu kodisjunkciju *bosanski/hrvatski/srpski*, *bošnjački/hrvatski/srpski*, četveročlanu kodisjunkciju *bosanski-bošnjački/hrvatski/srpski* ili skraćenicu istog tipa BKS, B/K/S, BHS, dok se drugi suprotstavljaju takvom imenovanju, čime dolaze na istu ravan sa hrvatskim lingvistima sličnog mišljenja. Izraz *standardna novoštokavšina* ima sve manje pristalica.

Ovaj bi se period mogao simbolično označiti kao vrijeme „sušenja nakon brodoloma“, u kome su nastajala brojna pitanja, a prije svega zašto je do svega došlo i šta da se dalje radi. Jedno od njih glasilu je: šta je, poslije svega, ostalo od srpskog jezika. Među ponuđenim odgovorima bio je i ovaj: treba prihvatiti srpskohrvatski književni jezik u onom opsegu i obliku kako su ga Srbi upotrebljavali prije razlaza sa Hrvatima. Iz radova, iza njih i ispod njih, osjećalo se i još uvijek osjeća veliko nezadovoljstvo opštim rezultatom disolucije, koji je za srpski jezik bio vrlo neprijatan, ili kako se jedan autor izrazio „neprijatno različit“. Na srpskoj strani izostala je, razumljivo, bilo kakva euforija zbog novonas-

tale situacije (kao kod Hrvata zbog uspješnog izdvajanja hrvatskog jezika iz zajedničkog jezika), a u prvi plan izbilo je triježenje, razočarenje, ogorčenje, nemirenje sa nastalim stanjem i, u nekim slučajevima, neprihvatanje realnosti. Negativna raspoloženja bila su jednim od razloga da se u srpskoj lingvistici pojavilo radikalno krilo, koje će razviti intenzivnu aktivnost na (a) nepriznavanju hrvatskog i bošnjačkog jezika kao posebnih jezika, (b) insistiranju na srpskom karakteru hrvatskog i bošnjačkog jezika, odnosno varijanata srpskog jezika. Kad je u pitanju jezik Bošnjaka, dio srpskih lingvista prihvata kao činjenicu da se radi o zvaničnom jeziku jedne nacije, koji ima svoju normu u obliku gramatike, pravopisa i rječnika, ali ga različito imenuje: najčešće se javlja naziv koji je preporučio Odbor za standardizaciju srpskog jezika: *bošnjački jezik*, a mnogo rjeđe *bosanski jezik*, dok neki koriste oba pridjeva razdvojena kosom crticom: *bosanski/bošnjački* (ponekad dolaze oba naziva: u jednom situaciji *bosanski*, a u drugoj *bošnjački*). Međutim, određen broj srpskih lingvista sve te nazive stavlja u navodnike („*bosanski jezik*“, „*bošnjački jezik*“), dodaje odrednicu *takozvani*, skraćenicu *tzv.* ili se služi izrazom *varijanta srpskog jezika*. U ovome razdoblju Srbi su se mnogo više nego prije bavili jezikom Bošnjaka, a najviše zbog toga što je njegova standardizacija bila izrazito prohrvatska i (možda) ne manje izrazito kontrarspska. U više radova iz ovoga perioda navedeni su konkretni primjeri kroatizacije bošnjačkog jezika i distanciranja od srpskog jezika. Opredjeljenje Bošnjaka za etnonim *bosanski jezik* izazvao je odbojan srpski stav, što je u kontekstu drugih društveno-političkih trvenja u BiH i neutralizacije srpskog elementa u procesu bošnjačke standardizacije dovelo do toga da je odrednica *bosanski* postajala sve manje privlačnom (i izvan jezičkih rasprava), što nimalo nije bezazleno ako se uzme u vidu činjenica da je značajan dio srpskog jezika lociran upravo u Bosni. Vrijeme će pokazati koliko su sami Bošnjaci insistiranjem na imenovanju svoga jezika kao *bosanskog* (= *jezika Bosne*) doprinijeli da Srbi u Bosni sve više zaziru od (svega) onoga što je *bosansko*, isto onako kako se u bošnjačkom nacionalnom koprusu (bolje reći njegovom dijelu, ali standardološki vrlo relevantnom) zazire od onoga što je *srpsko*. Nije u interesu ni Bošnjaka da se Srbi distanciraju od *bosanskog* ni Srba da potiru ono što je *bosansko*, jer u Bosni vijekovima žive zajedno tri naroda pa nije dobro da bilo ko od njih daje povoda za amozitet kod drugog u odnosu na regionalnu pripadnost koju niko nikome ne može oduzeti niti bilo ko može od nje pobjeći. Ukoliko standardizacija jezika nazvanog *bosanski* bude i dalje kontrarspska, a pogotovo ukoliko se bude pojačavala takva orijentacija, utoliko će i srpska frustracija od odrednice *bosanski* biti veća, što neće doprinijeti da ova regionalema povrati kod Srba pozitivnu semantiku iz vremena koja su bila normalna.

U fokusu srpskih lingvista bila je u ovome periodu i čitava Bosna i Hercegovina. Jedni autori analizirali su jezičku situaciju u novonastaloj državi, drugi su se bavili sukobima i razgraničenjima između Bošnjaka, Hrvata i Srba, treći su razmatrali nacionalizam na jezičkoj osnovi, četvri isticali u prvi plan pismo,

ukazujući na formalnu zastupljenost ćirilice u Federaciji BiH i potrebu tumačenja bosančice isključivo kao varijante srpskog pisma, peti su postavljali pitanje da li se radi o autoegzistenciji ili koegzistenciji triju jezika i upozoravali na opasnost od nepromišljenog eksperimentisanja i svodenja trofaznog jezičkog sistema u BiH na dvofazni ili monofazni. Što se tiče Hrvatske, jenjavaju radovi posvećeni jeziku Srba i jezičkoj asimilaciji na tom području, a u prvi plan izbija hrvatski purizam, posebno zbog njegove izrazito antisrpske orijentacije. Proglašenjem crnogorskog jezika kao posebnog na početku ovoga perioda (2007) štokavski standardološki trougao pretvoren je u kvadrat (srpsko-hrvatsko-bošnjačko-crnogorski) pa je ta činjenica postala značajan predmet srpskih pogleda (oni u ovome zborniku nisu predstavljeni budući da urednici pripremaju posebnu publikaciju o jezičkoj situaciji u Crnoj Gori). U ovome razdoblju srpska lingvistika se prilično okrenula najvećem prostoru na kome Srbi žive – Srbiji. U tumačenju srbijanske jezičke situacije zapažaju se disonantni tonovi, od kojih se izdvajaju dva: 1. ukazuje se na „paradoks“ da srpski jezik ima status u Srbiji i većinskog i manjinskog jezika („kao većinski se imenuje srpskim imenom, a kao manjinski hrvatskim ili bosanskim imenom“), 2. ističe se atavizam kao glavna karakteristika srbijanske lingvistike (povratak na pređašnje zastarjelo i manje uspješno stanje), jezičkog nacionalizma i retrogradnih lingvističkih pogleda. U godinama od 2005. do 2012. došlo je do preispitivanja uloge i pogleda pojedinih srpskih lingvista i filologa. Ocjena Vuka Karadžića je gotovo u potpunosti pozitivna, jedino mu neki zamjeraju dogovaranje sa Hrvatima oko zajedničkog jezika (1850). Prijekore iz istih razloga pojedinci upućuju Aleksandru Beliću, ali zbog NOVOSADSKOG DOGOVORA. O Pavlu Iviću i Milki Ivić jedni govore afirmativno, a drugi ih optužuju za provođenje „hrvatskog filološkog programa“ i priznavanje varijanti. Jugoslovenstvo u ovome periodu gotovo niko ne brani, naprotiv: čitava jedna struja smatra tu ideju pogubnom za srpski narod i njegov jezik (na udaru kritike posebno se našao Jovan Skerlić, dok se afirmativno govori o Teodoru Pavloviću i Jovanu Subotiću, koji su smatrali da se svi južni Sloveni treba da razvijaju kao posebni). Na hrvatskoj strani najžešća osuda upućuje se Vatroslavu Jagiću, posebno zbog stava su Srbi i Hrvati isti narod, da ih treba zvati *Srbo-Hrvatima*, a njihov jezik *srpsko-hrvatskim*.

U ovome periodu u prvi plan su izbila i druga pitanja: utvrđivanje kriterija za određivanje karaktera jezika, isticanje jezičkog simulakruma (kada se umjesto prave istine daje ili dobija njena zamjena, surogat), primjena dvostrukih evropskih standarda. U tih osam godina intenziviran je pokret za „obnovu srbistike“ u kome se sve pažnja sve više okreće intrakorelacionim (srpsko-srpskim) aspektima a manje interkorelacionim (srpsko-nesrpskim).

Literatura

- Babić 2013 [2007]: Babić, Milanka. JEZIK I NACIONALIZAM U BOSANSKO-HERCEGOVAČKIM RELACIJAMA. – In: Tošović, Branko; Wonisch, Arno (ur.). *Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkoga jezika*. I/5. Graz – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga. – S. 109–118.
- Babić 2013 [2010]: Babić, Milanka. O POTRAZI ZA RAZLIKAMA U ISTOM JEZIKU. – In: Tošović, Branko; Wonisch, Arno (ur.). *Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkoga jezika*. I/5. Graz – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga. – S. 203–216.
- Čirgić/Pranjeković/Silić 2010: Čirgić, Adnan; Pranjeković, Ivo; Silić, Josip. GRAMATIKA CRNOGORSKOG JEZIKA. – Podgorica: Ministarstvo prosvjete i nauke. – 358 s.
- Jarčević 2007: Jarčević, Slobodan. HRVATSKA JEZIČKA BESPUĆA. – Beograd: Kosmos. – 106 s.
- Jarčević 2013 [2007]: Jarčević, Slobodan. HRVATSKI FILOLOZI I SRPSKI JEZIK. – In: Tošović, Branko; Wonisch, Arno (ur.). *Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkoga jezika*. I/5. Graz – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga. – S. 119–130.
- Jovanović 2013 [2011]: Jovanović, Srđan Maldoran. RETROLINGVISTIKA – ISTRAŽIVANJE LINGVISTIČKOG ATAVIZMA. – In: Tošović, Branko; Wonisch, Arno (ur.). *Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkoga jezika*. I/5. Graz – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga. – S. 255–286.
- Kovačević 2013 [2007a]: Kovačević, Miloš. ODNOS SRPSKOG I SRPSKOHRVATSKOG KNJIŽEVNOG JEZIKA. – In: Tošović, Branko; Wonisch, Arno (ur.). *Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkoga jezika*. I/5. Graz – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga. – S. 131–144.
- Kovačević 2013 [2007b]: Kovačević, Miloš. SRPSKI JEZIK I NJEGOVE VARIJANTE. – In: Tošović, Branko; Wonisch, Arno (ur.). *Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkoga jezika*. I/5. Graz – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga. – S. 145–152.
- Kovačević 2013 [2007c]: Kovačević, Miloš. SRPSKI JEZIK KAO VEĆINSKI I MANJINSKI JEZIK U SRBIJI. – In: Tošović, Branko; Wonisch, Arno (ur.). *Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkoga jezika*. I/5. Graz –

- Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga. – S. 153–162.
- Marojević 2008²: Marojević, Radmilo. SRPSKI JEZIK DANAS. – Beograd – Banjaluka: Bard-fin, Romanov. – 218 s.
- Marojević 2013 [2007a]: Marojević, Radmilo. SRPSKI JEZIK MEĐU SLOVENSKIM JEZICIMA. – In: Tošović, Branko; Wonisch, Arno (ur.). *Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkoga jezika. I/5*. Graz – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga. – S. 163–174.
- Marojević 2013 [2007b]: Marojević, Radmilo. SRPSKI JEZIK, SRBISTIKA I SLAVISTIKA. – In: Tošović, Branko; Wonisch, Arno (ur.). *Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkoga jezika. I/5*. Graz – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga. – S. 175–182.
- Medić 2013 [2011]: Medić, Mile. SRPSKI JEZIK U HRVATSKOJ. – Predavanje na Jezičkoj tribini Udruženja književnika Srbije 16. marta 2011. – In: Tošović, Branko; Wonisch, Arno (ur.). *Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkoga jezika. I/5*. Graz – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga. – S. 287–292.
- Milosavljević 2013 [2011a]: Milosavljević, Petar. SRPSKI JEZIK I VIĐENJA SA RAZNIH TAČAKA GLEDIŠTA. – In: Tošović, Branko; Wonisch, Arno (ur.). *Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkoga jezika. I/5*. Graz – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga. – S. 293–310.
- Milosavljević 2013 [2011b]: Milosavljević, Petar. VLADAJUĆE METANARACIJE I GENOCID. – In: Tošović, Branko; Wonisch, Arno (ur.). *Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkoga jezika. I/5*. Graz – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga. – S. 311–348.
- Okuka 2013 [2006]: Okuka, Miloš. SUKOB I RAZGRANIČAVANJA. – In: Tošović, Branko; Wonisch, Arno (ur.). *Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkoga jezika. I/5*. Graz – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga. – S. 31–76.
- Petrović 2013 [2010]: Petrović, Dragoljub. UVOD (U FONOLOGIJU SRPSKOG JEZIKA). – In: Tošović, Branko; Wonisch, Arno (ur.). *Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkoga jezika. I/5*. Graz – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga. – S. 217–240.

- Piper 2008: Piper, Predrag. O prirodi gramatičkih razlika između srpskog i hrvatskog jezika. – In: *Letopis Matice srpske*. – Novi Sad: Matica srpska. – S. 840–850.
- Proglas 2013 [2011]: PROGLAS JEZIČKE TRIBINE UDRUŽENJA KNJIŽEVNIKA SRBIJE. – In: Tošović, Branko; Wonisch, Arno (ur.). *Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkoga jezika*. I/5. Graz – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga. – S. 241–254.
- Remetić 2013 [2006]: Remetić, Slobodan. PUT DO STANDARDNOG JEZIKA KOD SRBA I HRVATA: SLIČNOSTI I RAZLIKE. – In: Tošović, Branko; Wonisch, Arno (ur.). *Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkoga jezika*. I/5. Graz – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga. – S. 77–84.
- Samardžić 2013 [2009]: Samardžić, Biljana. TERMIN BOSANČICA KAO ZABLUDA U ISTORIJSKOM RAZVOJU SRPSKOG JEZIKA. – In: Tošović, Branko; Wonisch, Arno (ur.). *Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkoga jezika*. I/5. Graz – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga. – S. 191–202.
- Simić 2013 [2005]: Simić, Radoje. SRPSKI KNJIŽEVNI JEZIK PREMA HRVATSKOM. – In: Tošović, Branko; Wonisch, Arno (ur.). *Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkoga jezika*. I/5. Graz – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga. – S. 13–18.
- Simić 2013 [2008]: Simić, Radoje. OPSEG SRPSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA DANAS. – In: Tošović, Branko; Wonisch, Arno (ur.). *Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkoga jezika*. I/5. Graz – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga. – S. 183–190.
- Slovo 2012 [1998]: СЛОВО О СПИСКОМ ЈЕЗИКУ. – In: Tošović, Branko; Wonisch, Arno (ur.). *Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkoga jezika*. I/4. Graz – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga. – S. 163–170.
- Stojisavljević 2013 [2011]: Stojisavljević, Mirjana. NOVO KALAJISANJE SRPSKOG JEZIKA. – In: Tošović, Branko; Wonisch, Arno (ur.). *Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkoga jezika*. I/5. Graz – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga. – S. 349–372.
- Šipka 2006b: Šipka, Milan. JEZIK I POLITIKA: SOCIOLINGVISTIČKE ANALIZE. – Beograd: Beogradska knjiga. – 237 s.

- Šipka 2013 [2005]: Šipka, Danko. LEKSIČKO RASLOJAVANJE ZAVISNO OD KONTEKSTA: PRIJEDLOG MODELA. – In: Tošović, Branko; Wonisch, Arno (ur.). *Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkoga jezika*. I/5. Graz – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga. – S. 19–30.
- Šipka 2013 [2006]: Šipka, Milan. SOCIOLINGVISTIČKI FAKTORI NACIONALNOG RASLOJAVANJA STANDARDNE NOVOŠTOKAVŠTINE. – In: Tošović, Branko; Wonisch, Arno (ur.). *Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkoga jezika*. I/5. Graz – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga. – S. 85–108.
- Tošović 2013 [2011a]: Tošović, Branko. KARIKATURA JEZIKA SE PRETVORILA U NAŠU REALNOST. – In: Tošović, Branko; Wonisch, Arno (ur.). *Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkoga jezika*. I/5. Graz – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga. – S. 373–378.
- Tošović 2013 [2011b]: Tošović, Branko. JEZICI U BOSNI I HERCEGOVINI – AUTOEGZISTENCIJA I/ILI KOEGZISTENCIJA – In: Tošović, Branko; Wonisch, Arno (ur.). *Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkoga jezika*. I/5. Graz – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga. – S. 379–394.
- Tošović 2013 [2012a]: Tošović, Branko. HRVATSKI TVORBENI PURIZAM. – In: Tošović, Branko; Wonisch, Arno (ur.). *Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkoga jezika*. I/5. Graz – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga. – S. 415–448.
- Tošović 2013 [2012c]: Tošović, Branko. STANDARDOLOŠKI RED I HAOS. – In: Tošović, Branko; Wonisch, Arno (ur.). *Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkoga jezika*. I/5. Graz – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga. – S. 449–462.
- Tošović 2013 [2012d]: Tošović, Branko. TVORBENI PURIZAM. – In: Tošović, Branko; Wonisch, Arno (ur.). *Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkoga jezika*. I/5. Graz – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga. – S. 395–414.
- Tošović 2013 [2012e]: Tošović, Branko. NACIONALNI STIL NACIONALNIH JEZIKA SRBA, HRVATA, BOŠNJAKA I CRNOGORACA. – In: Tošović, Branko; Wonisch, Arno (ur.). *Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkoga jezika*. I/5. Graz – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga. – S. 463–478.

- Tošović 2013 [2012f]: Tošović, Branko. AKTUELNI JEZIČKI ODNOSI U RUSIJI I NA BAL-KANU. – In: Tošović, Branko; Wonisch, Arno (ur.). *Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkoga jezika*. I/5. Graz – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga. – S. 479–496.

